

Zending en Zendingsonderwijs op
Nederlandsch-Nieuw Guinee

L. N. van Asperen

**Zending en Zendingsonderwijs
op Nederlandsch-Nieuw Guinee**

Zending en Zendingsonderwijs op Nederlandsch-Nieuw Guinee

Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor
in de Letteren en Wijsbegeerte aan de Rijksuniversi-
teit te Leiden, op gezag van den Rector Magnificus
Prof. Mr. A. S. de Blécourt, Hoogleeraar in de
Faculteit der Rechtsgeleerdheid, publiek te verdedigen
op Maandag 15 Juni 1936 des namiddags te vier uur

door

Lubbert Nicolaas van Asperen,
Geboren te Leiden.

INHOUDSOPGAVE.

- I. **GOVERNEMENTSZORG VOOR HET ONDERWIJS IN DE EERSTE HELFT VAN DE VORIGE EEUW, 1—8.**
  - § 1. Het begin van het gouvernementsonderwijs in Ned.-Indië, 1.
  - § 2. Onderwijsplannen van Daendels, 1—3.
  - § 3. De eerste gouvernementsscholen, 3.
  - § 4. Bezuinigingsmaatregelen van den c.g. Du Bus de Gisignies, 3—4.
  - § 5. Het onderwijs tijdens het cultuurstelsel, 4—5.
  - § 6. De ontwikkeling van het gouvernementsonderwijs na 1850, 5—8.
- II. **ZENDINGSONDERWIJS EN REGEERING, 8—17.**
  - § 1. Het zendingsonderwijs vóór en na 1816.
  - § 2. De opleidingschool van Rosskott, 9—10.
  - § 3. De uitbouw v. h. gouvernementsonderw., 10—11.
  - § 4. De subsidieregeling voor bijzondere inlandsche scholen, 11—12.
  - § 5. De onderwijscrisis, 12.
  - § 6. Voorstellen van Verkerk Pistorius, 12—14.
  - § 7. De subsidieregeling van 1895, 14—17.
- III. **DE VESTIGING DER ZENDING OP NIEUW GUINEE, 17—26.**
  - § 1. Inleiding, 17—18.
  - § 2. De gebeurtenissen, die aan de vestiging der zending vooraf gingen, 18—21.
  - § 3. De eerste zendelingen, 21—22.
  - § 4. De eerste aanraking met de bevolking, 22—23.
  - § 5. Terra Incognita, 23—26.
- IV. **OPRICHTING VAN ZENDINGSSCHOLEN, CONSOLIDIEERING, UITBREIDING VAN HET ONDERWIJS, 26—45.**
  - § 1. Inleiding, 26.
  - § 2. Het onderwijs der eerste zendelingen, 26—28.
  - § 3. Oprichting van scholen, 28—30.
  - § 4. De school te Windesi, 30—33.
  - § 5. De school te Anday, 33—37.
Onderwijsuitbreiding op N.-N.G., van 1909—1919, 37—41.
  - § 6. De huidige omvang van het zendingsonderwijs op Nw. Guinee, 41—45.
- V. **DE ZENDINGSSCHOOL IN DE PRIMITIEVE SAMENLEVING, 45—59.**
  - § 1. Inleiding, 45.

- § 2. De volksschool als middel tot opvoeding der jeugd, 45—46.
- § 3. Houding der bevolking t.a.v. het zendingsonderwijs, 46—49.
- § 4. Schoolgeld, 49—51.
- § 5. De volksschool op N.G. kan nog geen uniform karakter dragen, 51—52.
- § 6. De vraag om zendelingen en goeroes ontleed, 52—55.
- § 7. Hoe de zendelingen op de vraag om goeroes reageerden, 55—59.

VI. DE PRACTIJK VAN HET ZENDINGSONDERWIJS, 59—80.

- § 1. De aard van het zendingsonderwijs, 59—62.
- § 2. De school, het onderwijs en de goeroe, 62—67.
- § 3. Het leesonderricht, 67—71.
- § 4. De voertaal, 71—76.
- § 5. Papoesche literatuur, 76—80.

VII. HET GODSDIENSTONDERWIJS OP NW. GUINEE, 80—94.

- § 1. Inleiding, 80—81.
- § 2. Is het verantwoord den papoea's het christendom te brengen?, 81—82.
- § 3. Studie van de ethnologie noodzakelijk, 82—84.
- § 4. Kunnen de papoea's het christendom begripen?, 84—90.
- § 5. Godsdienstonderwijs volgens een vast plan, 90—94.

VIII. LANDBOUW-, NIJVERHEIDS- EN VAKONDERWIJS, 94—105.

- § 1. Landbouwonderwijs, 94—100.
- § 2. Ambachtsonderwijs, 100—102.
- § 3. Onderwijs aan meisjes, 102—105.

IX. TOT BESLUIT, 105—110.

AANHANGSEL.

EEN EN ANDER OVER DE KINDERSPELEN BIJ DE PAPOEA'S, 110—124.

FOTO'S.

De foto's behooren twee aan twee bij de volgende bladzijden: 28, 32, 36, 40, 48, 62, 66, 82, 86, 90, 100, 124.

REGISTER, I—V.

LITERATUURLIJST, VI—XI.

WOORD VOORAF.

„Het is onze taak, onze pligt, licht in Indië te verspreiden. Zoo de Javaan opgehelderd wordt over zijne eigene geschiedenis, zoo hem wordt aangetoond, wat hij was zonder ons, zoo hem door ons de weg tot christelijke beschaving wordt geopend, ik geloof, mijnheer de voorzitter, daardoor meer dan door iets anders zal de band tusschen Indië en ons land worden versterkt.”

(Thorbecke in de Tweede Kamer, tijdens de openbare beraadslagingen over het regeeringsreglement, 8 Aug., 1854).

Toen ik in 1929 de eerste sport van de ladder mijner academische vorming beklom, maakte ik op de colleges van professor Knappert voor het eerst kennis met de zending en haar problemen. Ik kon toen nog niet vermoeden, dat dit onderwerp in den loop van mijn studie mijn speciale belangstelling zou wekken.

„De zending is iets, waar ieder bestuursambtenaar te zijner tijd mede te maken krijgt”, doceerde genoemde hoogleeraar op één van de eerste colleges, die ik bij hem volgde.

Deze uitspraak heeft mij nooit geheel los gelaten, ja heeft zelfs geleidelijk bij mij het plan doen rijpen, om na beëindiging van mijn doctoraal-examen indologie over een zendingsonderwerp te promoveeren.

Er deed zich echter een groote moeilijkheid voor. Door het bereiken van den 70 jarigen leeftijd was professor Knappert niet meer in de gelegenheid als mijn officieele promotor op te treden. Professor Krom is zoo vriendelijk geweest, die maatregelen te treffen, die noodig waren, om mijn promotie toch voortgang te doen vinden.

Het is mij op deze plaats helaas niet toegestaan, mijn gevoelens van erkentelijkheid op een of andere wijze kenbaar te maken. Mogen deze tot uiting komen in den ernst, waarmee ik onderstaande studie heb geschreven.

Over het zendingsonderwijs op Nw. Guinee is nog slechts weinig geschreven. Een belangrijk deel der gebruikte gegevens hebben wij dan ook moeten ontleenen aan de literatuur, die slechts zijdelings op het zendingsonderwijs aldaar betrekking heeft. Van compilatie kon derhalve geen sprake zijn.

Gelukkig hebben wij van eenige zendelingen en oud-zendingen vele waardevolle mededeelingen mogen ontvangen, die in de zendingslectuur niet vermeld worden. Bijzonderen dank zijn wij hiervoor verschuldigd aan D r. A l b. C. K r u y t

en de oud-zendingen F. J. F. v. Hasselt, J. A. v. Balen en J. Metz, die wij ten allen tijde bereid vonden ons van voorlichting te dienen. Ook allen die ons foto's ter reproductie zonden, betuigen wij bij dezen nogmaals onzen dank. 1)

Aan inleidende hoofdstukken moest een niet onbelangrijke plaats worden ingeruimd. De eischen waaraan het zendingsonderwijs moet voldoen, wil het voor subsidie in aanmerking komen, worden in hoofdzaak bepaald door de ontwikkeling, die het *gouvernementsonderwijs* volgt. Eerste opgave was dus dit *gouvernementsonderwijs* aan een beschouwing te onderwerpen en verband te leggen tusschen dit onderwijs en het zendingsonderwijs. Hieraan zijn de eerste twee hoofdstukken gewijd; in het derde hoofdstuk werd overgestapt naar het zendingsonderwijs op Nw. Guinee.

Moge de belangstelling, waarin Nw. Guinee zich thans verheugt, zich niet uitsluitend bepalen tot haar economische ontwikkelingsmogelijkheden, doch tevens uitgaan naar het vele goede, dat bestuur en zending er in weinige tientallen jaren hebben opgebouwd!

---

1) De cliché's van den heer H. F. Tillema zijn ontleend aan diens boek: „Zonder Tropen geen Europa”.

HOOFDSTUK I.

GOVERNEMENTSZORG VOOR HET ONDERWIJS IN DE EERSTE HELFT VAN DE VORIGE EEUW.

„De ontwikkeling van het zendingsonderwijs op Nieuw-Guinee kan niet begrepen worden zonder den achtergrond van de geschiedenis van het volksonderwijs in geheel Nederlandsch-Indië.”

(Uit een brief van den zendingconsul
Mr. S. C. Graaf v. Randwijck).

§ 1. Het begin van het gouvernementsonderwijs in Ned.-Indië.

Na den veelbewogen Franschen tijd werd in 1816 in Indië het Nederlandsche gezag weer hersteld. Dit herstel ging o.a. gepaard met de oprichting te Weltevreden van de eerste gouvernementsschool (1817). Deze school kwam onder toezicht te staan van Reinwardt, een Duitsch professor, aan wien de organisatie van het openbaar onderwijs in Indië was opgedragen; zij was de eenige gouvernementsschool in den archipel, die moest voorzien in de behoefte aan onderwijs voor Europeanen. Van gouvernementzorg voor onderwijs aan inlanders was in het geheel nog geen sprake. Brouwer zegt dienaangaande: „In de eerste tijden, nl. van de herstelling van het Nederlandsch gezag na 1815 tot aan het midden dezer (19e) eeuw, heeft de regeeringszorg voor het inlandsch onderwijs zich feitelijk bepaald alleen tot christen-inlanders; voor de overige, waaronder in de eerste plaats in aanmerking komt de talrijke mohammedaansche bevolking van het eiland Java, heeft de mohoeienis der regeering met het onderwijs der inlanders eerst omstreeks 1850 tot practische resultaten geleid”.¹⁾

Voor een goed begrip van de houding, die de regeering thans tegenover het zendingsonderwijs aanneemt, is het noodig, na te gaan, welke factoren op het regeeringsbeleid ten aanzien van dit onderwijs van invloed zijn geweest en waarom de regeeringszorg voor het *inlandsch* onderwijs feitelijk alleen tot bevordering van onderwijs aan *christen-inlanders* heeft geleid.

§ 2. Onderwijsplannen van Daendels.

Daendels heeft op 27 September 1808 al een bepaling uitgevaardigd „voor het onderwijs van de jeugd in de zeden, gewoontens, wetten en godsdienstige begrippen van den Javaan.”²⁾ Van uitvoeringsvoorschriften is echter niets

1) Brouwer, *Historische Nota*, bl. 5.

2) v. d. Kemp, *Oost Indies Inwendig Bestuur van 1817—1818*, bl. 80, 81.

bekend. Ook is het niet bekend, of tijdens het Engelsche tusschenbewind de regeering zich rechtstreeks met onderwijszaken heeft ingelaten.

Wel werd een voorschot verstrekt van 5.000 Java Roep. aan A. D. F. Pahud (den vader van den gouverneur-generaal), voor het oprichten van een kostschool. De school van vader Pahud („directeur van het institut tot opvoeding der jeugd”) schijnt echter niet bijster veel opgang te hebben gemaakt. De terugbetaling van het voorschot ging althans met groote moeilijkheden gepaard, weshalve P. genoodzaakt was, geld van de ouders zijner leerlingen te leenen. Hoe het later met die school ging, is niet bekend. ¹⁾

Practisch gesproken begint de geschiedenis van het onderwijs in Ned.-Indië dan ook pas met het herstel van het Nederlandsche gezag (1816).

Het regeeringsreglement van 1818 bevatte een artikel over het *onderwijs voor inlanders* (art. 100, R.R. 1818). Hieruit blijkt, dat het aanvankelijk niet in de bedoeling van de regeering heeft gelegen, het onderwijs voor christen-inlanders te bevorderen met voorbijgaan van de mohammedanen.

Uit de voorschriften van Daendels spreekt duidelijk de geest van den Franschen tijd; het regeeringsreglement van 1818 was daar een naklank van. Niet alleen zou de regeering zoo veel mogelijk zorg dragen, dat er op onderscheiden plaatsen in Indië scholen zouden worden opgericht, doch de regeering zou tevens de noodige verordeningen uitvaardigen voor „scholen der inlanders”, terwijl zij voorts bepaalde — waarschijnlijk omdat die „scholen der inlanders” er nog niet waren —: „De regeering geeft aan de inlanders gelegenheid, om op de Nederlandsche scholen onderwezen te worden” (art. 100, R.R. 1818).

De leuze was schoon, doch de practijk stelde geheel andere eischen. Er was in de eerste plaats behoefte aan Europeesch onderwijs voor *Europeanen*. Het ligt dan ook voor de hand, dat de regeering het eerste onderwijs, dat zij verstrekte, voor deze categorie bestemde. „Na de stichting van de eerste gouvernementsschool te Weltevreden is het openbaar *Europeesch* lager onderwijs geleidelijk in omvang toegenomen”. ²⁾ Na het herstel van het Nederlandsche gezag geschiedde er op het gebied van *inlandsch* lager onderwijs lange jaren weinig of niets. „Van bepaalde zorg der regeering voor het inlandsch lager onderwijs is eigenlijk eerst in de tweede helft van de vorige eeuw sprake, en dan nog op uiterst bescheiden voet.” ³⁾

---

¹⁾ De Haan, *Bijdr. Kon. Inst.*, dl. 92 (1935), bl. 623—624; idem, *Oud Batavia*, dl. 2, bl. 264.

²⁾ *Encyclopaedie v. Ned.-Indië*, dl. 3, bl. 93.

³⁾ *ibidem*, bl. 107.

§ 3. De eerste gouvernementsscholen.

Uit het in de Bataviasche Courant van 11 Maart 1820 openbaar gemaakt verslag van het schoolwezen blijkt, dat in het tijdvak van 1817 tot 1820 op Java zeven gouvernementsscholen aanwezig waren (Weltevreden, Batavia, Cheribon, Semarang, Soerakarta, Soerabaja en Grissee). Van 1820 tot 1823 kwamen hier bij de scholen in Rembang en Makassar; van 1823 tot 1826 de scholen in Djokjakarta, Soemenep, Padang, Amboina en Banda, „weshalve er toen — in 1826 — 14 gouvernementsschoolinrigtingen bestonden, benevens een gouvernementsschoolinstituut voor onderwijs aan jonge jufvrouwen”.¹⁾

Tijdens het bewind van gouverneur-generaal Van der Capellen bestond er voor onderwijs dus wel belangstelling. „De zaak werd destijds zoo zwaar opgevat, dat over het schoolexamen van 1825 ettelijke kolommen in de Bataviasche Courant staan; na afloop van dat examen kwamen de schoolcommissie, het personeel en de twee beste leerlingen bij den Gouverneur-Generaal eten!”²⁾

§ 4. Bezuinigingsmaatregelen van den commissaris-generaal Du Bus de Gisignies.

Het regeeringsreglement van 1827 handhaafde nog artikel 99 van het regeeringsreglement van 1818, luidende: „De regeering zorgt zooveel mogelijk, dat er op de onderscheidene plaatsen in Nederlandsch-Indië scholen bestaan. De onderwijzers worden uit 's. Lands kas, of uit bijzondere schoolfondsen, bezoldigd.”

De commissaris-generaal had echter opdracht gekregen, bezuinigingen in te voeren (reactie op het financieel beleid van gouverneur-generaal Van der Capellen). Er moest dus worden hervormd.

Na Reinwardt's vertrek (1822) was er een „Onderwijs Inspectie voor Lager en Middelbaar Onderwijs” ingesteld. Reinwardt zelf had in 1819 al bepalingen voor middelbare scholen uitgevaardigd.³⁾ Daar er in 1826 van middelbaar onderwijs nog geen sprake was — de eerste middelbare school werd pas in 1860 te Weltevreden opgericht —, trok Du Bus de post van Inspecteur in en verving de inspectie door een onbezoldigde „Hoofdcommissie van Onderwijstoezicht” (H.C.V.O.). Ook het „Lands Instituut voor Jonge Jufvrouwen” werd opgeheven (1827).

In 1830 werd bepaald, dat de onderwijzers alléén uit

1) *Algemeen Verslag*, 1858, bl. 10.

2) *De Haan, Oud Batavia*, dl. 2, bl. 260.

3) *Ind. Stbl.*, 1819, No. 49.

's Lands kas zouden worden betaald, voor zoover er geen bijzondere schoolfondsen zouden bestaan (art. 97, R.R. 1830).

Dit voorschrift liet niet na, een grooten invloed te oefenen op het oprichten van nieuwe scholen. Uit het verslag van de hoofdcommissie van onderwijstoezicht, loopende over de jaren 1826 tot 1833, blijkt, dat *in deze zevenjarige periode* slechts vijf lagere scholen werden opgericht (Tegal, Pekalongan, Pasoeroean, Riouw en een lagere school te Weltevreden). Groot was dit aantal niet. Toch zou het uitbreidingstempo tijdens het cultuurstelsel nog aanmerkelijk worden vertraagd.

§ 5. Het onderwijs tijdens het cultuurstelsel.

Het algemeen verslag van het onderwijs loopende van 1834 tot 1845 geeft aan, dat *in elf jaar tijd* slechts vijf nieuwe scholen werden geopend. Bangkalan, Ternate, Menado en Benkoelen kregen achtereenvolgens een school, terwijl in Semarang nog een armenschool en een tweede weeshuisschool op gouvernementskosten werden ingericht. Het totaal aantal scholen bedroeg in 1845 dus 25. In 1849 was dit aantal aangegroeid tot 30.

Van deze 30 scholen waren derhalve vijftien opgericht tijdens het tienjarige bewind van gouverneur-generaal Van der Capellen (1816—1826) — waarvan die te Pasoeroean, Krawang en Tjandjoer speciaal voor inlanders waren bestemd — en vijftien in de daarop volgende 23 jaar (1826—1849).

Van der Capellen, van het juiste denkbeeld uitgaande, dat zooveel mogelijk voortgebouwd moest worden op hetgeen uit de bevolking zelf voortgekomen was, wilde het pesantren-onderwijs (mohammedaansch godsdienstonderwijs) aannemen als basis van een eenvoudig volksonderwijs. ¹⁾ Wij zullen zien, dat de regeering hier later van teruggekomen is en met onderwijs voor de inlandsche jeugd géén volksonderwijs beoogde. „Het eerste inlandsche onderwijs van regeeringswege droeg niet het karakter van volksonderwijs, maar van lager onderwijs ten behoeve van een bepaalde klasse der bevolking; ten deele was het zelfs een specifiek ambtelijke opleiding.” ²⁾

Op welke historische gebeurtenissen is deze laatste opvatting van de regeering ten aanzien van haar onderwijstaak, een opvatting, die blijkens het voorgaande lijnrecht ingaat tegen de denkbeelden, welke Van der Capellen — terecht! — ten opzichte van het onderwijs koesterde, gebaseerd?

Het regeeringsreglement van 1830 (model Du Bus) had reeds in het teeken der bevordering van den particulieren

1) Hoe zoo'n pesantren op Java er uitzag, vinden wij o.a. beschreven bij v. Sevenhoven in het *Tijdschr. Ned.-Indië*, jg 2, dl. 1, bl. 350 (de betreffende passage is ook te vinden bij v. Hoëvell, *Togten van een Engelschman*, dl. 2, bl. 112—113).

2) *Publicatie H.I.O.C.*, No. 9, dl. 1, bl. 26.

landbouw gestaan (Elout minister!). Gouverneur-generaal Van den Bosch distilleerde er het cultuurstelsel uit. De Raad van Indië wilde van dezen uitleg van het regeeringsreglement echter niets weten.

Toen Van den Bosch in 1834 zelf minister werd, moest — wilde hij zijn cultuurstelselplannen kunnen doorzetten —, eerst de macht van den Raad van Indië worden beperkt. ¹⁾ Dit gebeurde in 1836. Het regeeringsreglement van dat jaar — het laatste dat van den koning uitging — maakte den Raad van Indië in stede van meeregeerend adviseerend. Zijn macht was toen gebroken en de Raad moest dus wel gedoogen, dat de belangen van het moederland vele malen zwaarder werden bevonden dan die van de koloniën. ²⁾

Door dezen nacht van behoudende politiek schemert maar weinig licht van cultureel of wetenschappelijk streven. Beide artikelen over onderwijs werden uit het regeeringsreglement gelicht. ³⁾ Een gunstige tijd voor een geleidelijk opbouwen van een groot en grootsch onderwijssysteem, zooals wij dat thans bezitten, was dit allerm minst. Kenmerkend voor de houding van de regeering in die tijden is een afwijzende beschikking van den gouverneur-generaal De Eerens op aanvragen van den resident van Banjoemas en den assistent-resident van Krawang, om respectievelijk *f* 30.— en *f* 20.— 's maands voor bezoldiging van inlandsche onderwijzers te mogen ontvangen. ⁴⁾

§ 6. De ontwikkeling van het gouvernementsonderwijs na 1850.

Na 1850 kwam er meer schot in de oprichting van scholen en de behartiging der onderwijsbelangen voor de (mohammedaansche) inlandsche bevolking. Met het onderwijs aan mohammedanen heeft de V.O.C. zich nooit ernstig bezig gehouden. Ook de regeering liet er zich weinig aan gelegen liggen. Wel hadden de achtereenvolgende regeeringsreglementen na het herstel van het Nederlandsche gezag in 1816 bepalingen bevat over onderwijs aan de inlandsche bevolking — uitge-

1) „Op de afschaffing van het beginsel, dat de betrekking van Raad van Indië is van een bestierenden aard, is gegrond het ontwerp van Reglement op het beleid van Regering, door mij samengesteld....” (Uit een nota van toelichting op het rapport v. d. Bosch, van 27 Oct. 1835, aan den koning; de nota is geheel opgenomen in: Knibbe, *De vestiging der Monarchie, het Conflict Elout-Van den Bosch in verband met de voorgeschiedenis der Regeeringsreglementen van 1830 en 1836*, bl. 150).

2) „...hebbende ik eindelijk noodig geacht het geheele artikel 89 door den Heer Baud voorgedragen weg te nemen, op grond, dat de Koloniën uit den aard der zaak dienstbaar behooren te zijn aan de belangen van het moederland....”, *idem*, bl. 154.

3) In de *Encyclop. v. Ned.-Indië*, dl. 3, bl. 90, staat abusievelijk, dat het regeeringsreglement van 1836 artikelen over onderwijs bevat.

4) *ibidem*, bl. 108.

zonderd dan het regeeringsreglement van 1836, dat geen enkele bepaling over onderwijs bevatte —, maar van uitvoering dier voorschriften was nooit veel gekomen. „De invoering (van onderwijs aan mohammedanen) stuitte vooral op deze moeilijkheid, dat, met uitzondering van het mohammedaansche godsdienstonderwijs in de pesantrens, onderwijs onder de mohammedaansche bevolking geheel onbekend was. Onderwijzers waren er dus niet en ook de leermiddelen ontbraken geheel”. 1)

In 1853 werd een uitgebreid verslag gepubliceerd, waaruit blijkt, dat het aantal onderwijsinrichtingen toen 36 bedroeg. Sedert zijn jaarlijks de verslagen over het onderwijs in druk verschenen.

Wij hebben gezien, dat in de periode van 1816 tot 1849 — dus in 33 jaar tijd — 30 scholen tot stand gekomen zijn; in het tijdvak van 1850 tot 1858 werden niet minder dan 27 scholen opgericht, zoodat er ultimo 1858 in totaal 57 gouvernementsscholen waren, met een gezamenlijk leerlingenaantal van 3.262. Het aantal particuliere scholen bedroeg in dat zelfde jaar 46, met een gezamenlijk leerlingenaantal van 1.433. *Het aantal inlandsche christen-scholen bedroeg echter 247, met een totaal aantal leerlingen van 21.795.*

De cijfers spreken voor zich zelf. De zending beheerde ruim vier maal zooveel scholen als het gouvernement; haar leerlingenaantal was bijna zeven maal zoo groot.

Zooals boven reeds gezegd is, brak met de tweede helft van de 19e eeuw voor het gouvernementsonderwijs een nieuwe periode aan. De regeering had ingezien, dat iets moest worden gedaan. Op de begrooting van 1848 werd — voor het eerst — een post voor onderwijs uitgetrokken, groot *f* 25.000.— 2) Vóór zijn aftreden als minister had Baud aan gouverneur-generaal Rochussen opdracht gegeven (K.B. 30 Sept. No. 95), om van deze gevoteerde *f* 25.000.— voornamelijk scholen te bouwen bestemd tot opleiding van inlandsche ambtenaren. Doel was, dat dit onderwijs uitsluitend practisch zou zijn; de leerlingen moesten hun eigen taal leeren lezen en schrijven op een „voor 's Lands dienst voldoende wijze”. Ook de vakken rekenen, landmeten, aardrijkskunde enz. vielen onder deze bepaling. Gedurende de jaren 1849 tot 1851 werden vijf van deze scholen voor inlandsche ambtenaren opgericht, waarvan de scholen te Japara en Pasoeroean de eerste waren. Daar de regeering van 1849 af rechtstreeks onderwijs aan inlanders verstrekte, achtte zij het onnoodig de toelating van inlanders

1) Franken—v. Driel, *Regeering en Zending*, bl. 6, 7. (Voor het zendingsonderwijs in heidensche streken, zou dit zelfde „motief” hebben kunnen gelden).

2) Tot 1863 komt dit bedrag jaarlijks op de begrooting voor.

tot de Europeesche school — die van den aanvang van het gouvernementsonderwijs af in beperkte mate had bestaan — langer te bestendigen. Sinds 1849 en 1851 werd respectievelijk aan Chineezers en inlanders geen toegang tot de Europeesche school meer verstrekt, enkele bijzondere gevallen uitgezonderd. ¹⁾

Terecht voerde Van Hoëvell aan, dat deze inlandsche gouvernementsscholen alleen ten doel hadden het regeeren mogelijk te maken, door middel van opleiding van personeel voor den gouvernementdienst. ²⁾ De regering had eenigszins gevormd inlandsch personeel noodig en leidde dit dus op.

Ditzelfde motief heeft ook gegolden bij de oprichting van de dokter-djawa school te Batavia, de veeartsenschool te Soerabaja, de landbouwscholen enz. (De Encyclop. v. Ned.-Indië zegt dienaangaande: „Bij de vaststelling van aantal en capaciteit der vakscholen is altijd zorgvuldig rekening gehouden met de gebleken behoefte — vooral van 's Lands dienst — aan in bepaalde richtingen opgeleide werkkrachten. Men heeft vóór alles inzonderheid de inlandsche maatschappij willen behoeden voor de aankweeking van „geleerd proletariaat“, een klasse van lieden, die geen bestaan kunnen vinden, evenredig aan de door hen genoten opleiding en dientengevolge vaak ontevreden en zelfs gevaarlijke elementen worden”).

Primair was echter het onderwijs aan Europeanen (omdat Indië in zoo min mogelijke mate afhankelijk behoorde te zijn van importkrachten.) ³⁾ Deze gedachte vinden wij nog terug in artikel 181 van de Wet op de Indische Staatsinrichting: „Overeenkomstig regelen bij ordonnantie te stellen, wordt voldoende openbaar onderwijs gegeven overal waar de behoefte van de Europeesche bevolking dit vordert en de omstandigheden het toelaten.” Met de behoefte der Europeesche bevolking aan onderwijs werd dus rekening gehouden. De onderwijs„behoefte” der inlandsche bevolking werd in hoofdzaak door de regering zelf bepaald.

Geheel anders was dit het geval bij het zendingsonderwijs. Daar was het wèl de behoefte der inlandsche bevolking, die den omvang van dat onderwijs bepaalde (althans in meerdere mate dan dat bij het gouvernementsonderwijs het geval was). Gedeeltelijk is hier de sterkere groei van het zendingsonderwijs uit te verklaren.

1) Publicatie H.I.O.C., No. 9, dl. 1, bl. 19.

2) v. Hoëvell: Bali, begin; (aangehaald door Jonkman, *Indonesisch nationale grondslag van het onderwijs*, bl. 16).

3) *Encyclopaedie v. Ned.-Indië*, dl. 3, bl. 91 (dit gold vooral ook voor den lateren tijd).

HOOFDSTUK II.

ZENDINGSONDERWIJS EN REGEERING.

*„Uw richtlijn is mij wel,
Mits zij naar boven streeft
En, schoon de mijne niet,
Mij wat te denken geeft.”*

(De Genestet).

De houding, welke de regeering in den loop der geschiedenis ten aanzien van het zendingsonderwijs heeft aangenomen, is niet altijd dezelfde geweest. Het bestek van dit boek laat niet toe, een historisch overzicht van de verschillende verwickelingen te geven, die zich op onderwijsgebied tusschen regeering en zending hebben voorgedaan. ¹⁾ Toch is het wel noodig, iets van de voorgeschiedenis te weten, willen wij het huidige regeeringsstandpunt argumentatief kunnen toelichten.

§ 1. Het zendingsonderwijs vóór en na 1816.

Toen in 1816 de commissarissen-generaal in Indië voet aan wal zetten, bestond er geen onderwijs, dat van de regeering uitging. Zendingsonderwijs bestond er echter wèl, zij het in beperkte mate. De V.O.C. had van den aanvang af het christendom gepropageerd en voor dat doel scholen opgericht. ²⁾ Het toezicht op deze scholen berustte bij de predikanten, die tevens tot taak hadden inlandsche schoolmeesters op te leiden. Deze schoolmeesters waren dan tegelijkertijd voor-gangers in den godsdienst.

Het bankroet van de compagnie leidde tot algeheele verwaarloozing zoowel van de zending, als van het daarmee samenhangende onderwijs. De opleiding van onderwijzers door de predikanten verliep geheel. Wel bleven in de verschillende negorijen zendingsschooltjes bestaan, maar aan de bekwaamheid van de onderwijzers ontbrak vrijwel alles.

De commissarissen-generaal brachten hierin verandering door een jaarlijksch bedrag van f 8.376.— voor bezoldiging aan onderwijzers beschikbaar te stellen, waarvan het onderwijs op Ambon, de Zuid-Oostereilanden en de Zuid-Westereilanden kon worden bekostigd. Ook stelden zij voor de inlandsche christengemeenten eenige schoolopzieners aan. De onderwijzers bleven evenals in den compagniestijd den dienst

---

¹⁾ Zie hiervoor: Franken—v. Driel, *Regeering en Zending*, en: Lion Cachet, *Land en Kerk in Ned.-Indië* (historisch-staatsrechtelijke schets).

²⁾ *Neerlandia*, 1935, bl. 162.

van voorganger bij de openbare godsdienstoefening verrichten en oefenden tevens de functie van ziekenbezoeker en catechiseermeester uit.¹⁾ Of deze zieken-bezoekende catechiseermeesters goede onderwijskrachten waren, valt sterk te betwijfelen. Het onderwijs bepaalde zich in de meeste gevallen tot een weinig lezen, schrijven en psalmenzingen, alles in de Maleische taal. Ook de schoolopzieners, die belast waren met het toezicht op het onderwijs, voldeden geenszins, hetgeen ook niet te verwonderen is, als men bedenkt, dat deze menschen weinig of geen opleiding hadden genoten. Om in dit toezicht verbetering te brengen, werden in 1824 de toen bestaande schooltjes aan de hoede van de regenten aanbevolen. Dezen werden voor het regelmatig schoolgaan der kinderen verantwoordelijk gesteld. Wie eenmaal naar school ging, mocht — op straffe van boete — niet vrijelijk van dit onderwijs afstand doen. Dank zij dezen maatregel van gouverneur-generaal Van der Capellen²⁾ werden de scholen weer bevolkt.³⁾ Aan het onderwijs veranderde echter niets. De kennis van de onderwijzers was en bleef gering.

Hoe kon dit ook anders? Een gelegenheid tot opleiding voor onderwijzer bestond er in heel Indië niet. De „opleidingsscholen” waren . . . de lagere school te Batavia (opgericht in 1817) — waarvan niemand uit de Molukken natuurlijk gebruik maakte — en de lagere school te Amboina, dateerende van het jaar 1824.⁴⁾

Veel resultaat kon van het onderwijs dan ook niet verwacht worden; het was sterk godsdienstig getint en bepaalde zich hoofdzakelijk tot het aanleeren van de tien geboden, de twaalf artikelen des geloofs en het Onze Vader. Verder leerden de kinderen werktuigelijk den Maleischen bijbel lezen en een weinig schrijven. „Voornamelijk de bijbel en de psalmen werden gelezen en geleerd. Van de aardrijkskunde waren Palestina en de reizen van den apostel Paulus de meest geliefkoosde en ook wel de eenige onderwerpen. Verder werd ook het schrijven onderwezen, doch aan het rekenen werd over het algemeen weinig of ook wel in het geheel geen zorg besteed. Bij het onderwijs werd de Maleische taal gebruikt”.⁵⁾

§ 2. De opleidingsschool van Rosskott.

Eerst in 1834 kwam in de opleiding van onderwijskrachten een belangrijke verbetering tot stand, doordat het Neder-

1) Brouwer, *Historische Nota*, bl. 6—8. (Brouwer beschrijft den toestand in het Oosten van den Archipel; in Batavia was deze eenigszins anders. Men zie hiervoor: De Haan, *Oud Batavia*, dl. 2, bl. 254—256).

2) *Ind. Stbl.*, 1820, No. 22.

3) Dit systeem van schooldwang is tot 1866 blijven bestaan.

4) Brouwer, *t.a.p.*, bl. 8.

5) *Idem*, bl. 9.

landsch Zendelinggenootschap ten behoeve van een kweek-school voor inlandsche christenonderwijzers op Amboina een zending-onderwijzer aanstelde. Deze zending-onderwijzer — B. N. J. Rosskott genaamd — slaagde er in, een opleidings-instituut voor inlandsche christenonderwijzers op te richten, hetwelk gedurende vele jaren de Molukken van onderwijzers heeft voorzien. De kosten voor dit instituut bedroegen meer dan f 5.000.— per jaar en kwamen geheel voor rekening van het Nederlandsch Zendelinggenootschap. Voorts bekostigde deze corporatie nog een aantal zendingsschooltjes, waarvoor zij door de regeering werd gesubsidieerd. De regeering betaalde de salarissen der onderwijzers. Het onderhoud der scholen en de aanschaffing van het benodigde onderwijs-materiaal was voor rekening van de bevolking.

§ 3. De uitbouw van het gouvernementsonderwijs.

Zending, regeering en bevolking werkten samen om het onderwijs in stand te houden. Vooral de samenwerking tusschen regeering en zending is van belang. Zij was echter niet voorbestemd, van blijvenden aard te zijn. Zoo moest in 1845 het Nederlandsch-Oost Indisch Bijbelgenootschap afzien van plannen om — met regeeringssteun — een aanvang te maken met het onderwijs onder de mohammedanen, in casu de Javanen. Het regeeringsinzicht ten aanzien van het zendingsonderwijs had zich namelijk gewijzigd. De regeering had besloten, de onderwijszorg aan zich te trekken en de leiding daarvan niet over te laten aan een genootschap, dat zich ten doel stelde, godsdienstig getint onderwijs te geven. „Neutraal onderwijs, uitgaande van overheidswege”, werd het parool. De regeering had tot plicht zooveel mogelijk zorg te dragen voor voldoende onderwijs voor de inlandsche bevolking, met het maatschappelijke doel beschaving en ontwikkeling onder die bevolking te brengen. (In het regeeringsreglement van 1854 vinden wij in de artikelen 125 tot en met 128 dezen gedachtengang overduidelijk geformuleerd.) Op medewerking van de zending bleek de regeering weinig of geen prijs meer te stellen.

Te zelfder tijd begon de behoefte aan onderwijs zich in toenemende mate te doen gevoelen (opleiding voor betrekkingen in 's Lands dienst!). De omstandigheden waren gunstig voor een positieve regeling van het onderwijs, welke regeling haar culminatiepunt vond in de oprichting van het Departement van Onderwijs en Eeredienst in 1867.

In 1871 kwam een regeling tot stand, die van kracht zou zijn voor al het lager onderwijs voor inlanders in geheel Indië. Iedere lagere school zou drie klassen omvatten. Het onderwijs — lezen, schrijven, rekenen en eenige facultatieve vakken —

zou in de landstaal moeten worden gegeven en was in de eerste plaats bestemd voor kinderen van inlandsche hoofden. Godsdienstonderwijs werd verboden.¹⁾

Legde deze maatregel van 1871 aan den eenen kant den grondslag voor het eigenlijke inlandsch gouvernementsonderwijs, aan den anderen kant ging de reeds jarenlang bestaande samenwerking tusschen regeering en zending geheel en al verloren. Om practische redenen en niet uit het beginsel: „education will gradually filter downwards”, propageerde de regeering speciaal het onderwijs aan kinderen van inlandsche hoofden.²⁾

Was — in overeenstemming met het in het regeeringsreglement van 1854 ingenomen standpunt — het godsdienstonderwijs op de inlandsche scholen verboden, buiten de schooluren mochten wel schoollokalen voor het geven van onderwijs in den godsdienst beschikbaar worden gesteld.

§ 4. De subsidieregeling voor bijzondere inlandsche scholen.

Door dezen maatregel van 1871 had de vermeerdering van het aantal scholen op godsdienstigen grondslag natuurlijk ten zeerste te lijden. Om den uitbouw van het onderwijs in zijn geheel toch geleidelijk voortgang te doen vinden, kwam een subsidieregeling tot stand voor bijzondere inlandsche scholen. Deze maatregel gold echter alleen voor schooltjes, die op instigatie van bestuursambtenaren waren opgericht en die vanouds door de bevolking zelve geheel werden bekostigd. De subsidieregeling sloot het geven van godsdienstonderwijs aan deze scholen uit.³⁾

De zendingsscholen vielen dus buiten deze regeling en moesten zichzelf geheel bekostigen. De regeering vond, dat, wanneer zij het kerkelijk onderwijs ging subsidieeren, zij ook het mohammedaansche onderwijs financieel zou moeten steunen. Het gevolg daarvan zou zijn, dat zij daarmee het antagonisme tusschen twee groote godsdienstige groepen aanwakkerde. Dit achtte zij onvereinigbaar met handhaving van de goede rust en orde. Ook zou het onderwijs door dit „antagonisme” stellig in de verdrukking komen. . . . Het onderwijs kwam inderdaad in de verdrukking, en wel door de maatregelen, waarmee men dit gevaar juist had willen bezweren!

Aan het zendingsonderwijs werd zijn materiele basis — de subsidie — ontnomen. Met dit onderwijs moest de zending

1) *Algem. maatr. v. inw. best.*, 3 Mei, 1871 (Ind. Stbl. 1871, No. 104) en *ordonn.* 25 Mei, 1872 (Ind. Stbl. 1872, No. 99).

2) Jonkman, *t.a.p.*, bl. 20. (vergelijk ook: Franken—v. Driel, *Regeering en Zending*, bl. 11).

3) *Ordonn.* 1 April, 1874 (Ind. Stbl. No. 99), *gewijzigd in 1875* (Ind. Stbl. No. 262) en in 1890 (Ind. Stbl. No. 224).

in den vervolge zonder gouvernementsteun zelf maar verder zien te schipperen. De regeering was zich haar overheidstaak „bewust” en zon op middelen, om het gouvernementsonderwijs krachtdadig te bevorderen.

§ 5. De onderwijscrisis.

Het onderwijs ging een crisis tegemoet, waarvan de oorzaken voornamelijk gelegen zijn in het koninklijk besluit van 1871. Door de uitbreiding in dat jaar aan het inlandsche (gouvernements)onderwijs gegeven, had men zich met minder goede leerkrachten tevreden moeten stellen, waardoor deze regeling van het begin af aan de kiem der mislukking in zich droeg. Daarbij kwam nog, dat de opzet overladen was. Op de kweekscholen was Nederlandsch de voertaal, omdat de Europeesche leerkrachten, die daar les gaven, geen Maleisch kenden. ¹⁾ Daar de leerlingen der kweekscholen bij den aanvang van den cursus echter nog geen woord Nederlandsch kenden, kon er van hun opleiding onmogelijk veel terecht komen. Dientengevolge moest het onderwijs op de gouvernement-lagere scholen wel schipbreuk lijden.

Was in 1866 de schooldwang verdwenen, de perentah haloes van het inlandsche bestuur was blijven bestaan. Niet-tegenstaande dezen druk van bestuurszijde kwam 70 % van de scholieren het tweede jaar niet meer op school terug; slechts 4 % der leerlingen doorliep de lagere school geheel. ²⁾ De regeering had aan de inlandsche bevolking een soort onderwijs willen geven, waar deze nog geen behoefte aan had. Alleen het allereenvoudigste onderwijs (lezen, schrijven en rekenen) voor de bovenste laag der bevolking — zonen van lagere inlandsche ambtenaren, desahoofden en gegoede inlanders — zou volgens den Raad van Indië kans van slagen hebben. ³⁾

§ 6. Voorstellen van Verkerk Pistorius.

De suikercrisis en de Atjeh-oorlog hadden het land in financieele moeilijkheden gebracht. Tot de 80er jaren kon het onderwijs in Indië nog geleidelijk uitbreiding vinden. Daarna kwamen de bezwaren tegen het bestaande onderwijsstelsel echter los: de organisatie van het inlandsch lager onderwijs was niet in orde, het leerplan voor de volksschool deugde niet en gaf aanleiding tot „baantjesjacht”, het onderwijs was te mechanisch, te weinig ontwikkeld en het aantal

---

1) *Publicatie H.J.O.C., No. 9, dl. 2, bl. 1* (volgens de voorschriften behoorde het onderwijs in de landstaal te worden gegeven).

2) *ibidem*, bl. 2.

3) *ibidem*, bl. 4.

kweekscholen was te groot. 1) Bezuiniging was geboden, het onderwijsstelsel — en daarmee het koninklijk besluit van 1871 — diende te worden herzien.

Deze herziening vond plaats in 1885, aan de hand van de voorstellen van den „inspecteur-honorair” Verkerk Pistorius. 2) Bezuinigd werd op personeel en materiaal. Aantal en grootte der kweekscholen werd beperkt (vier van de negen kweekscholen werden opgeheven), het uitbreidingstempo werd verlangzaamd, het leerplan vereenvoudigd (Nederlandsch werd o.a. geschrapt.) 3) Een algeheele omzwenking dus van de onderwijspolitiek, die in de laatste decennia was gevoerd!

Verkerk Pistorius had ingezien, dat het gouvernement-inlandsch onderwijs te westersch was. Als inspecteur van onderwijs in de Molukken was het hem niet ontgaan, dat het zendingsonderwijs aanmerkelijk goedkooper was dan het onderwijs door het gouvernement gegeven. Ook vond hij, dat de zendingsschool meer contact met haar leerlingen tot stand wist te brengen.

Pistorius verklaarde zich tegen de ordonnantie van 1874, de subsidieregeling voor bijzondere inlandsche scholen, zonder godsdienstonderwijs tijdens de schooluren (Ind. Stbl. 1874, No. 99). Gevolg van deze bepaling was immers geweest, dat alle zendingsscholen plotseling zichzelf moesten onderhouden en er van uitbreiding van dat onderwijs geen sprake meer kon zijn. De regeering had door het treffen van dezen maatregel haar eigen onderwijstaak noodeloos verzaard en bleek achteraf tegen de taak, die zij zichzelf op de schouders had geladen, niet opgewassen. Haar onderwijs was neutraal en op westersche leest geschoeid. Opheffen deed dit onderwijs de bevolking geenszins; daarvoor was het te theoretisch, te „neutraal” — volgens Verkerk Pistorius —, te veel kopie van het onderwijs in Holland. Het zendingsonderwijs kon zich vrijer bewegen, had meer contact met zijn leerlingen, juist door het godsdienstonderwijs en den band, die door middel van de kerk met de bevolking tot stand gebracht was. Waarom dan niet — zoo vroegen sommigen zich af — al het inlandsch lager onderwijs aan particulieren en plaatselijke gemeenschappen overgelaten (uitgezonderd het onderwijs, dat in eenige belangrijke handels- en nijverheidscentra gegeven werd)? Waarom geen „taakverdeeling”, waarbij de regeering

1) *Encyclopaedie v. Ned.-Indië*, dl. 3, bl. 108.

2) Deze had in 1884 een studiereis naar Ceylon gemaakt, om het onderwijs aldaar te bestudeeren.

3) Toen in 1907 op de eerste klasse scholen het Nederlandsch als leervak weer werd ingevoerd, werd dit vak óók op de kweekscholen in eere hersteld (zie: De Kat Angeliño: *Staatkundig Beleid en Bestuurszorg in Nederlandsch-Indië*, dl. 2, bl. 228).

zich speciaal zou belasten met het verdergaand onderwijs?

Verkerk Pistorius stelde subsidieering van het godsdienst-onderwijs voor. Het mohammedaansche godsdienstonderwijs moest volgens hem echter worden uitgezonderd, daar de subsidies anders weer te hoog zouden worden. Ook minister Keuchenius voelde er niets voor, het mohammedaansche godsdienstonderwijs te gaan propageeren. De directeur van onderwijs Groeneveld achtte het daarentegen een beginselkwestie liberaal te zijn; ook de mohammedaansche scholen moesten — als zij daarvoor in aanmerking kwamen — worden gesubsidieerd.

De vraag, welke oplossing eenige moeilijkheden met zich bracht, was: moet het autochthone volksonderwijs in het nieuwe onderwijsstelsel worden opgenomen? In 1848, toen het gouvernementsonderwijs werd georganiseerd, dacht men daar niet aan, „omdat het uitgangspunt toenmaals niet was algemeen volksonderwijs, maar de administratieve behoefte van het gouvernement”.¹⁾

§ 7. De subsidieregeling van 1895.

De maatregelen van 1871 waren liberaal getint. In de jaren 1880 tot 1890 traden de gebreken van dit stelsel duidelijk aan het licht; het gouvernementsonderwijs was te westersch, te duur en — volgens Verkerk Pistorius — te „ongodsdienstig”.

Het onderwijs op godsdienstigen grondslag was ook volgens minister Keuchenius nog zoo kwaad niet; het vond bij de inlanders nog den meesten aftrek.

De neutraliteitsvoorwaarde werd dan ook geschrapt. Sinds 1890 konden scholen van alle gezindten subsidie krijgen, óók de mohammedaansche (hetwelk geen bezwaar is, als zij ook werkelijk maatschappelijk onderwijs geven). In principe werd subsidie aan bijzonder onderwijs goedgekeurd.²⁾ Godsdienstonderwijs mocht dus weer tijdens de schooluren worden gegeven. De scholen moesten echter open staan voor iederen inlander van 6 tot 17 jaar, ongeacht zijn godsdienstige overtuiging.

In 1892 bepleitte het lid van den Raad van Indië Gallois, de volledige overdracht van het gouvernementsonderwijs in de Minahassa aan de zending (iets wat in 1906 door H. Colijn in een advies aan den gouverneur-generaal nogmaals werd voorgesteld in zijn „Rapport nopens den staat van zaken in de Minahassa”). Minister Van Dedem was echter tegen het voorstel van Gallois. Wel kon de kerk subsidie

¹⁾ *Publicatie H.I.O.C., No. 9, dl. 2, bl. 12.*

²⁾ Als gevolg van den schoolstrijd in Nederland, die in het voordeel van de scholen op godsdienstigen grondslag was beslist (*Ind. Stbl. 1890, No. 224*).

krijgen; van een monopolie-positie kon echter geen sprake zijn. Het bijzonder onderwijs kwam niet in de plaats van, doch naast het gouvernementsonderwijs te staan.¹⁾ Eigenlijk was dit al sinds 1890 het geval. In principe was men toen reeds voor subsidieering van het zendingsonderwijs. Er bestond in Indië echter groote onzekerheid over de vraag, hoever men met het verleenen van subsidie mocht gaan. Daarbij kwam, dat de vraag van de overdracht van het geheele volksonderwijs nog niet beslist was. Uit dien hoofde meende de Indische regering dan ook nog niet tot het daadwerkelijk verleenen van subsidie te kunnen overgaan. De subsidieverlening was derhalve geblokkeerd. Eerst toen de minister in 1893 aan de Indische regering te kennen had gegeven, dat hij het nut van het particulier onderwijs erkende en voor dit onderwijs waardeering koesterde, meende de Indische regering tot vaststelling van een definitieve subsidieregeling te mogen overgaan.²⁾

De eigenlijke erkenning van het zendingsonderwijs valt reeds af te leiden uit het feit, dat de bepaling van ordonnantie 1874, inhoudende, dat de gesubsidieerde inlandsche scholen bij voorkeur voor overneming door de regering in aanmerking zouden komen, in de regeling van 1890 niet werd overgenomen. Daarmee was de bijzondere inlandsche school op godsdienstigen grondslag theoretisch reeds erkend. Practisch kwam die erkenning pas tot stand in 1895 (zie boven).³⁾

Waarom deze nieuwe regeling in de practijk niet voldeed, kan hier buiten beschouwing gelaten worden; in 1906 werd zij voor Java en Madoera door een betere vervangen, (die later weer werd gewijzigd). Sinds dat jaar wordt een „recht” op subsidie erkend, mede om het particulier initiatief aan te moedigen. Subsidie wordt toegekend ten bedrage van 2/3 van den bouw, inrichting, verbouw, vernieuwing, of uitbreiding van de school, alsmede voor salarissen.⁴⁾

Deze regeling van 1906 was oorspronkelijk ook voor de buitengewesten bedoeld. Op verzoek van enkele zendingscorporaties, die speciale regelingen wenschten, omdat daarin beter met de bijzondere behoeften der verschillende zendings-terreinen rekening gehouden kon worden, is zij daar echter niet ingevoerd. Vooral in het belang van het zendingsonderwijs zijn na 1906 verschillende afzonderlijke subsidieregelingen

1) *Subsidieordonnantie, 1895* (Ind. Stbl. No. 146). Waarborgen voor het toekennen van subsidie zijn o.a. gelegen in het schoolprogramma en in de bekwaamheid van de onderwijzers.

2) *Publicatie H.I.O.C., No. 9, dl. 2, bl. 19.*

3) *Subsidie ordonnantie, 1895*, Ind. Stbl. No. 146. (Publicatie H.I.O.C., No. 9, dl. 2, bl. 19, meldt abusievelijk: Stbl. No. 146; Franken—v. Driel meldt — eveneens foutief —: Ind. Stbl. No. 46).

4) Kweekelingen kregen zelfs gedurende vijf jaar een toelage voor levensonderhoud.

gen vastgesteld voor een aantal gewesten of gedeelten van gewesten buiten Java en Madoera. ¹⁾

Daar deze afzonderlijke regelingen in de praktijk tot vele moeilijkheden aanleiding gaven, werden zij in 1924 door een algemeene regeling vervangen (Alg. Subs. Regel. voor inl. lager ond., vastgesteld bij ordonn. v. 6 Febr. 1924, Ind. Stbl. 1924, No. 68). Voor Nw. Guinee is deze regeling — zooals deze sedert is gewijzigd en laatstelijk aangevuld bij ordonn. v. 20 Sept. 1932, No. 32, Ind. Stbl. No. 497 — van toepassing op de *gesubsidieerde* volksscholen, gelegen aan de kust en de daarbij behorende eilanden, met uitzondering van Frederik-Hendrik-eiland (Ind. Stbl. 1935, No. 556).

Deze nieuwe regeling treedt in werking op 1 Januari 1937.

---

¹⁾ Franken—v. Driel, *t.a.p.*, bl. 16, 17. Voor de overige gebieden bleef de regeling van 1895 van kracht.

HOOFDSTUK III.

DE VESTIGING DER ZENDING OP NW. GUINEE.

§ 1. Inleiding.

De geschiedenis van het zendingsonderwijs is nauw verbonden met de geschiedenis der zending. De ups en downs, die de ontwikkeling der zending op Nw. Guinee kenmerken, vinden wij als het ware weerspiegeld in den herhaalden opbloei en terugval van het zendingsonderwijs. Soms is die terugval toe te schrijven aan het vacant worden van een zendingspost (overlijden, ziekte, Europeesch verlof of ontslag van een zendeling), soms ook is de oorzaak ervan bij de bevolking te zoeken, b.v. wanneer deze zich door een konoor (geestenbezweerder) liet terroriseeren.

Van het oogenblik af, dat de zendeling vat op de bevolking begon te krijgen, had de konoor zijn invloed zien afnemen. De zendeling had gezag, zoolang de zaken goed gingen. Werd de bevolking echter geteisterd door een of andere ramp, dan week het vertrouwen, dat zij in den vreemdeling gesteld had. Op dit psychologisch moment nam de konoor zijn kans waar om zijn verloren invloed te herwinnen. De ongelukken, ziekte, misoogst, slechte jacht of vischvangst, waren te wijten aan de zonde, het niet opvolgen van de adat-voorschriften. Er moesten weer koppen gesneld worden, of een groot feest worden aangericht!

De nood, waarin de bevolking verkeerde, maakte haar bevreesd. Zij volgde den konoor en luisterde niet meer naar de vermaningen van den zendeling. De godsdienstige bijeenkomsten werden niet meer bezocht, de kinderen werden thuis gehouden van de school; de terugval tot het heidendom was een feit geworden. Eerst als de hartstochten geheel waren uitgewoed, was de bevolking weer voor rede vatbaar en verschenen geleidelijk aan de kinderen weer op school.

Er zijn echter nog andere factoren van invloed geweest op den groei van de zending en het zendingsonderwijs op Nw. Guinee. Het zou onjuist zijn te beweren, dat die groei alleen zou zijn bepaald door den ijver, door de zendingen aan den dag gelegd en door de willigheid der bevolking om naar de prediking der zendingen te luisteren. Tallooze nevenfactoren speelden een vaak niet onbelangrijke rol. Hoe waren b.v. de politieke verhoudingen, toen in 1855 het zendingswerk op Nw. Guinee begonnen werd? Waren de zendingen met den

politieken toestand bekend? Kenden zij land en volk en — niet te vergeten — de taal van de papoea's, toen zij zich onder hen gingen vestigen? Zijn zij altijd op de juiste wijze te werk gegaan? Hoe reageerde de bevolking op de prediking?

Oogenschijnlijk houden deze vragen geen verband met het zendingsonderwijs. Maar als men bedenkt, dat dit onderwijs innig verbonden is aan de evangelie-verkondiging, ja, dat de school de eigenlijke evangelie-verkondiging soms vóór-uit ging, dan zal het duidelijk zijn, dat bovengenoemde vragen wel degelijk ook op het onderwijs betrekking hebben. De geschiedenis van het onderwijs en de geschiedenis van de zending zijn niet van elkaar te scheiden. Voor de wordingsgeschiedenis van het zendingsonderwijs is het derhalve noodzakelijk te weten, wie de eerste zendelingen waren, welke de verhoudingen waren, waaronder zij werkten, welke moeilijkheden zij hadden te overwinnen en — niet te vergeten — welke de basis is, die zij voor het zendingsonderwijs hebben gelegd.

§ 2. De gebeurtenissen, die aan de vestiging der zending vooraf gingen.

De talrijke moord- en sneltochten, die in het najaar van 1935 aan Nw. Guinee een roemruchte bekendheid hebben gegeven, zijn gedeeltelijk te verklaren uit de latente bestuursvoering tijdens de crisisjaren. Niet zoodra hebben eenige militaire patrouilles zich in het binnenland laten zien, of rust en orde zijn weergekeerd.

Bij den achteruitgang van den machtsinvloed van Tidore over Nw. Guinee, dateerende van vóór de vestiging der zending aldaar (1855), heeft zich een dergelijk verschijnsel voorgedaan. Ook toen vierde — als gevolg van *verminderde bestuursbemoeyenis* — het adat-barbarisme hoogtij.

Om eenig inzicht te krijgen in de politieke situatie, waarin Nw. Guinee omstreeks de helft van de vorige eeuw verkeerde, is het noodig enkele feiten uit de historie te vermelden.

Vóór de vestiging van de zending werd aan de staatkundige beteekenis van Nw. Guinee reeds de noodige aandacht gewijd; de wetenschappelijke belangstelling stond daarmee vergeleken verre op den achtergrond.

Zooals bekend, werd Nw. Guinee in 1545 door den Spaanschen ontdekkingsreiziger Ortiz de Retes ontdekt. De vestiging der zending dateert van ruim drie eeuwen later. In deze 300-jarige periode, die ligt tusschen de ontdekking en de blijvende vestiging door Europeanen, zijn vele ontdekkings- tochten naar Nw. Guinee ondernomen, tochten, die aan de eerste zendelingen in het algemeen wel onbekend zullen zijn geweest.

Ortiz meende er goed aan te doen zijn ontdekking voor de Spaansche kroon in bezit te nemen. Doch het ondankbare Spanje heeft zich aan dit „bezit” nooit iets gelegen laten liggen. In naam heeft Nw. Guinee ruim 150 jaar aan Spanje behoord. Toen echter in 1713 de vrede van Utrecht de vaart en den handel van Spanje bevestigde, „zooals zij onder Karel II geweest waren”, was het bezit van Nw. Guinee voor Spanje voor goed verloren gegaan. ¹⁾

Lang voordien had de compagnie reeds haar maatregelen getroffen, dat in het „Spaansche” Nw. Guinee kruidnagel en muscaatnoot werden uitgeroeid (contract met Tidore van 1657). Van tijd tot tijd organiseerden de Tidoreezen voor dit doel hongitochten naar Nw. Guinee, aan welke tochten zij dan tevens eenige slavenjachten pleegden te koppelen. Overigens beperkten zoowel de bemoeienis van de compagnie als die van Tidore voor Nw. Guinee zich tot het minimale.

Meer belangstelling bleken de Engelschen voor dit gewest te bezitten. In 1784 verschenen zij in de Geelvinkbaai en legden in 1793 een bezetting in Doreh. Lang heeft die bezetting het niet uitgehouden. Zij had het zwaar te verantwoorden onder de voortdurende aanvallen der papoea's en werd als gevolg daarvan in 1795 weer opgeheven.

Toen in 1816 de Franschen zich tot Nw. Guinee aangetrokken gevoelden (Dumont d'Urville) en tevens de Engelschen een vestiging op de Zuidkust overwogen, moest Nederland zich „haasten” Nw. Guinee officieel in bezit te nemen. Het Engelsche tusschenbewind had in de Conventie van 1814 en later in het tractaat van Londen den machtsinvloed van Tidore over een deel van Nw. Guinee erkend. Hoever die machtsinvloed strekte, wist zelfs de sultan van Tidore niet.

Eindelijk komt in 1828 de officieele proclamatie, waarbij tot Nederlandsch gebied wordt verklaard de Westelijke helft van Nw. Guinee tot den 141sten lengtegraad. Het fort Du Bus (zie bl. 24), was toen juist gereed gekomen. De Nederlandsche vlag werd geheschen en de bezetting geïnstalleerd. ²⁾ Engeland nam in 1885 het overige gedeelte der Zuidkust in bezit.

De uitoefening van het Tidoreesche gezag op Nw. Guinee ten tijde van de vestiging der zending bepaalde zich in hoofdzaak tot het houden van hongitochten. Zouden de Tidoreezen zich beperkt hebben tot het innen van tribuut van aan het Tidoreesche gezag onderworpen papoea's, het ware der regeering wèl geweest. Maar de hongitochten der Tidoreezen ontvaardden steeds in roof- en moordpartijen op groote schaal. Aan den slechten invloed, die van deze tochten uitging, viel

¹⁾ Colenbrander, *Koloniale Geschiedenis*, dl. 2, bl. 278.

²⁾ Proclamatie te vinden bij Haga, *Nederlandsch-Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden*, dl. 2, bl. 28, 29.

niet te twijfelen. Dit was ook wel door ambtenaren geconstateerd. In 1850 b.v. vertrok de regeeringscommissaris Van den Dungen Grovius met een geheime opdracht (om op de Noordkust wapenborden te plaatsen en hoofden aan te stellen) naar Nw. Guinee. Hij kreeg van den sultan van Tidore een lastbrief mee en werd op dezen tocht vergezeld door prins Amir, die den sultan vertegenwoordigde. Grovius werd door een hongi (prauwenvloot) vergezeld en was op verschillende plaatsen getuige van den schrik en ontsteltenis, die het verschijnen van deze hongi bij de papoea-bevolking teweeg bracht.

Tegen het gezagsmisbruik van Tidore op Nw. Guinee deed de regeering weinig, daar zij toch niet bij machte was het gezag van Tidore over te nemen. Wat zij wel deed was wapenborden plaatsen, om het gebied voor Nederland in bezit te nemen.

Overal zag men in 1850 deze symbolen van het Nederlandsche oppergezag op Nw. Guinee verrijzen.

Acten van aanstelling werden in 1852 en 1853 niet meer door bemiddeling van den sultan van Tidore uitgereikt, doch buiten dezen om door de regeering, soms zelfs aan hoofden, die reeds een aanstelling van den sultan hadden ontvangen. Van den slechten invloed, dien Tidore op den gang van zaken op Nw. Guinee had, was de regeering blijkbaar overtuigd. In 1854 stelde zij paal en perk aan de hongitochten. Dit wil echter niet zeggen, dat nadien geen hongitochten meer zijn voorgekomen. Toen in 1863 controleur Goldman het eiland Gebe aandeed, voeren de inlandsche prauwen, met vruchten beladen, hem tegemoet. „Ongelukkig vertoonde zich toen één der Tidoreesche politie-oppassers, met zijn groen geruit buisje en zijn pluim van kippenveeren op den tulband, op het dek. Niet zoodra was deze voor gezegde (Gebeesche) bevolking zichtbaar, of alle vaartuigjes maakten regtsomkeerd, alsof de hel voor hen geöpend was; en wat wij ook deden, welke voor die menschen zoo begeerde artikelen wij ook met hoog opgeheven handen onder het luid toeroepen vertoonden, niets baatte; het gevolg was alleen, dat de vlugtende schreden verdubbeld werden”. Van den 23sten tot den 30sten Juli bleef Goldman op Gebe, waarbij hij o.a. de ondervinding opdeed, „dat de aanbevelingsbrief van Tidore's sultan meer kwaad dan goed deed”.¹⁾

De toestand bleef onveranderd tot het eind van de vorige eeuw. Toen deden zich eenige grensincidenten voor: Nederlandsche papoea's stroopten op Engelsch gebied; het Engelsche bestuur strafte deze lieden op Nederlandsch gebied. Dit incident was de aanleiding tot de bestuursvestiging. De rech-

1) Haga, t.a.p., dl. 2, bl. 168, 169.

ten van Tidore werden door de Nederlandsche regeering overgenomen voor f 6.000.— 's jaars. Zij kreeg daardoor vrijdom van handelen en kon tot daadwerkelijke bestuursvestiging over gaan. ¹⁾

§ 3. De eerste zendelingen.

De grondslagen voor de hedendaagsche zending op Nw. Guinee werden in 1855 gelegd door de zendelingen J. G. Geissler en C. W. Ottow. Hun opleiding hadden zij genoten bij Johannes Goszner te Berlijn. ²⁾ Op verzoek van Ds. O. G. Heldring uit Hemmen (Gelderland) kwamen beide adspirant-zendelingen naar Holland, om zich een weinig met de Nederlandsche taal vertrouwd te maken en nadere instructies aangaande hun uitzending te ontvangen.

Na twee maanden in Holland te hebben vertoefd, vertrokken zij met de „Abel Tasman” uit Rotterdam met bestemming naar Nw. Guinee. ³⁾

De reis ging via Batavia — waar zij een jaar en zeven maanden bleven — en Ternate, waar zij gedurende zeven maanden hun intrek namen bij Ds. J. E. Hóveker. Van Ternate ging de reis vervolgens naar de Dorehbaai, waar zij den 5den Februari 1855 landden. ⁴⁾ Op het eilandje Manaswari vonden zij op het strand, niet ver van het dorp Mansinam, vlak tegenover de kust van Doreh gelegen, de oude verblijfplaats, die daar in der tijd door Deyghton — kapitein van de „Rembang” — was gebouwd; deze „Schuppen” betrokken zij als tijdelijke verblijfplaats. ⁵⁾ Dat zij Mansinam als plaats van hun voorloopige vestiging hadden gekozen, was gelukkig; het was bij nader inzien nog de veiligste plaats in de Geelvinkbaai, waar zij zich konden nederzetten.

Tegemoetkomend en vriendelijk was de bevolking van Mansinam niet; integendeel, zij was wantrouwend en achterdochtig. Daartoe zal wel meegewerkt hebben de aanbevelingsbrief hun — Ottow en Geissler — medegegeven door den sultan van Tidore (dien de bevolking voornamelijk kende door de slavenjachten, welke hij voordien op Nw. Guinee liet houden.) Aan hulp van de zijde der papoea's heeft het (zie vorig bladzij) den beiden zendelingen dan ook ten eenenmale ontbroken. De papoea's begrepen in de verste verte hun bedoelingen niet. „Naar mij later werd meegedeeld, zou men er ernstig over hebben gedacht hen uit den weg te ruimen, maar het opperhoofd van den stam der Roem Sajor zou dat

1) Colenbrander, *t.a.p.*, dl. 3, bl. 192.

2) Dalton, *Johannes Goszner*, S. 451.

3) *Chr. Stemmen*, d. 7 (1853), bl. 482, dl. 9 (1859), bl. 717—719.

4) Goudswaard, *De Papoea's van de Geelvincksbaai*, bl. 94.

5) Wichmann, *Nova Guinea*, dl. 2, bl. 88.

tegegehouden hebben. Deze heeft waarschijnlijk een straf-oefening door den resident van Ternate niet willen afwachten. Het heele optreden der papoea's doet denken aan passieven tegenstand." 1)

Wij zullen de beide zendelingen niet op al hun vaak zeer avontuurlijke tochten door de Geelvinkbaai volgen, hoe verleidelijk dit overigens ook is. Voor het zendingsonderwijs zijn deze tochten van ondergeschikt belang, daar zij geen aanleiding hebben gegeven tot het oprichten van scholen.

Wel van belang is het te weten, hoe de zendelingen en de papoea's elkaar verdroegen en met elkaar in relatie zijn getreden.

§ 4. De eerste aanraking met de bevolking.

Het eerste contact tusschen bevolking en zending was materieel. Om het vertrouwen van de papoea's te winnen moesten de zendelingen beginnen met te geven van hun eigen bezit, hetzij in den vorm van geschenken, hetzij om levensmiddelen of anderszins in te ruilen. Het bleek uiterst moeilijk dit noodzakelijke contact met de papoea's tot stand te brengen. Dezen konden zich niet verplaatsen in het gedachtenleven der zendelingen en begrepen de motieven niet, die de beide blanken er toe hadden gebracht, zich te midden van hen neder te zetten. Dat die blanken met geen andere bedoeling kwamen dan te ijveren voor de geestelijke en maatschappelijke verheffing van het papoea-*volk*, was wel het laatste waaraan zij dachten.

De achterdocht, die men koesterde, was niet uitsluitend gebaseerd op de vrees voor den sultan van Tidore — van wien de zendelingen mogelijk als afgezanten werden beschouwd —, doch wortelde tevens in de adat. Dat de beide blanken uit hun eigen samenleving waren uitgestooten, was buiten kijf; stellig hadden zij een bloedschuld of ander zwaar misdrijf op hun geweten. Uit dien hoofde waren het dus gevaarlijke individuen, die gemeden dienden te worden. Zich van hen ontdoen, kon men echter niet, daar men zich dan het ongenoegen van den sultan van Tidore op den hals haalde. De papoea's moesten hen dus wel dulden. Wat de lessen en vermaningen betreft, die de zendelingen ten beste gaven, daar stoorde men zich bij voorbaat niet aan. De huidkleur van de vreemdelingen was blank, en wit was bij de papoea's de kleur van de schimmen en de daemonen. 2) „Schimmen en daemonen doen de

1) v. Hasselt, *Ned. Zend. Blad*, 1925, bl. 19.

2) Met *schim* wordt hier waarschijnlijk doodenziel bedoeld. Het eiland waar de Biakkers hun dooden bijzetten (Meos Karwari) noemt v. H. het „eiland der schimmen” (*Petrus Kafiar*, bl. 12). Flieringa deelt in *Ned. Zend. Blad*, 1921, bl. 30 mede, dat de *ziel* van een papoea zwart is en de *ziel* van een blanke wit; dit is onjuist.

dingen juist anders dan de levenden. De consequentie is licht te trekken voor de waardeering van de lessen en vermaningen der vreemdelingen. Alles goed en wel voor de schimmen- en daemonenwereld, maar juist daarom verkeerd voor de levenden." 1)

§ 5. Terra Incognita.

Land en volk van Nw. Guinee waren den beiden zendingen volkomen onbekend. Practisch gesproken hadden zij géén opleiding genoten. Hun mentor, Vater Goszner — een voormalig katholieke priester —, was door Hollandsche vrienden op Nw. Guinee opmerkzaam gemaakt. Zelf kende hij dit land niet; hij had zijn pupillen dan ook niet kunnen inlichten over de moeilijkheden en gevaren, die hun in het meest Oostelijke deel van den Indischen Archipel zouden wachten. De zendingsvereniging, die hij had opgericht, bestuurdde hij zelf, „zonder vaste regels of wetenschappelijke opleiding”. 2) De twee maanden, die Ottow en Geissler in Holland vertoefden, werden grootendeels benut voor het aanleeren van de Nederlandsche taal. Een wetenschappelijke opleiding werd te dien tijde voor zendingen nog niet noodig geacht. Om voor heidenen het christendom te prediken was eenige kennis van de evangeliën voldoende.

Hoe treurig het met de opleiding van zendingen vroeger gesteld was, blijkt uit het verslag van Ds. Sytse Roorda van Eysinga over een bezoeksreis aan Makassar in 1821. „Met blijkbaar leedvermaak vertelt ds. van Eysinga de verhalen over, dat br. Buttenaar (te Makassar) eerst biljardjongen, dan korporaal, dan knecht in een tabakswinkel geweest is,” „en na al deze voorbereidende scholen doorloopen te hebben, is hij bevorderd tot de *academie* van Berkel om zich onder *professor* Kam verder te volmaken. De studiën geëindigd en Buttenaar uitgeleerd zijnde, heeft men hem tot zending ge-

---

1) v. Hasselt, *Nieuw Guinee*, dl. 1, bl. 261. Albino's komen op Japan relatief veelvuldig voor (Detiger, *Kol. Tijdschr.*, 1935, bl. 59). Zij heeten verwekt te zijn door daemonen, die vrouwen tijdens den slaap wisten te verrassen, waarom het een vrouw dan ook niet geraden is op den rug liggende te slapen (v. H., als boven, bl. 261). Als men de Europeanen om hun huidskleur vreesde, moest men dus ook albino's vreezen. Of dit inderdaad het geval is, is mij niet bekend.

Wel staat de papoea zijn albino-kind soms aan een kinderloos echtpaar af, daar hij genoemd kind niet als het zijne beschouwt. (Mededeeling v. Hasselt).

2) Haga, *t.a.p.*, bl. 105. Warneck schrijft, dat de steeds hooger wordende wetenschappelijke eischen, die aan uitgaande zendingen werden gesteld, voor Goszner een reden te meer was om zich uit het „Gesellschaft zur Beförderung der Evangelischen Missionen unter den Heiden” terug te trekken. (Zie ook v. Hasselt in *Meded.*, 1931, bl. 202.)

kneed, die zich op Makassar zijn eerwaarde laat noemen en zoo dolgaarne een rol van dominee speelt." 1)

Omstreeks de helft van de vorige eeuw werd de opvatting nog gehuldigd, dat een zendeling een werkmán behoorde te zijn, die al werkende het evangelie verkondigde. Zulke zending-werklieden waren óók Ottow en Geissler. Evenals Barnabas en Paulus zouden zij zich met den arbeid hunner handen onderhouden en tusschen hun werkzaamheden door evangeliseeren. Welk een kinderlijke naïviteit! En — aan den anderen kant — wat een dwaze onbezonnenheid! Men zond twee eenvoudige menschen uit naar een onbekende wildernis, waar zij — levende te midden van barbaren — zich een bestaan zouden moeten verschaffen. Men verkeerde in de verwachting, dat zij daar met het uitoefenen van een ambacht hun brood wel zouden kunnen verdienen, niet wetende, dat er in een primitieve maatschappij met handenarbeid niets te verdienen valt!

„De uitzending van zendeling-werklieden berustte op een onjuiste beschouwing van het zendingswerk, voortkomende uit gemis aan kennis van land en volk". „De gedachte, dat zij daar door hun handwerk in hun onderhoud konden voorzien, was een fictie," zegt Rauws. 2)

Zoowel voor zenders als voor gezondenen, was Nw. Guinee *terra incognita*. Want al zouden Ottow en Geissler wél wetenschapsmenschen geweest zijn, dan hadden zij nog geen kennis kunnen nemen van de resultaten der vele ontdekkings-tochten, die vóór hun vestiging naar Nw. Guinee waren ondernomen. De rapporten en reisjournalen van die tochten, lagen ruim 80 jaar geleden nog zorgvuldig in de archieven opgeborgen.

Thans weten wij, dat omstreeks dien tijd de kustgebieden van Nw. Guinee al vrijwel bekend waren. Franschen en Engelschen hadden zich voornamelijk met de verkenning van de Noordkust bezig gehouden, de Nederlanders hadden de Zuidkust onderzocht. Dat het klimaat daar ongezonder was en de bevolking barbaarsch en onbetrouwbaar, had de tragedie van het fort Du Bus geleerd. Acht jaar — van 1828 tot 1836 — heeft de Nederlandsche bezetting den strijd tegen de moeraskoorts en de verraderlijke aanvallen der bevolking volgehouden. Ten slotte moest de bezetting worden opgeheven en het fort geslecht. Den strijd tegen de Cerammers en Gorammers — want dezen waren het vooral, die de papoesche bevolking tegen de „compagnie" opzetten — had men niet

1) Dit citaat van Prof. Knappert te vinden in: *Ned. Archief Kerkgesch.*, 1927, bl. 84. Over de zeer onhygiënische toestanden te Berkel (een dorpje bij Rotterdam), zie Kruyf: *Geschied. v. h. Ned. Zedel. Gen.* bl. 86; over de gebrekkige opleiding aldaar: *idem*, bl. 87.

2) Rauws, *Nieuw Guinea*, bl. 63.

kunnen winnen. Zendingen dáár naar toe te zenden zou hun dood beteekend hebben. In overleg met het bestuur kozen Ottow en Geissler dan ook de *Geelvinkbaai* als plaats van vestiging. Hier was de handel in handen van Ternatanen en Makassaren, voor wie men niet behoefde te vreezen, dat zij de zendingen naar het leven zouden staan.

HOOFDSTUK IV.

OPRICHTING VAN ZENDINGSSCHOLEN, CONSOLIDEERING, UITBREIDING VAN HET ONDERWIJS.

§ 1. Inleiding.

Uit de betrekkelijke beknoptheid van het vorige hoofdstuk concludeere men niet, dat over de geschiedenis van Nw. Guinee niet veel meer te zeggen zou zijn; wij roerden slechts enkele punten aan, die met de vestiging der zending in verband kunnen worden gebracht.

Ook bij de geschiedenis van de zending zullen wij niet uitvoerig stil blijven staan; zij vormt een studie-object op zich zelf! Iedere zendingspost heeft zijn eigen geschiedenis. In groote trekken licht Rauws ons daarover in.¹⁾

Maar ook iedere zendingschool heeft haar eigen historie! Wij zullen ons niet te veel in de details verdiepen en van elke school een monografie trachten samen te stellen. Van elk der 160 thans bestaande zendingschooltjes iets te vertellen zou niet alleen een droge opsomming van feiten en feitjes worden — onleesbaar en zonder veel nut —, doch zou er licht toe kunnen leiden, dat het onderlinge verband tusschen al deze schooltjes uit het oog werd verloren. Niet de oprichting van één of meer nieuwe zendingschooltjes is belangrijk; van belang zijn de *motieven*, die tot de oprichting aanleiding hebben gegeven. Terecht draagt iedere school een eigen plaatselijk karakter. Doch ver boven dit lokaal karakter uit gaat de onderwijspolitiek van zending en regeering. Ondanks de locale verschillen, die ontegenzeggelijk zijn op te merken, is het dan ook zeer wel mogelijk een algemeene karakteristiek van het zendingsonderwijs op Nw. Guinee te geven.

Alvorens daartoe over te gaan, eerst eenige grepen uit de historie.

§ 2. Het onderwijs der eerste zendelingen.

De beide Gosznersche mannen begonnen al vrij spoedig na hun vestiging op Mansinam met het geven van school-

---

1) Rauws, *Nieuw Guinea* (voornamelijk de geschiedenis der Utrechtsche Zending's Vereeniging); dit boekje vindt gedeeltelijk zijn voortzetting in: Slump, *De Zending op West-Nieuw-Guinee* (waarin eenige mededeelingen over de invloedssfeer der Indische Kerk te Fakfak en meer Oostelijk daarvan). Zie ook: Coolsma, *De Zendingseeuw*. Wij raadpleegden voornamelijk: *Berichten U.Z.V.* en legden den nadruk op de zending der Utr. Zend. Ver. (Geelvinkbaai-gebied). De zending der Indische Kerk lieten wij veelal buiten beschouwing, daar deze van nog recenten datum is en er over haar arbeid nog weinig is gepubliceerd.

onderricht. De moeilijkheden, die zij daarbij hadden te overwinnen, waren vele en van velerlei aard.

Geissler maakte een aanvang met het vervaardigen van een stel leesboekjes. Ook maakte hij een letterkast ten behoeve van het leesonderricht.

Van hetgeen de kinderen te leeren kregen, hadden dezen aanvankelijk geen begrip. Dat de resultaten in den beginne zeer gering moeten zijn geweest, laat zich vermoeden, ook al lezen wij bij Coolsma, dat de kinderen „vlug” en „met begrip” konden lezen. 1) Met alle hun ten dienste staande middelen moesten de zendelingen trachten de kinderen tot zich te trekken. Hun leerlingen waren niet gebonden de school regelmatig te bezoeken; op medewerking der ouders viel in dezen niet te rekenen. Veeleer werden de kinderen juist van de school afgehouden, vooral in tijden, dat het vertrouwen, hetwelk de zendelingen geleidelijk aan bij de bevolking hadden weten te wekken, soms plotseling weer verdween. 2) Dan was de houding der papoea's tegenover de zendelingen vaak agressief en viel er aan regelmatig schoolhouden niet te denken. Eerst als deze agressieve houding weer wat was geluwd, kon het onderwijs weer voortgang vinden. Dat het schoolverloop onder dergelijke omstandigheden groot was, behoeft nauwelijks vermelding. Resultaten werden, practisch gesproken, dan ook niet bereikt.

Ook met de prediking was het succes aanvankelijk zeer gering. Ottow heeft in het geheel acht jaar op Nw. Guinee gearbeitet; hij heeft het echter niet beleefd, dat ook maar één papoea zich voor den doop boog. „Wanneer wij nu het weinige, dat hij liet drukken (o.m. een kleine liederbundel), lezen, dan betwijfelen wij ten zeerste of de papoea's een prediking in die taal gebracht dermate begrepen hebben, dat zij de bedoeling van de zendelingen hebben leeren kennen.” 3)

Vermeldenswaard is het feit, dat Ottow en Geissler eenigszins anders te werk zijn gegaan, dan dit elders in den archipel het geval is geweest. Kort na hun komst in Nw. Guinee vingen zij reeds aan met het houden van godsdienst-oefeningen en het geven van onderwijs. In Poso duurde het eenige jaren alvorens zending Kruyt tot het oprichten van zeer kleine schooltjes kon overgaan.

Het verschil is waarschijnlijk hieruit te verklaren, dat de Gosznersche mannen zich rechtstreeks tot de slavenbevolking hebben gewend. Dat de slavenkinderen de school bezochten, vonden de papoea's geen bezwaar. In het eind van de vorige eeuw kwam het nog wel voor, dat de papoea niet zijn eigen zoon naar school zond, doch de zoon van zijn slaaf (dus bij

1) Coolsma, *t.a.p.*, bl. 766.

2) Hoofdstuk III, § 1.

3) v. Hasselt, *Ned. Zend. Blad*, 1925, bl. 19, 20.

wijze van remplacant!). Kreeg het slavenkind op het eind van den cursus een presentje voor trouw schoolbezoek (een zakmes b.v.), dan moest hij dit afdragen aan dengeen, voor wien hij den school„plicht" vervulde.

Doch in de tijden van Ottow en Geissler werden zelfs de slavenkinderen nog niet naar school *gezonden*. Wel waren het de eerste kinderen waarmee de beide zendelingen contact konden krijgen. Hieruit is waarschijnlijk het streven geboren om een aantal van deze kinderen vrij te koopen, waardoor het bestaan der eerste scholen min of meer verzekerd kon worden.

§ 3. Oprichting van scholen.

De eerste „school" op Nw. Guinee werd opgericht te Mansinam in 1856; niet lang daarna werd een schooltje opgericht te Kwawi (Doreh). In 1867 volgde de school op het eiland Meos War en twee jaar later de school te Anday.

De school aan de Moom-rivier kwam in 1874 tot stand en die te Manokwari in 1875. Het aantal scholen was toen dus zes.

Door opheffing van beide laatstgenoemde zendingsposten, eenige jaren later, gingen de schooltjes aldaar echter weer te niet; het aantal scholen was toen dus vier.

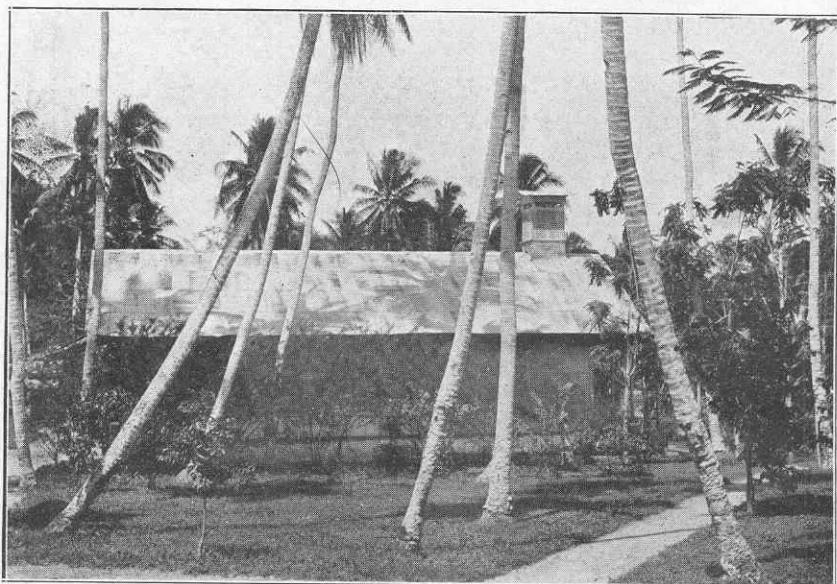
In 1883 volgde de oprichting van een school op Roon en in 1891 te Windési. Het aantal scholen was toen dus weer op zes teruggebracht.

Tenslotte volgde in 1897 nog een school op Amban, die speciaal bestemd was voor kinderen van een stam behorende tot de bergpapoea's. In dat jaar bedroeg het totaal aantal zendingsschooltjes dus blijkbaar zeven, het hoogste aantal, dat in de 19e eeuw is bereikt. Het onderwijsverslag van dat jaar¹⁾ vermeldt, dat het aantal scholen op Nw. Guinee uitgaande van de U.Z.V. zes bedroeg; twee hiervan waren gesubsidieerd. Op bl. 173 van hetzelfde verslag vinden wij aangetekend, dat ultimo December 1897 het aantal scholen vijf bedroeg.

Kort na de oprichting werd de school te Amban echter weer opgeheven, waarschijnlijk hetzelfde jaar nog. Tegelijkertijd verdween ook de school te Meos War. Over bleven dus de scholen te *Mansinam, Kwawi (Doreh), Anday, Roon* en *Windési*.

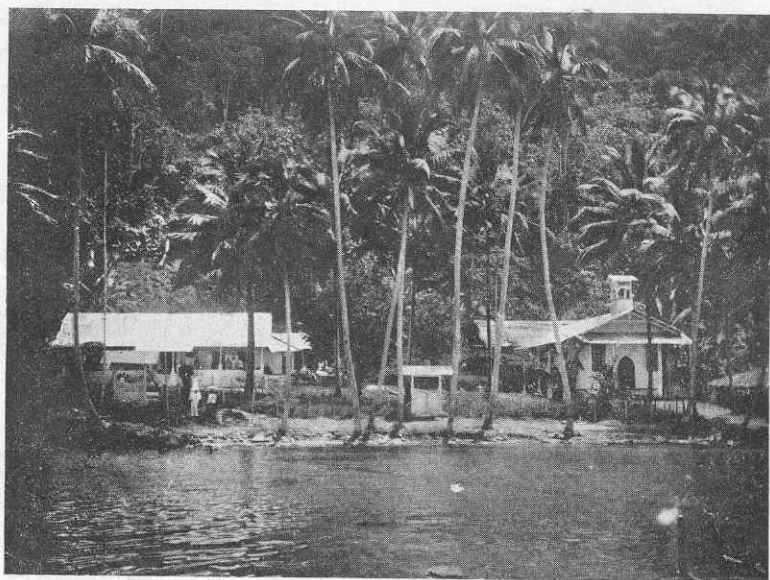
In de verslagen van de zendelingen zijn de mededeelingen over de scholen over het algemeen schaarsch. In de meeste gevallen wordt volstaan met de vermelding, waar nieuwe scholen zijn opgericht en het noemen van het aantal

1) *Alg. Versl. v. h. Ond., 1897, bl. 156, 160.*

1. SCHOOLKERK OP MANSINAM, BIJ MANOKWARI.

(Cliché: H. F. Tillema).

2. KERK EN ZENDELINGSWONING TE ROON.

(Foto: H. F. Tillema).

leerlingen, dat de school bezoekt. Interessanter zou het zijn, als daarbij tevens was aangeteekend, op welke wijze het onderwijs op die schooltjes gegeven werd en welke resultaten daarmee werden bereikt. Dat die resultaten aanvankelijk gering waren, laat zich vermoeden, doch dit hoeft op zichzelf nog geen reden te zijn daar niets over aan te teekenen. Wij vinden immers wel melding gemaakt van verschillende zendingsposten, waar de prediking bij de bevolking géén ingang vond, onder opgave van de vermoedelijke reden daarvan.

Ook de onderwijsverslagen vertellen ons over het onderwijs in den regel niets. Alleen het verslag van 1897 maakt hierop een uitzondering. „Omtrent de school te *Doreh* wordt aangeteekend, dat de bestuurders der school zich gelukkig kunnen rekenen, als één vierde deel der leerlingen verstaanbaar lezen, wat schrijven en rekenen leert, maar dat toch het onderwijs bij de overigen niet verloren is, daar het blijkt, dat zij handelbaarder zijn dan de papoea's, die nooit een school bezochten.”¹⁾

De resultaten van het onderwijs aan de scholen der U.Z.V. op Boeroe worden overal gunstig genoemd. Nu en dan werd den leerlingen een feestje bereid, en werden daarbij kleine geschenken uitgereikt. Gebeurde dit op de scholen op Nw. Guinee ook? Of welke andere methoden paste men daar toe om het onderwijs voor de jeugd aantrekkelijk te maken?

Volgens het zelfde verslag (bl. 157) bedroeg het aantal leerlingen op Nw. Guinee 88, waarvan 49 jongens waren en 39 meisjes. Het aantal Europeesche onderwijzers bedroeg twee en het aantal inlandsche hulponderwijzers vijf (bl. 174). Al waren deze hulpkrachten niet aan een kweekschool opgeleid, zij waren toch in ieder geval door de zendingen voor hun onderwijstaak bekwaamd. In hoeverre deze opleiding voldeed, vinden wij echter weer niet vermeld.

„Het onderwijs”, meldt het verslag verder, „heeft ongeveer gelijken omvang als op de scholen in de Minahassa.”²⁾ Dit onderwijs in de Minahassa omvatte: lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde, zingen en onderwijs in den godsdienst. Het vermoeden ligt voor de hand, dat de vergelijking met de Minahassa op een generaliseering berust. Ware het onderwijs op Nw. Guinee al zoo ver ontwikkeld, dan zou daar stellig wel het een en ander over zijn aangeteekend. Ook zou het in den tijd, toen Van Hasselt zijn „Brief aan de Utrechtsche Zondagsschoolkinderen” schreef (1907), al verder gevorderd moeten zijn. In dezen brief vinden wij namelijk een en ander over de leervakken vermeld, waarin de kinderen op de school werden onderwezen:

1) *Verslag*, 1897, bl. 169.

2) *Idem*, bl. 168.

„De school (te Doreh of Kwawi) begint met *bidden* en *zingen* en dan worden de handen en gezichten bekeken en de kinderen, die zich niet gewasschen hebben, moeten zich eerst gaan reinigen; een groot blik water staat er voor klaar buiten de school bij de deur en dan begint het leeren. Vooral *lezen*, *schrijven*, *rekenen*.

Op het oogenblik zijn er te weinig leesboeken. De oude boekjes ¹⁾ zijn op en nieuwe moeten gedrukt worden. Daarom lezen de kinderen maar veel van het bord.” ²⁾

Met de leermiddelen was het dus slecht gesteld. Hoe lang het gebrek aan spel- en leesboekjes al bestond, vermeldt Van Hasselt niet. Aardig is het te vernemen, op welke wijze hij zich wist te behelpen. „Als de kleine kinderen beginnen te lezen, kom ik met een balsemine in de school. Die bloem groeit hier veel en heet in het Noefoorsch *ra*. En dan volgt *wa*, dat is de Noefoorsche naam voor eene prauw. En dan volgt *wau*, dat is een schildpad en dan *nau*, dat is een kat en dan brengen wij een kleine prauw en de schaal van een schildpad en een poes in de school. Zoo komen alle letters aan de beurt. Als wij iets niet in de school kunnen brengen, dan probeeren wij het maar op het bord te teekenen.” ³⁾

Wij zien dus, dat het leesonderwijs het meest aanschouwelijk soort onderwijs was, dat men zich denken kan. Voorwerpen, planten en zelfs dieren — zij het dan een poes en de schaal van een schildpad — worden in de school gehaald en aan de kinderen getoond.

Van de overige vakken deelt Van Hasselt mede, dat rekenen bij de papoea-jeugd niet erg in den smaak valt. Lezen, schrijven, zingen en teekenen ging beter, terwijl bijzonder in trek was het vertellen over en verklaren van bijbelsche platen.

§ 4. De school te Windèsi.

Een aardig verslag van de wijze, waarop in het laatst van de vorige eeuw op Nw. Guinee onderwijs werd gegeven, deelde oud-zending Van Balen ons mede. Zijn brief handelt over de school te Windèsi — die voornamelijk door zijn vrouw werd geleid — en geeft aardig weer, hoe het op zoo'n papoesch schooltje toeging en welke moeilijkheden bij het onderwijs geven overwonnen moesten worden. Van Balen schrijft:

„Eens, varende langs de kust van het eiland Roon, toen mijn post, die ik met mijn veel ouderen collega zending Bink deelde (Roon ligt in de Groote Geelvinkbaai, die onge-

1) Bedoeld zijn hier de Noemfoorsche boekjes, die zending Jens ten behoeve van het onderwijs heeft samengesteld en waarvan in het Verslag van 1897 op bl. 170 melding wordt gemaakt.

2) v. Hasselt, *Brief aan de Utrechtsche Zondagsschoolkinderen*, bl. 6.

3) *Idem*, bl. 7.

veer twee maal zoo groot is als de Noordzee tusschen Nederland en Engeland), las ik in de „Mededeelingen” van een Zendeling-Onderwijzer in de Minahassa ¹⁾ (’t was in 1884), dat een school voor Heidensche kinderen zoo moest zijn ingericht, dat de kinderen liever ter school kwamen dan thuis bleven. Wij keken elkander eens aan en vroegen ons af, of dat nu mogelijk was. Wij schoolmeesterden zoo goed wij dat konden een anderhalf à twee uur per dag, per dagbeurt, van Maandag tot Vrijdag en gaven aan hen, die die week geen absenten hadden, een klein geschenk ter aanmoediging om trouw ter school te komen, edoch, zonder veel succes. Zoowel Br. Bink als ik werkten liever een dag aan de bouwerij (die uitsluitend voor onze rekening kwam), dan dat wij school hielden.

„Nadat ik in 1889 hertrouwd was, vestigden wij (Van Balen en zijn vrouw — v. A. —) ons, op last van het Zendingsbestuur, te Windèsi. Voor ik naar Ternate ging om te trouwen, had ik aan den zoom van het oerwoud een noodhuis gebouwd van boschmateriaal”. „Zoodra wij met de taal eenigszins op de hoogte waren, begon mijne vrouw school te houden in deze primitieve noodkerk, mede ook om met de kinderen vertrouwd te raken, hetgeen een uitstekende bron voor taalstudie oplevert. En toen ging mij een licht op over de woorden van Zendeling-Onderwijzer Graafland en zag ik de (door hem genoemde) mogelijkheid”.

„Zij, mijne vrouw, verstond de kunst spelenderwijs les te geven en toch uitstekend de discipline te handhaven. Het aantal leerlingen klom op tot 70 à 75 en al die wilde veulens gehoorzaamden hun Njora op haar wenken. Het gebeurde, dat de kinderen aan het eind van een schooltijd vroegen nog wat te mogen blijven om hun werk af te maken, dat kinderen, wier ouders voor geruimen tijd naar de sagobosschen gingen, zich verstopten, tot de ouders vertrokken waren, om op school te kunnen komen. ’t Gebeurde dat de kinderen protesteerden tegen een paar dagen vacantie, die wij noodig hadden voor correspondentie tegen dat de K.P.M.-boot kwam (eerst om de drie, later om de twee maanden”).

De liefste vakken waren teekenen en zingen en daarvoor hadden zij veel aanleg. Er werd vierstemmig met de sol-fa (niet met cijfers, die weder herleid moeten worden) gezongen.

Bij een bezoek van den Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs verbaasde ZEd. er zich over, dat de kinderen niet zakt niet mijnheer. Ook verbaasde hij er zich over, dat leer- en leesboeken en teeken- en schrijfschriften er zoo schoon uitzagen. Vóór een schooltijd aanving hield mijne vrouw in-

---

1) Graafland, *Meded.* 1884.

spectie over de handen en achter de ooren en wee dengene, die zich niet gewasschen had. Dezen werd in de immer aanwezige emmer water onder hilariteit een afdoende beurt gegeven, die profylactisch werkte.

„Eén vak was er, dat groote moeite gaf, nl. rekenen. Eigenaardig: cijferen tot aan vermenigvuldigen ging beter, maar soms zonder dat het kind begrip had van hoeveelheden. 't Is op Nieuw Guinee voorgekomen bij schoolinspectie op een goeroe-post (een goeroe is een hulpzending), dat groote optel- en aftreksommen zonder fout op het bord werden gemaakt, hoewel de patiënt geen begrip had van bijv. 6 of 7.¹⁾ Om hieraan tegemoet te komen deed mijn vrouw het volgende: Op den door mij gemaakten kalender — witgeschilderd hout met zwarte letters (zie foto nummer 4) en inschuifbare plankjes met verwisselbare namen en cijfers werd elke schoolbeurt door een der oudste leerlingen namen en data verwisseld en deze met krijt op het telraambord geschreven en de datum (tevens) op het telraam getoond. Vervolgens werd door een paar solo's, en tot slot in koor, alles opgezegd, door gezamenlijk de telraamballetjes te tellen, waarbij steeds één der leerlingen vooring.

De Zendingsconsul te Batavia lichtte eens een stukje uit een rapport van den Resident van Ternate, die een bezoek aan de school mijner vrouw had gebracht en annonceerde dat. Dit heeft zoowel in Indië als in Patria in de bladen de rondte gedaan onder den titel: „Een Zendingsbloempje”; het was een lofzang op de wijze van schoolhouden mijner vrouw.

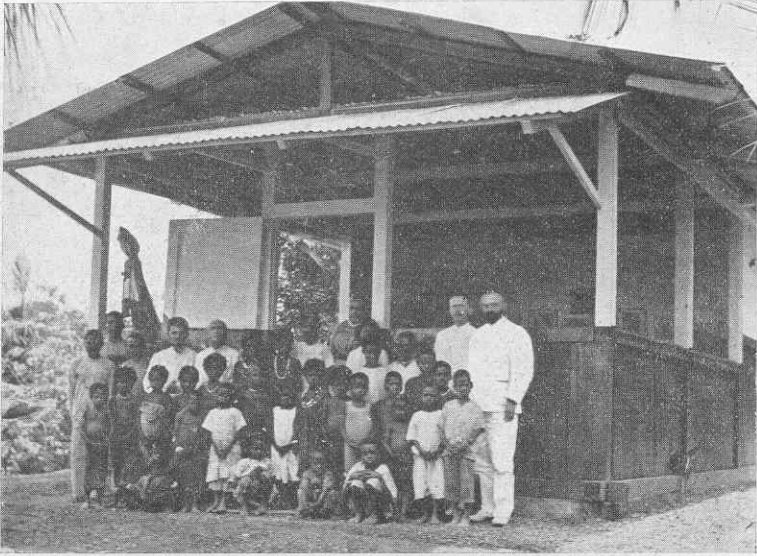
Van de hand mijner vrouw zijn verschenen (in het Windèsisch geschreven) spel- en leesboekje van 1—6, een rekenboekje, getallen 1—10 en een van getallen van 1—100, alsmede een bundeltje schoolliederen van 46 nummers, vertaalde zoowel als door haar zelf gemaakte. Het hoogste leesboek werd later een Bijbelsche Geschiedenis, door mijzelf vertaald en nog steeds in gebruik, hoewel wij in 1912 reeds werden teruggeroepen, omdat wij aan het eind van ons kunnen waren, mijne vrouw na 23 en ik na 30 jarigen arbeid, waarbij wij slechts één maal met verlof waren geweest”.

Tot zoover het citaat uit den brief van den heer Van Balen. Wij meenden het eenigszins uitvoerig te mogen weer-
geven, deels, omdat hier een 82 jarige pionier aan het woord

---

1) v. Hasselt deelde mij mede, dat de Windésiërs slechts tot vijf kunnen tellen. Bij hoeveelheden grooter dan vijf roept men vingers en teenen te hulp. De onuitsprekelijk groote getallen, waarmee bovenbedoelde goeroe werkte, waren steeds zóó gekozen, dat bij de aftrekkingen nooit „geleend” en bij de optellingen nooit „onthouden” hoefde te worden. Mijn zegsman ontdekte al ras het „foefje”, dat door den goeroe werd toegepast; hij sprak er tegenover mij zijn verwondering over uit, dat dit anderen, die de school wel eens geïnspecteerd hadden, nooit was opgevallen.

3. BEZOEK AAN DE SCHOOL TE WINDÈSI.

(van l. naar r.: Ds. Gunning, Baron v. Boetselaer van Dubbeldam,
Van Hasselt, Sr. en Jr., in de deurpost: mevr. v. Balen).

(Foto: J. A. v. Balen).

4. INTERIEUR VAN DE SCHOOL TE WINDÈSI.

(rechts Mevr. v. Balen).

(Foto: J. A. v. Balen).

is, die de school te Windèsi zelf mede heeft helpen opbouwen, deels ook omdat men er uit kan leeren, dat de vrouw van een zendeling minstens even nuttig werk verrichten kan — en vaak ook verricht — als de zendeling zelf, ergo, dat een gehuwd zendeling dus voor twee telt! Zeer terecht heeft oud-zendeling Van Hasselt dan ook de gewoonte der Engelsche statistieken overgenomen, om de echtgenooten der zendingen mede in het statistisch verband te betrekken. ¹⁾

§ 5. De school te Anday.

Uit het opstel van Van Hasselt en den brief van Van Balen moge gebleken zijn, dat van een onderwijssysteem in het eind van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw nog geen sprake was. Iedere school droeg het stempel van den persoon, die haar leidde. Met een derde voorbeeld willen wij dit nog nader toelichten; wij kozen daarvoor de school te Anday. De oud-zendeling Metz was zoo welwillend ons over het onderwijs te Anday het volgende mede te deelen:

„Gaarne wil ik aan Uw verzoek voldoen en eenige herinneringen op schrift brengen over den tijd, dat ik te Papua schoolmeesterde. Mijn beide collega's, Van Hasselt en Van Balen, zullen U wel hebben voorbereid op een verslag, dat niet uitmunt over het degelijke onderwijs op Nw. Guinee. Wij zendingen moesten bij alle handenarbeid en uiteenlopende werkzaamheden, ons ook wel geven aan het onderwijs op de school. Wie er meer geplaagd werd met dat onderwijs, leerlingen of onderwijzer, durf ik niet beslissen. Wij waren onderwijzer, omdat de nood ons opgelegd was. Wij kregen in de jaren onzer opleiding wel les in allerlei vakken en ambachten, maar onderwijs, dat was blijkbaar niet noodig. Dàt vak kenden wij nog wel uit eigen schooljaren! Voor zoover de collega's zelf geen onderwijzer zijn geweest, wist niemand iets van eenige methode. Het mag wel een wonder genoemd worden, dat er van al dat gebrekkelijke nog iets goeds ontstaan is.

Toen ik mij in 1893 op mijn post zou gaan vestigen, was ik 14 dagen de gast van wijlen zendeling Jens. Daar werd ik ingewijd in de kunst van het schoolhouden. De morgenuren van 8—12 werden aan onderwijs geven besteed. D.w.z., als er voldoende leerlingen kwamen! Stamgasten waren overal de vrijgekochte slavenkinderen der zendingen; die moesten komen. Kinderen der Christenen moesten natuurlijk ook van het onderwijs genieten, maar gewoonlijk vonden zij dat schoolgaan geen genot. Liever gingen zij met de ouders naar het bosch of de zee, zwierven maanden lang ergens rond en kwamen dan weer eens in het dorp terug. Dan was het alweer een heele toer om de vrijbuiters terug te krijgen! De ouders

---

1) v. Hasselt, *Nieuw Guinee*, bl. 347.

voelden ook al weinig voor dat leeren. Tegen Kerstfeest werd de opkomst wel wat beter; dan kwamen zelfs wel slavenkinderen der Christenen. Na December verdwenen de meesten echter weer uit den gezichtskring en moest de zendeling het maar met zijn eigen kinderen en vrijgekochten klaar spelen.

Het onderwijs werd in de Noefoorsche (of Noemfoorsche) taal gegeven. Een eenvoudig huisje deed dienst als school. Het meubilair was zeer primitief en van eigen maaksel.

Als de school begon was er eerst inspectie, of de leerlingen met gewasschen handen en gezicht binnen kwamen. Een blik met water, naast de schooldeur, stond klaar. Daar kon dan eerst de reinigingsdienst plaats vinden.

Hoogstens waren 20 leerlingen aanwezig; ieder kind had zijn eigen plaats in de schoolbanken. Begonnen werd met het zingen van een lied, (gewoonlijk een geestelijk lied, want schoolversjes waren toen nog zeldzaamheden), dan gebed. Vervolgens werd de absentie-lijst bijgewerkt. Soms werden nog gauw een paar jongens of meisjes uitgezonden om wegblijvers op te halen.

Elken morgen werd een Bijbelsch verhaal voorgelezen; daarna werd de datum opgedreund, welke op een der schoolborden opgeschreven stond. De kinderen kenden Zaterdag en Zondag het beste; dan was er namelijk geen school. Over het geheel had men geen idee van dagen of weken. Ja, dag en nacht, lichte of donkere maan! Doch verder kwamen de lui niet. Volwassenen wisten wel aan den stand der sterren, of het tijd werd voor rijstplanten, of welke vischsoorten er te verwachten waren.

Er waren leesboekjes in de landstaal. Als eenmaal de letters gekend werden, volgde het lezen vanzelf. Heele ritsen van éénlettergrepige woordjes stonden op iedere bladzij. Dan volgden de twee- en meerlettergrepige woorden en de zinnestjes. Daarna werden de lessen op de lei geschreven. Wanneer de kinderen maar een beetje geregeld kwamen, konden zij al heel gauw wat lezen en schrijven. De oudste leerlingen hadden leesboekjes op de drukkerij te Anday gedrukt; de verst gevorderden lazen het Bijbelsch leesboek van Zahn.¹⁾ Een groote toer was het, om de leerlingen er toe te krijgen het gelezene mede te deelen. Dat de leerlingen niet altijd verstonden wat zij lazen, kan ik mij nu wel indenken. Later kon ik zelf ook die Noemfoorsche taal, uit dat leesboek, niet verstaan!

Over het geheel waren die leerlingen niet zoo bot. Zij merkten voldoende op en konden ook wel onthouden. De laatste jaren liet ik bv. de leerlingen een opstel maken over het onderwerp, dat ik 's Zondags behandeld had. De meeste

---

1) Noemfoorsche vertaling van Geissler.

leerlingen konden het heel goed weergeven, evenals de verhalen uit hun eigen leesboek.

Het vak van geduld was rekenen. De meeste Papoea's komen met tellen nooit verder dan tot tien. Daarboven wordt de hulp van vingers en teenen ingeroepen. Met het telraam werd tellen geleerd. Waarde van getallen bijbrengen was gewoon een marteling. Tafels van vermenigvuldiging, in alle vormen, werden ingepompt. Optellen ging het beste. Moeilijker werd aftrekken, nog moeilijker: vermenigvuldigen, maar het meest zware: het deelen. Toch heb ik het een paar maal zoo ver kunnen brengen, dat jongens met twee cijfers konden deelen!

Over het geheel weet het volk zich met het tientallig stelsel wel te redden; bundeltjes stokjes van tien zijn hun daarbij behulpzaam. Waarde der munten en kijken op de klok, dat was wel gauw begrepen.

Aardrijkskunde van Papoea en Ned.-Indië vonden de kinderen wel aangenaam, vooral wanneer zij zich daar konden oriënteren. Teekenen naar voorbeeld was weer veel te inspannend. Maar zingen, dat verveelde nooit; een Papoea is een mensch, die gaarne zingt.

In latere jaren werd meer zorg aan het onderwijs besteed. Toen werd op de school met de pas aangekomen leerlingen meer sloydwerk gedaan, bv. werken met blok- en letterdoozen, matjes vlechten enz.

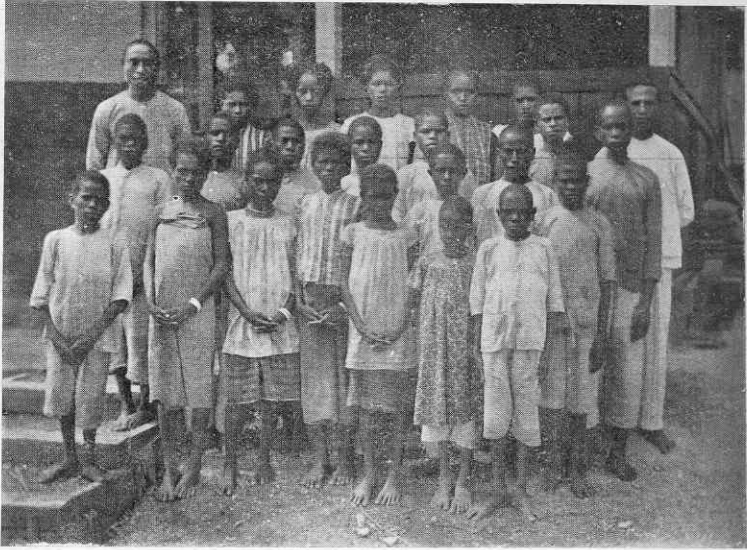
Met het ontluiken van den handel en het meerdere vreemdelingenverkeer begon ik ook met de Maleische taal; er was toen ook Maleisch materiaal. Het onderwijs in den godsdienst bleef echter in de landstaal, doch het overige onderwijs werd in het Maleisch gegeven en werd voor de leerlingen meer aantrekkelijk. De vrouwen der zendelingen zorgden voor het geven van handwerkonderwijs. De pioniersscholen waren dus echte beschavingsscholen. Ondanks het gebrekkige onderwijs, zijn vaak nog mooie resultaten bereikt. Een verheugend feit is toch, dat uit die schooltjes nog bruikbare helpers zijn voortgekomen.

Toen in 1906 Z.Excel. Dr. Colijn onze school bezocht, nam hij afscheid met de woorden: „Deze school heeft al reeds reden van bestaan, om de nette vormen, die de kinderen leeren!”

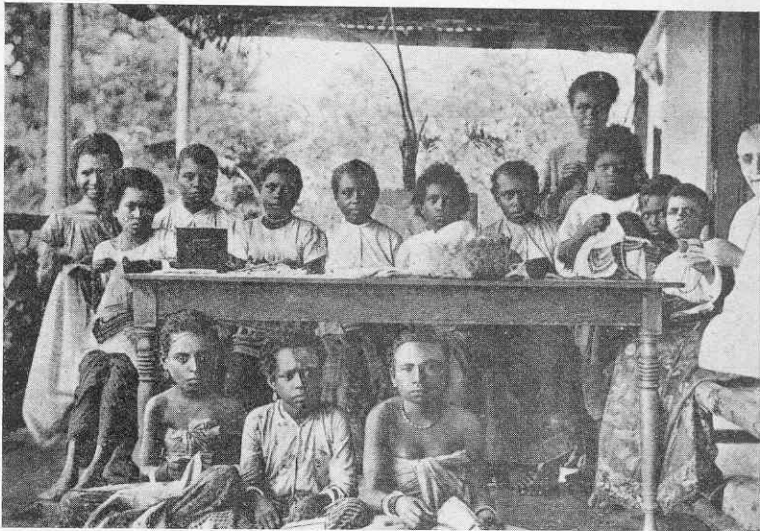
Tot zoover de brief van den oud-zending Metz. Wij zouden nog uit kunnen weiden over de punten van overeenkomst en de punten van verschil, die tusschen de bovenvermelde scholen te Doreh, Windési en Anday vallen op te merken, doch noodzakelijk voor ons betoog is dit niet. Volstaan kan worden met te constateeren, dat deze verschillen of voortspruiten uit andere plaatselijke omstandigheden, ofwel zijn

terug te voeren tot verschillen in geaardheid van de onderwijzers, die de scholen leidden.

Tot 1909 bleef het aantal scholen beperkt tot vijf. Roon en Anday komen dan echter niet meer op het lijstje voor; in de plaats daarvan treffen wij scholen aan te *Jendé* en *Mandor*. Na 1909 valt een sterke uitbreiding van het onderwijs te constateeren. In tien jaar tijd werden ruim 100 nieuwe scholen geopend. Uit de verslagen van het inlandsch onderwijs over de jaren 1909—1919 stelden wij een tabel samen, waarin wij vermeldden, welke plaatsen in deze tienjarige periode achtereenvolgens een school kregen; een sterretje geeft aan, dat in genoemd jaar een school bestond, een kringetje wil zeggen, dat die school gedurende dat jaar gesubsidieerd was (in de verslagen alleen aangegeven voor de jaren 1915, 1918 en 1919).

5. HOOGSTE KLASSE DER SCHOOL TE WINDÈSI,
met twee Amboneesche leerling-goeroes.
(Foto: J. A. v. Balen).

6. MEVROUW VAN BALEN GEEFT HANDWERKLES
aan papoesche meisjes.
(Foto: H. F. Tillema).

Onderwijsuitbreiding op Noord-Nw. Guinee
gedurende de jaren 1912—1915.

Jaar	Plaats	'12	'13	'14	'15	'16	'17	'18	'19
1912	Bitië	*	*	*	⊙	*	*	⊙	*
	Bosnik	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Janem	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Jaur Manoekwaar	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Jenmanoe	*	*	*	⊙	*	*	*	*
	Jeretwar	*	*	*	*	*	*	*	*
	Jopangar	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Kanaki	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Manwor	*	*	*	*	*	*	*	*
	Mokmer	*	*	*	*	*	*	*	*
	Moor	*	*	*	⊙	*	*	*	*
	Napan	*	*	*	*	*	*	⊙	*
	Rakwa	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Sansoendi	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Sobei	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
Tablesowa	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙	
Warido (N.)	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙	
1913	Jarsoen	*	*	*	⊙	*	*	*	*
	Jowbi	*	*	*	⊙	*	*	*	*
	Kaipoori	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Mandoesir	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Masi-Masi	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Metu-Debi	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Nafri	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Oransbari	*	*	*	⊙	*	*	*	*
	Orembo	*	*	*	⊙	*	*	*	*
	Pom	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Sboeria	*	*	*	*	*	*	*	*
	Tandilen	*	*	*	*	*	*	*	*
Wadiboë	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙	
Wakde	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙	
1914	Ansoedoe	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Betaf	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Dedowana	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Domi	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Goni	*	*	*	⊙	*	*	⊙	⊙
	Kapitawar	*	*	*	*	*	*	*	*
	Mambor	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Napan Jaur	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Opiaref	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Roemberpon	*	*	*	⊙	*	*	*	*
	Samate	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Saonek	*	*	*	*	*	*	*	*
	Seko Jambe	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Takar	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
	Tarfia	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙
Wardo	*	*	*	*	*	*	⊙	⊙	
Warkwandi	*	*	*	*	*	*	*	*	
1915	Geen nieuwe scholen opgericht.								

Onderwijsuitbreiding op Noord-Nw. Guinee
gedurende de jaren 1916—1919.

Jaar	Plaats	'16	'17	'18	'19
1916	Anggores	*	*	⊙	
	Anoes	*	*	⊙	⊙
	Amberbarem	*	*	⊙	*
	Ariepe	*	*	⊙	⊙
	Arbondemi	*	*	⊙	
	Bagai Serwar	*	*	⊙	⊙
	Demta	*	*	⊙	⊙
	Djakari	*	*	⊙	⊙
	Jajasa Oermoe	*	*	⊙	⊙
	Kaossoe	*			
	Kamanap	*		⊙	⊙
	Mamisi	*	*	⊙	⊙
	Manggari	*	*	⊙	⊙
	Marjarotoe	*	*	⊙	⊙
	Mibi	*			
	Mnaisoer	*			
	Sarmi	*	*	⊙	⊙
	Seroei	*	*	⊙	
	Seilolof	*			⊙
	Siam	*	*	⊙	
Sor	*	*	⊙	⊙	
Taronto	*	*	⊙		
Wooi	*	*	⊙	⊙	
1917	Bawe		*	⊙	⊙
	Effi		*	⊙	⊙
	Efman		*	⊙	⊙
	Jamam		*	⊙	⊙
	Kamiri		*	⊙	⊙
	Naberi		*	⊙	⊙
	Ormoe		*	⊙	⊙
War		*	⊙		
1918	Efnoe			⊙	⊙
	Lapan			⊙	⊙
	Meosoe			*	*
	Podema			*	⊙
	Sankorem			*	*
Wor			⊙	⊙	
1919	Doromena				*
	Kapoedori				⊙
	Samfoermona				*
	Tabate				⊙

In bovenstaand staatje komt duidelijk tot uiting, dat het aantal scholen in de periode van 1909 tot 1919 niet geleidelijk is uitgebreid met een zelfde aantal scholen of percentage per jaar, doch dat die uitbreiding sprongsgewijze heeft plaats gehad. (In 1911 bedroeg het aantal in dat jaar opgerichte scholen 37; voor 1915 wordt echter geen enkele nieuwe school vermeld).

Van de 86 scholen, die het Algemeen Verslag over 1915 voor Noord-Nw. Guinee vermeldt, waren 29 wèl en 57 niet gesubsidieerd (verhouding als 1 : 2). Welke scholen in het jaar 1916 subsidie ontvingen vermeldt het verslag niet. Ook voor het jaar 1917 worden daarover geen gegevens verstrekt. Uit de cijfers over de jaren 1918 en 1919 valt echter af te leiden, dat de verbetering in het toekennen van subsidie van niet geringe beteekenis is geweest. In 1918 ontvingen namelijk van de 108 scholen niet minder dan 95 subsidie; 13 scholen waren niet gesubsidieerd.

Wij zien hieruit, dat de verhouding tusschen het aantal gesubsidieerde en niet gesubsidieerde scholen, welke in 1915 nog was als 1 : 2, drie jaar later is als 7 : 1. Dat wil dus zeggen, dat het percentage gesubsidieerde scholen in drie jaar tijd is gestegen van 33 % tot 88 % van het in die jaren aanwezige totaal aantal scholen.

Voorts leert het staatje ons nog, dat van nieuw opgerichte scholen slechts een betrekkelijk gering percentage geen levensvatbaarheid schijnt te bezitten. Verreweg het meerendeel vertoont de neiging te blijven bestaan.

De mate waarin gevestigde scholen op Nw. Guinee in stand blijven, kan helaas niet zonder meer uit de tabel worden afgeleid of in een verhoudingscijfer worden uitgedrukt; daarvoor is het tijdvak, waarover bovenstaande tabel handelt, te kort. De onderwijsverslagen laten ons hier in den steek. „De staten en tabellen, die over elk kalenderjaar worden opgemaakt, zijn uit bezuinigingsoverwegingen gedurende de periode van 1920 tot en met 1924 niet aan het algemeen verslag toegevoegd.”¹⁾ Ook in de onderwijsverslagen volgend op het jaar 1924 zal men tevergeefs naar een specificatie van de scholen op Nw. Guinee zoeken. Wel worden cijfers van de aantallen scholen vermeld. Doch deze cijfers hebben betrekking op de gewesten; zij zijn voor ons doel onbruikbaar, daar de cijfers voor Nw. Guinee in samenvattende tabellen geheel verloren zijn gegaan. Zelfs het aantal scholen voor heel Ned. Nw. Guinee is er niet uit af te leiden. Voor de uitbreiding van het onderwijs na 1919 zijn de onderwijsverslagen ons van geen nut; wij dienen dat onderzoek dus in een andere richting voort te zetten.

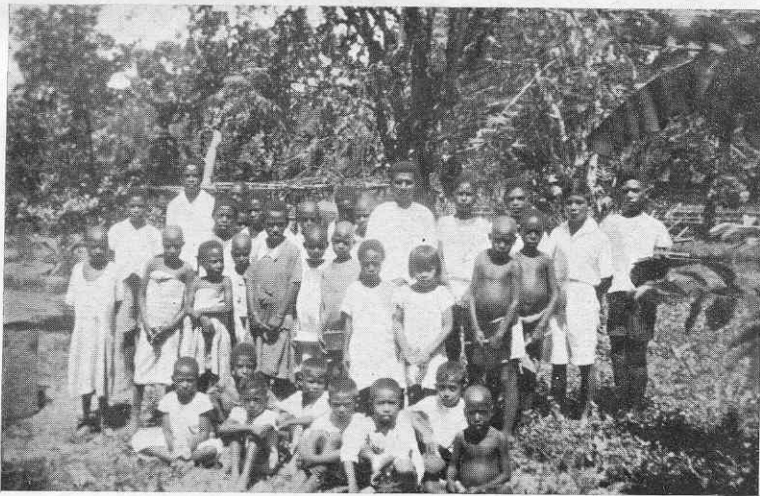
---

1) *Algem. Verslag v.h. Ind. Ond. over 1923 en 1924, voorwoord.*

7. INTERIEUR VAN DE ZENDINGSSCHOOL TE SARMI.

(Cliché: H. F. Tillema).

8. EERSTE KLAS VAN DE SCHOOL TE SARMI,
met onderwijzers.

(Cliché: O. Werkman).

§ 6. De huidige omvang van het zendingsonderwijs op
Nw. Guinee.

Raadplegen wij het zendingsjaarboekje, dan zien wij, dat ultimo 1933 op Nw. Guinee de volgende scholen aanwezig waren. ¹⁾

Radja-Ampat	10	(8)
Dorehbaai	3	(2)
Noemfoor	7	(7)
Roon-Wandamen	19	(14)
Japen-groep	24	(19)
Sarmi	11	(7)
Nimboran	15	(9)
Hollandia-Sentani	11	(5)
Noord-Biak	12	(9)
Zuid-Biak	17	(6)
Berau	11	(9)
Bintoeni	15	(10)
<hr/>		
Te zamen	155	(105)

Wij vinden daar helaas niet bij vermeld, in welke kampongs deze scholen gevestigd zijn. Het is echter van groot belang te weten, of de scholen alleen in de kustgebieden voorkomen, dan wel of zij ook in het binnenland gelegen zijn. Over de geografische verspreiding van het onderwijs op Nw. Guinee lichten de onderwijsverslagen van na 1919 ons niet meer in. Om te weten te komen, in welke kampongs op Nw. Guinee scholen zijn gevestigd, is het noodig de rapporten en verslagen der zendelingen zelf te raadplegen. Als resultaat van dit onderzoek stelden wij het hier onder volgende lijstje samen van scholen, *die ultimo 1933 op Nw. Guinee bestonden* (de jaartallen geven het oprichtingsjaar der scholen aan).

1884	Jende	1910	Kornasoren
1890	Windèsi		Djamna
1908	Korido		Tandia
	Noeswoendi		Warsa
1909	Kaibi		Idoor
	Koebejari		Jakati
	Miei	1911	Warpaperi
	Pakriki		Inanwatan, 1
	Sowek		
	Waar		
	Amboenri		

¹⁾ *Nederlandsch Zendingsjaarboek voor 1933—'34—1935—'36*, blz. 44 (de tusschen haakjes geplaatste cijfers geven de aantallen gesubsidieerde scholen aan).

1912	Bosnik Jen Manoe Tablesofa Wadiboe Warido Mandori Najau	1923	Doesjner Seroei-Darat Wooinap
1913	Opiaref Wadiboe Pom Kedir Sorong Tanah Ratah Waraboer Waranggi	1924	Korem Mariedeï Seroei-Laoet Wooi
1914	Ansoedoe Takar Wardo Ansoes Mamboer Doromena	1925	Merau Pandoemin Papoema Pom Saga Sorendiwari
1915	Bawe Inanwatan, 2 Sarmi	1926	Ambai Ansoes Genjem Moor Poeragi Sansoendi Serawin
1916	Ariepi Demta Jafasa Oermoe Jakari Jahadian Kampong Baroe Mamisi Marjarotoe Moegim Meos Soe Sor	1927	Babo Manoi Menawi Moeris Randjawaja, 1 Randjawaja, 2 Sarabé Seweroe Steenkool Tarfia Teminabolan Wari Wersar
1917	Kapoedori Soega	1928	Ajappo Ase Dwar Ifar Kinmon Konda Mawesdai Nau Oepoeri Ormoe Orpambo (= Koeroedoe) Sikowai (= Kaipoeri) Wanja
1918	_____		
1919	Tabati Mantemboe Makomi		
1920	Mogotemin Naramasa		
1921	Armopa Maroer Taronta		
1922	_____		

1929	Ambrobenbepoer	1930	Dojo
	Ampomboekor		Kaptian
	Berap		Oerbinasopen
	Demoi		Pai
	Imeno		Sanggai
	Inasi		Seritoe
	Kabare		Tofooi
	Kantoemilim	1931	Jaweroe
	Karambohi		Kwaur
	Karnindi		Pain
	Linsok		Samberi
	Makebon		Samoni
	Mamoribo		Verwata
	Mangkara		Wararoma
	Meos-Mangham	1932	Mokmer
	Sailolof		Mamda
	Seget		Oerfoe
	Soemberbaba	1933	Dondai
	Sorido		Hawe
	Tablanoesoe		Jakonde
	Waimbronband		Meok-Boendi
	Waupenor		

Vergelijking van de zendings-statistiek met het onderwijs-verslag, leert ons het volgende: Ten eerste komen de oprichtingsdata der verschillende scholen niet overeen. Kaibi, Koebejari, Miei, Pakriki en Soweik kregen volgens het onderwijs-verslag in 1911 een school, volgens de zendingsberichten echter in 1909; Djamna, Tandia en Warsa volgens het onderwijs-verslag eveneens in 1911, volgens de zendingsberichten echter in 1910. De reden hiervan is waarschijnlijk te zoeken in het feit, dat de zending als oprichtingsdatum van een school aanneemt het jaar, waarin een goeroe zich in een bepaalde kampong vestigt en kinderen om zich heen verzamelt, om hen te onderwijzen, terwijl het gouvernement als aanvangsdatum neemt het jaar, waarin een school als „school” kan worden erkend. Indien deze opvatting juist is, dan zou zij tevens verklaren, waarom het aantal zendingsscholen, dat het onderwijs-verslag voor een bepaald jaar opgeeft, in den regel iets kleiner is, dan het aantal, dat de zendingsstatistiek voor dat zelfde jaar noemt.

Ten tweede leert de vergelijking der tabellen ons, dat in de periode van 1920—1933 een groot aantal zendingsschooltjes weer is opgeheven. Van de ruim 100 scholen, die in 1919 bestonden, vinden wij in de statistiek over het jaar 1933 *minder dan de helft* terug. Kregen wij bij beschouwing van de eerste tabel aanvankelijk den indruk, dat de zendingsscholen op Nw. Guinee de neiging vertoonen in stand te blijven, bestu-

deering van een langere dan deze tienjarige periode leert ons het tegendeel. Op grond van wat de zendingsstatistieken ons leeren, mogen wij concludeeren, dat het verloop der zendingsscholen zeer groot is. Dit is een bedenkelijk verschijnsel. Gaan de zendelingen te voorbarig te werk met het oprichten van nieuwe scholen? Hebben de goeroes de noodige bekwaamheid de jeugd der nog in den natuurstaat levende papoea's te onderwijzen? Zijn deze goeroes — meerendeels Amboneezen — bij de bevolking niet populair? Is het onderwijs te moeilijk, te veel op christelijke of westersche leest geschoeid? Of verwacht de bevolking iets anders van een „school”, dan deze zich ten doel stelt te geven?

Alvorens op eenige dezer vragen een antwoord te kunnen geven, dienen wij eerst de *practijk* van het zendingsonderwijs aan een onderzoek te onderwerpen.

HOOFDSTUK V.

DE ZENDINGSSCHOOL IN DE PRIMITIEVE SAMENLEVING.

„Uit de oertoestand — een communale levensvorm, waarin geen plaats was voor individueele daden — kristalliseert geleidelijk een vrijwording van de persoonlijkheid.”

(Burger).

§ 1. Inleiding.

Wanneer wij de kwestie van de zendingsschool in de primitieve samenleving in beschouwing nemen, kunnen wij tweeeërlei standpunt innemen: *ten eerste*: wij kunnen uitgaan van de gedachte, dat de zending de volksschool noodig heeft als middel tot opvoeding van de jeugd, of wel: *ten tweede*: wij kunnen den nadruk leggen op het feit, dat het onderwijs, zooals dat thans op de volksscholen gegeven wordt, weinig vruchtbaar is en niet aan de behoeften van de primitieve maatschappij beantwoordt. Beide gezichtspunten zullen wij nader toelichten (voor sub 2, zie § 5. van dit hoofdstuk).

§ 2. De volksschool als middel tot opvoeding der jeugd.

Allereerst dienen wij een principieele kwestie voorop te stellen en wel, wat onder „*zending*” verstaan moet worden. Wij zullen ons in deze studie houden aan de definitie van Dr. Alb. C. Kruyt. Deze verstaat onder zending: „het werk van zendelingen om menschen van een anderen godsdienst tot het christendom te leiden, om ze, als ze christen geworden zijn, dieper in het geloof te grondvesten en ze vervolgens zoo spoedig mogelijk zelfstandig te verklaren. Dan volgt een tijd, waarin de zending alleen optreedt als raadsman van de inheemsche christen-gemeente. Eerst als ook deze periode voorbij is, kan de zending geacht worden haar taak te hebben vervuld. Binnen deze grenzen behoort het verstrekken van volksonderwijs tot de taak van de zending.”¹⁾

Van de opvoeding zijner kinderen heeft de inlander eener primitieve samenleving al heel weinig verstand. Het gevolg daarvan is dat, als de zendingsonderwijzer zich met die opvoeding gaat inlaten, zijn taak zwaarder is, dan die van zijn collega, die onder minder primitieve volken werkt. Een grondslag voor de opvoeding is nog niet gelegd, als de kinderen de schooldeuren binnengaan. Dit zelfde geldt *mutatis mutandis*

---

1) A. C. Kruyt, *Schr. meded.*

ook voor het gouvernements-volksonderwijs. In de primitieve maatschappij ontbreekt de opvoedende kracht van het gezinsleven, evenals die van het vereenigingsleven, ontwikkelingscursussen, krant, radio enz. De geheele opvoeding der jeugd eener primitieve samenleving komt, practisch gesproken, dus neer op het schoolonderricht. „De school moet daarom haar taak bovenal zien als sociaal centrum, als kweekbed voor sociaal gevoel.”¹⁾

De zending, werkend onder primitieve volken, trekt het volksonderwijs aan zich, omdat het voor hem het middel is, om kinderen uit een primitieve maatschappij ten eerste: een opvoeding te kunnen geven en ten tweede: deze opvoeding een christelijk karakter te laten dragen. Uit dien hoofde beschouwt de zending het verstrekken van volksonderwijs (driejarig lager onderwijs) als behoorende tot haar *zendingstaak*, totdat de gemeenten christelijk geworden zullen zijn en deze taak van de zending over kunnen nemen.

Al het onderwijs, dat boven dit driejarig (bij uitbreiding: vierjarig) onderwijs uitgaat, behoort niet meer tot de taak, die de zending zichzelf ten aanzien van het onderwijs heeft gesteld. Wel acht zij het natuurlijk wenschelijk, dat eventueel verdergaand onderwijs eveneens in christelijken zin wordt gegeven. De zorg voor dit onderwijs — wanneer daaraan behoefte blijkt te bestaan — behoort echter niet meer tot de zendingstaak, maar tot de *taak van de regeering*.

De regeering nu toont zich gaarne bereid, dit deel van haar onderwijstaak aan de zending over te dragen, vooral ook, omdat de zending, die in de primitieve maatschappij reeds het volksonderwijs verzorgt, daar bij uitstek capabel voor is en vóór alles voor de benodigde goeroes kan zorgen. Het voordeel hiervan is, dat het onderwijs dan in één hand blijft, hetgeen bevorderlijk is voor zijn stabiliteit. De zending verklaart zich bereid de zorg voor dit verdergaand onderwijs op zich te nemen, onder voorwaarde, dat de regeering dit onderwijs bekostigt (daar de zending het niet meer tot haar zendingstaak acht te behooren) en er geen andere christelijke instanties zijn (bv. chr. schoolvereeningen), die de verzorging van dit onderwijs op zich kunnen nemen. Zendingsvervolgsscholen en -volledige standaardscholen komen op Nw. Guinee niet voor, zoodat wij deze aangelegenheid hier verder onbesproken kunnen laten (zie slothoofdstuk).

§ 3. Houding der bevolking t.a.v. het zendingsonderwijs.

Behoeft aan een volksschool, zooals wij die kennen, heeft de inlander eener primitieve maatschappij niet; lezen,

---

1) De Kat Angelino, *t.a.p.*, dl. 2, bl. 218, 219.

schrijven en rekenen heeft hij slechts in geringe mate van noode. Wanneer nu de school in een dergelijke samenleving wordt geïntroduceerd, staat de bevolking geheel vreemd tegenover deze nieuwe instelling. Geleidelijk aan zal de school burgerrecht moeten verkrijgen en zij verkrijgt dit, al naar mate de inheemsche maatschappij zich ontwikkelt. Dat het onderwijs met die ontwikkeling gelijken tred moet houden, zal niemand tegenspreken. Daarmede is echter veroordeeld het streven om de volksschool, zooals wij die kennen, zonder meer in de inheemsche primitieve samenleving over te planten (sub 2; zie ook § 5 van dit hoofdstuk).

Bijna overal, waar voor het eerst onderwijs wordt gegeven, is de bevolking terughoudend en achterdochtig. De voorouders staan niet toe, dat iets nieuws in de inheemsche maatschappij wordt geïntroduceerd.¹⁾ Aan deze houding komt echter vrij plotseling een einde met de vestiging van bestuur. Men gevoelt dan aan een hooger gezag onderworpen te zijn en dit hogere gezag te moeten eerbiedigen; overtredingen tegen dat gezag worden gestraft. Het is dus zaak zich op de hoogte te gaan stellen van wat wèl en wat niet mag, want vaak worden bepaalde gebruiken niet langer meer toegestaan, zonder dat de inlander kan bevroeden, wat voor verkeerds in de navolging dezer gebruiken steekt. Dit geeft hem een gevoel van onzekerheid en onbehagen. Nooit is hij zeker, of datgene, wat hij doet is toegestaan of niet. Dan is de zending veel berekenbaarder; die heeft het eigenlijk toch wel goed met de bevolking voor en — wat meer is — hij is met dat bestuur bevriend en is uit dien hoofde dus bekend met wat de blanke overheerscher eischt. In Poso vroeg de bevolking om goeroes, omdat zij een leidsman noodig had en gaarne gewaarschuwde wilde zijn, als zij iets deed, wat niet meer mocht. Zij wenschte door den zending of goeroe geraden te worden in deze nieuwe, voor haar nog geheel vreemde wereld.²⁾ Mede door de daadwerkelijke bestuursvestiging, heeft de bevolking de school langzamerhand geaccepteerd, gelijk met vele andere nieuwigheden. Doch daarmede heeft zij die school nog niet ten volle *aanvaard*. Dat de Posoër zijn kinderen naar school moest zenden, vond hij natuurlijk, omdat, als zijn kinderen het nieuwe niet zouden leeren, zij daar later stellig mede in conflict zouden komen. Dit was in Midden-Celebes het voornaamste motief, waarom de bevolking na de bestuursvestiging plotseling behoefte aan onderwijs ging gevoelen en den zending om goeroes vroeg. Zij accepteerde de school als vreemd element. Wanneer de school in de primitieve

1) Zie mijn artikel „De Primitieve Samenleving”, Oost en West, 1935, bl. 5—6.

2) A. C. Kruyt, *t.a.p.*, bl. 5.

samenleving echter een vreemd element blijft, zal haar opvoedende waarde nooit groot kunnen wezen. Daarom achtten de Poso-zendingen het van groot belang die school op een dusdanige wijze in te richten, dat zij een levend onderdeel van het dorpsorganisme zou worden. Zij leerden de menschen, dat de dorpschool niet alleen vóór een bepaald dorp bestemd was, maar dat die school ook van dat dorp was. Het dorp moest de school als zijn eigen bezit gaan zien en haar als een *dorpsinstelling* aanvaarden.

Verantwoordelijkheidsbesef t.a.v. de school werd den menschen bijgebracht. „De betrokken dorpsgemeenschap moet weten, dat zij voor het bestaan harer school verantwoordelijk is; dat 't al dan niet voortbestaan van haar school van haar eigen krachtsinspanning afhangt.”¹⁾

Nergens werd een school in het leven geroepen, of de bevolking moest daar eerst zelf om gevraagd hebben. Vervolgens moest zij die school zelf bouwen en daarnevens zorgen voor een goeroewoning en een deel van het salaris van den onderwijzer. Aanvankelijk werd deze bijdrage voor het goeroesalaris in rijst voldaan, doch later veranderde dit meestal in een bijdrage in geld, groot f 60,—.” Dit bedrag werd hoofdelijk omgeslagen: telde een dorp honderd hoofden van gezinnen, dan had ieder 60 cts te betalen; waren er slechts zestig, dan had elk een gulden te offeren.”²⁾ Was deze regeling door de dorpsoudsten goedgekeurd, dan leverde de uitvoering ervan nooit moeilijkheden op, daar het dorp in Midden-Celebes het geheel zijner inwoners omvat en deze wel inzagen dat alles wat aan de dorpschool ten koste gelegd werd, voor de volle honderd procent ook aan het dorp ten goede kwam.

Zelfonderhoud, der scholen, dat op deze wijze door de bevolking wordt aanvaard, heeft inderdaad een groote opvoedende waarde. De schoolgebouwen moeten onderhouden worden, de erven moeten worden schoongemaakt, de bijdragen geïnd en de kinderen naar school gezonden. De bevolking, die op deze wijze medewerkt aan het oprichten van scholen, gaat de school al vrij spoedig als een eigen dorpsinstelling zien en aanvaardt ten volle de verantwoordelijkheid haar in stand te houden — een verantwoordelijkheid die zelfs in Nederland op de dorpen t.a.v. het onderwijs nog ten deele kan worden waargenomen (2e leerkracht, die door de ouders der leerlingen wordt betaald). „De concreetheid van den besteden arbeid (in tegenstelling met heerdienst bv.), het feit, dat de gelden gebruikt worden voor een doel, dat men ziet en de eigen opgebrachte penningen ook aan de

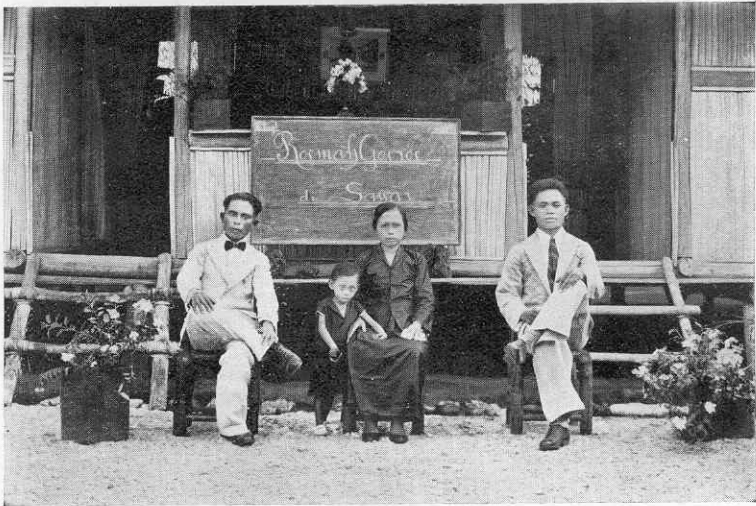
1) J. Kruyt, *Opvoeding*, 1931, bl. 62.

2) A. C. Kruyt, *t.a.p.*, bl. 6.

9. GOEROEWONING TE MARIADEI (JAPEN).

(Cliché : H. F. Tillema).

10. GOEROEWONING TE SAWAR EN BEWONERS.

(Foto : O. Werkman).

eigen plaatselijke school ten goede komen (vergelijk belasting), geeft het doel van deze inspanning zulk een hooge mate van aanschouwelijkheid, dat men steeds het overzicht en het doorzicht in het doel blijft behouden." 1)

Hier is het zelfonderhoud een middel tot volksopvoeding, dat in het tegenwoordige ontwikkelingsstadium der primitieve maatschappij nog niet gemist kan worden. Al zouden andere geldmiddelen voorhanden zijn, dan zou het nog geen aanbeveling verdienen de zelfbekostiging te vervangen door landschaps- of Landsbekostiging. Wel zou dit laatste de uniformiteit van het onderwijs ten goede komen, doch aan uniformiteit bestaat momenteel nog geen behoefte. Behoeftte bestaat alleen aan onderwijs, dat een lokaal karakter draagt, dat een lokale kleur heeft. 2) Want alleen dit soort onderwijs leeft voor de bevolking en heeft opvoedende waarde. En daarop — op opvoeding — komt het in de primitieve samenleving voorloopig aan! Wij kunnen ons danook begrijpen, dat de uniformering van het volksonderwijs bij de zending op tegenkanting stuit. „In het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden heeft het Bestuur geleidelijk al onze regelingen van zelfonderhoud te niet gedaan of onmogelijk gemaakt. Nog geheel afgezien van de financieele zijde, moeten wij dit een ernstige fout noemen." 3)

§ 4. Schoolgeld.

Nauw samenhangend met de verminderde zelfbekostiging door de dorpsgemeenschap is de kwestie van het heffen van schoolgeld. Bij de zelfbekostiging van het onderwijs staat de geheele dorpsgemeenschap collectief in, voor het onderhoud van de school en het in stand houden van het onderwijs. Het dorpsbestuur heeft goedgevonden, dat er een school zou komen, dus gaan de dorpelingen daarmede accoord. Lang en breed is er gepraat, vóór het tot deze beslissing is gekomen, doch tenslotte werd overeenstemming bereikt. Collectief gaat men het scholenwerk ten uitvoer brengen. Allen voelen zich moreel verplicht het besluit van het dorpsbestuur op te volgen, de school te bevolken en een deel van het salaris voor den goeroe bijeen te brengen.

Het offer, dat men voor de school brengt, is voornamelijk gelegen in het naar school zenden der kinderen, daar men

1) J. Kruyt, *Opvoeding*, 1931, bl. 63.

2) Zie voor den eisch van lokale kleur van het volksonderwijs (neutraal), de Kat Angelino, *dl. 2*, bl. 241 ev. Vóórdien pleitte de landbouwconsulent A. J. Koens in diverse artikelen reeds voor een lokaal karakter van het *landbouwonderwijs*. Zie ook mijn artikel: *Inlandsch Landbouwonderwijs en Welvaartspolitiek*, Oost en West, 1935, hoofdst. 3, bl. 57.

3) Als noot 1.

deze gedurende de schooluren moet missen als hulpkrachten bij het uitoefenen van den tuinbouw.

Toen het bestuur de zelfbekostigingsregels in Poso te niet deed, dwong het de zending daarmede schoolgeld te heffen. In de primitieve maatschappij wordt schoolgeld echter als een onbillijkheid gevoeld. De ouders zenden hun kinderen naar school, niet omdat zij van het nut van die school zijn doordrongen, maar omdat de nieuwe toestand dit eischt. Moeten zij daar ook nog schoolgeld voor betalen, dan wordt dit als een nieuw offer gevoeld.¹⁾ Daar komt nog bij, dat de kosten van de school zelden uit de schoolgelden alleen bestreden kunnen worden, ergo, dat de bevolking in den vorm van belasting nogmaals een bijdrage voor de school zal moeten leveren. Een en ander dreigde de school minder populair te doen worden.

Nu door de malaise het geldverkeer in de inlandsche samenleving zoozeer is verminderd, worden de regels, die voor de „uniforme” volksschool zijn gesteld, niet in alle strengheid toegepast en is men tot gedeeltelijk zelfonderhoud teruggekeerd. *Voor de uniforme school zijn de op communistischen grondslag ingerichte dorpsgemeenschappen in Midden-Celebes nog niet rijp.*

De communistische trek van de dorpsgemeenschap beperkt zich niet tot Midden-Celebes, doch komt in bijna den geheelen archipel vrij algemeen voor, om welke reden wij het geoorloofd achtten bij het klassieke voorbeeld Poso iets langer stil te staan. Ook de papoesche samenleving is communistisch van aard. Er wordt vaak beweerd, dat de papoea lui is en zelfs voor een hoog koelieloon niet geneigd is te gaan werken. Doch men vergeet er bij te zeggen, dat die „luiheid” voor een belangrijk deel haar oorsprong vindt, niet in de geaardheid van den papoea, doch in de geaardheid van zijn op *communistischen grondslag* opgebouwde maatschappij. Als een papoea een rijksdaalder verdiend heeft, hebben zijn zusters recht op een deel daarvan. Ook andere familieleden laten niet na aanspraken op het hun toekomende deel te doen gelden en in laatste instantie (!) ook zijn vrouw. De heer Van Hasselt vertelde mij, dat papoea's, die buiten Nw. Guinee werken (Boeroe, Ceram), wel degelijk blijf geven regelmatigen arbeid te kunnen presteeren en — wat minstens even belangrijk is — wel degelijk ook spaarzaam kunnen leven. Meerderen van hen schaffen zich een spaarbankboekje aan en het komt wel voor, dat zij zooveel geld bijeen weten te sparen, dat zij een klappertuin kunnen koopen en in den vreemde kunnen trouwen. Blijven zij in hun eigen dorp wonen, dan komt dit zelden voor, hetgeen wij voornamelijk

1) A. C. Kruyt, *t.a.p.*, bl. 7.

meenen te kunnen toeschrijven aan de communistische geaardheid der papoesche samenleving.

§ 5. De volksschool op Nw. Guinee kan nog geen uniform karakter dragen. (sub 2 van § 1).

In § 3 poneerden wij de stelling, dat de school een dorpsinstelling moet worden en dat uit dien hoofde de zendeling alleen daar een school moet oprichten, waar de bevolking er zelf om vraagt en blijk geeft voor die school ook een offer over te hebben. Wij zouden dit kunnen beschouwen als de *aanpassing van de bevolking aan de school*. Maar wanneer wij de dorpsgemeenschap de school willen doen aanvaarden als een dorpsinstelling, dan valt niet te ontkennen, dat *die school op haar beurt aan die dorpsgemeenschap* moet worden aangepast. Daarom moet niet als eisch worden gesteld, dat de school in betrekkelijk korten tijd een zekere hoeveelheid (Westersche) kennis over haar leerlingen distribueert: Allereerst dient men zich af te vragen waarom de bevolking om een school heeft verzocht, wat de daadwerkelijke behoeften van die bevolking zijn en wat zij zelf van de school verwacht. In § 6 zullen wij zien, dat op Nw. Guinee de vraag om goeroes vaak door de meest uiteenlopende oorzaken werd bepaald. Op het eiland Biak was een dorp, dat noch bij het bestuur, noch bij de zending erg gunstig stond aangeschreven; van zending wilde men er niets weten. Toen het dorpshoofd echter naar Ternate verbannen werd veranderde de bevolking als een blad op een boom. Men bouwde een school met goerowoning en vroeg om een goeroe. De zendeling (Van Hasselt), even verheugd als verbaasd, zond dien goeroe; het kersteningproces nam een aanvang. Vele jaren later kwam aan het licht, dat men alleen een goeroe had gevraagd om . . . een gijzelaar te hebben, voor het geval het dorpshoofd in gevangenschap zou sterven!

Waar de motieven voor het vragen van een goeroe zeer sterk uiteen kunnen loopen, ligt het voor de hand, dat men met het verstrekken van onderwijs en met het verkondigen van het evangelie terdege met de daadwerkelijke behoefte der bevolking rekening moet houden.

Soms was de school min of meer een beletsel voor de zending, om het evangelie bij de papoea's ingang te kunnen doen vinden. „Verschillende Europeanen in Indië verkeerden in de meening, dat de papoea's vooral vragen om scholen, om onderwijs. Dit is echter lang niet altijd het geval. Menigmaal krijg ik den indruk, dat men de school accepteert, omdat die nu eenmaal bij een goeroe hoort. Zoo is men bv. in een onzer dorpen huiverig om goeroes te krijgen, om geen andere reden, dan dat ze dan hun kinderen naar school moeten sturen,

waardoor men hen niet meer kan gebruiken voor het werk in de tuinen." 1) Van Hasselt heeft wel eens een zijner goeroes moeten verbieden om onderwijs te geven. Deze goeroe evangeliseerde in een dorp, waarvan de bevolking nogal vaak de bosschen introk. Zou de goeroe regelmatig school houden en met de kinderen, wier ouders niet de bosschen ingingen, het onderwijs voortzetten, dan zouden de kinderen, die het onderwijs een maand of langer hadden moeten verzuimen, het niet meer kunnen volgen en dus niet meer op school komen. Daarom mocht deze goeroe wel kinderen om zich verzamelen, hen bezig houden met vertellingen, het laten zien van plaatjes en wat dies meer zij, doch systematisch onderwijs mocht hij niet geven. Dit soort onderwijs kan alleen dan nut hebben, als de bevolking eerst wat woonvaster geworden is.

§ 6. De vraag om zendelingen en goeroes ontleed.

Over de motieven, waarom de bevolking van het Geelvinkbaai-gebied om zendelingen en goeroes vroeg, licht Van Hasselt ons als volgt in: Waarom vroegen de papoea's om zendelingen en goeroes? Omdat zij dezen — vooral den zending — waardeerden om het materieele voordeel dat zij den papoea's brachten, de vele handelsartikelen, die men nergens anders kon krijgen. „Voorts waren de zendelingen heel bruikbaar als advocaten bij den resident van Ternate. Had niet de pendita van Kwawi een hoofd los gepleit, dat al gebonden aan boord van het oorlogsschip zat? 2) Wandammen werd getuchtigd, doch de plaatsen waar zendelingen woonden, bleven gespaard, al maakten de bewoners zich in zekeren zin aan dezelfde vergrijpen schuldig. Een zending in de kampong te hebben was dus een veilig idee en had wel degelijk zijn nut, zelfs wel eens in ziektegevallen, waar de papoesche dokter geen raad mee wist. Er waren op een zending post bovendien allerlei aantrekkelijkheden, die men elders niet had. Standjes van den zending voor dronkenschap en voor heidensche feesten nam men daarvoor graag op den koop toe. Wat de papoea in den zending bovenal waardeerde was, dat deze fungeerde als schakel voor handel en verkeer. De zending posten werden van tijd tot tijd door verschillende schepen aangedaan en dit gaf bijna steeds aanleiding tot handel. Doch meer dan dit soort waardeering bestond er over het algemeen voor de zending niet. 3) Zoo vroegen de bewoners van Wandamen evenals die van Ansoes herhaaldelijk om een zending, lang vóór de groote ommekeer in het begin der 20ste eeuw zich manifesteerde.

1) Bijkerk, *Ned. Zend. Blad*, 1921, bl. 115.

2) Uitvoerig bij Haga, *t.a.p.*, bl. 177, 180.

3) v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 258.

Toch vroeg men ook wel eens om zendelingen uit andere dan zuiver materieele overwegingen. Daar de papoea's geen dorpschouwen kenden werden zij vaak door eenige belhamels geterroriseerd, die de bevolking van hun dorp in een voortdurenden toestand van onvrede of vijandschap met omliggende dorpen wikkelden; om daarna weer uit deze impasse te geraken, kon de hulp van een zending wel eens nuttig effect hebben. Zoo ontving Van Hasselt van het eiland Noemfoor eens van twee met elkaar rebelleerende partijen een dringend verzoek om te komen en den vrede te herstellen. Dit soort hulp van de zendelingen werd dermate gewaardeerd, dat de bevolking van Biak Van Hasselt den naam van „Sperenbreker” gaf, een naam, die zooveel beteekende als: vrede-stichter. ¹⁾

Dit soort verzoeken om een zending had dus niet direct het nastreven van materieele belangen ten doel, doch droeg een meer politiek karakter. Toch hebben zij dit met de eerste soort aanvragen gemeen, dat zij zich kenmerken door een soort groeps-egoïsme. Het eigenbelang was het eenige motief; van behoefte aan prediking of onderwijs is hierbij in het geheel geen sprake. Een bewijs hiervoor kan men vinden in de herhaalde aanvragen der papoea's om een goeroe, niet voor zichzelf, doch voor een anderen stam. Als compensatie voor de „hulp” aan dezen bevrienden(?) stam bewezen, eischte men dan een of ander handelsmonopolie. Aldus gingen bv. de Noemforen bij de Amberbakkers te werk. „In den regel zijn de goeroes nu niet bijster tevreden over den invloed der Noemforen en ook de „beschermden” willen na een poosje onderwezen te zijn wel van hunne beschermers — echte klaploopers — verlost worden. Ik spreek nu alleen van Noemforen, maar mutatis mutandis was de toestand op Biak, Windessi, Wandamen, Oost-Nieuw Guinee en elders hetzelfde.” ²⁾

De vraag om goeroes van de bevolking van *Bentoeni* bereikte den zending (Van Balen) via de landengte, die de Golf van Bentoeni van de Geelvinkbaai scheidt. Ook hier sproot de vraag niet voort uit de begeerte der bevolking naar het christendom, doch vond zijn oorzaak in andere verschijnselen.

Tusschen de Windesiërs en de Bentoeniërs bestond een onderling huwelijken-verband. Het exogame huwelijk verplichtte den Windesiërs om meisjes uit een anderen stam tot vrouw te nemen. Veelal waren dit vrouwen uit Bentoeni. De Bentoeniërs huwden op hun beurt weer vrouwen uit het

---

1) De naam „Sperenbreker” werd in overdrachtelijke beteekenis gebruikt; de heer v. H. deelde mij mede in werkelijkheid nooit een speer te hebben gebroken.

2) v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 264.

Geelvinkbaai-gebied. Hierdoor was er steeds eenig contact tusschen de stammen, die door de uitloopers van het Massikeri-gebergte van elkaar gescheiden waren.

Door dit huwelijken-verband en het daarmee samenhangende taalverband, werd het werk van de zending op de Noordkust ook op de Westkust bekend, zonder dat zendelingen of goeroes deze streken ooit hadden bezocht. 1)

In Bentoeni is bovendien nog een andere factor van invloed geweest op de vraag naar goeroes, nl. de verbreiding van den islam. De tallooze strubbelingen, die met deze verbreiding gepaard gingen — waarbij het bestuur meer dan eens handelend heeft moeten optreden 2) — wekken zeer sterk den indruk, dat de papoea's dezen nieuwen godsdienst niet van ganscher harte accepteerden. Te verwonderen valt dit niet, als men bedenkt, dat aan de verbreiding van den islam, het streven gepaard ging van een zekeren Majoor Jensé — ook wel Majoor Noesawamar of Majoor Bentoeni geheeten — om zich tot heerscher van Bentoeni op te werken. Waar deze gezezen gouvernements tolk 3) maar even zijn gezag kon doen gelden, dwong hij de bevolking tot den islam over te gaan.

Naar aanleiding hiervan diende Van Balen tegen Majoor Jensé een klacht in bij den resident. Dit had ten gevolge, dat aan de practijken van den Majoor spoedig een einde werd gemaakt.

De zending had intusschen contact met de bevolking van Bentoeni gekregen en plaatste onder deze haar goeroes.

Slump, die in zijn boekje over West-Nieuw Guinee de geschiedenis van Majoor Jensé uitvoerig beschrijft — en aan wien wij bovenstaande uiteenzetting ontleenen — zegt: „Wij weten het niet, maar menschelijkerwijze zouden wij geneigd zijn te zeggen, dat door de tegenactie van den Majoor, juist de komst en de groei van het christendom in de Bentoeni bevorderd is.” 4)

Uit het bovenstaande moge zijn gebleken, dat het aanvankelijk niet de heilsbegeerte der papoea's is geweest, die hen naar zendelingen en goeroes deed vragen. Soms waren het materieele, soms politieke overwegingen, die de papoea's deden besluiten met de zending in relatie te treden. Steeds waren hun oogmerken echter van egoïstischen aard. Later is

---

1) Het is mij niet bekend of deze familieverwantschap samen hangt met een reeds bestaan hebbend taalverband; het is nl. ook mogelijk dat de overeenkomst in taal het gevolg is geweest van bovengenoemde exogame huwelijken. Vergelijkende taalstudie kan hier misschien nog merkwaardige dingen aan het licht brengen!

2) Voorbeelden bij: R a u w s, *Nieuw Guinee*, bl. 138.

3) Majoor Jensé had te Fakfak eenigen tijd in de gevangenis gezeten en kende zodoende Maleisch. In Bentoeni teruggekeerd, trad hij steeds op als tolk voor bestuursambtenaren.

4) S l u m p, *De Zending op West-Nieuw Guinee*, bl. 15.

daar wel verandering in gekomen. De geregelde bootverbindingen der K.P.M., het geregeld bestuur en het steeds in omvang toenemend christianisatie-proces, hebben den papoea's — althans hen die in de kustgebieden wonen — doen inzien dat Nieuw Guinee niet de geheele wereld uitmaakt. Er is voor hen een *nieuwe wereld* opengestaan, een wereld waarmee men in contact kan komen, als men aan den zendeling een goeroe vraagt of een evangelist!

Godsdienst, onderwijs, beschaving, wat weet men daarvan? Daar vraagt men ook niet om. Men vraagt om opgenomen te worden in den nieuwen tijd, om kennis te kunnen maken met die fabuleuze *andere* wereld.

Om daarmee in contact te komen heeft men den goeroe noodig en misschien ook wel een school en een kerk. De begeerten van den nog heidenschen papoea gaan niet in de eerste plaats uit naar die school en die kerk. Wel beschouwt hij die school en die kerk als een voorwaarde. Ook de goeroe is eigenlijk niet meer dan een voorwaarde voor hem, de brug, die de oude en de nieuwe wereld met elkaar verbindt.

§ 7. Hoe de zendingen op de vraag om goeroes reageerden.

In § 3 hebben wij gezien, dat in Poso de vraag om goeroes een uitvloeisel was van het verlangen der bevolking, om het „nieuwe”, waarmee zij in contact kwam, te leeren kennen. In Nw. Guinee was de toestand gecompliceerder en traden bijoogmerken aan den dag. Hoe de Poso-zendingen de vraag om goeroes beantwoordden, hebben wij uiteengezet. Verondersteld zou kunnen worden, dat de Nw. Guinee-zendingen op dezelfde wijze te werk zijn gegaan. Dit is echter niet het geval geweest; Poso- en Nw. Guinee-zending zijn niet in elk opzicht met elkaar te vergelijken. Naar de vraag, hoe de Nw. Guinee-zendingen op de verzoeken om een goeroe hebben gereageerd, dienen wij danook een afzonderlijk onderzoek in te stellen.

Overbekend in de geschiedenis is de instructie van paus Gregorius de Groote voor de zendingen in Brittannië. In dezen brief wordt o.a. verordineerd, dat de oude heidensche tempels der Britten niet dienden te worden verwoest, doch dat zij gewijd moesten worden als tempels van den nieuwen godsdienst. Zelfs de bestaande dierenoffers mochten niet worden verboden; deze moesten zoo mogelijk in een of andere christelijke plechtigheid worden omgezet.

Als naastbijgelegen doel werd beschouwd, dat de priester, die onder de heidenen het evangelie ging verkondigen, bereikte, dat het heidensche volk den god der christenen als machtiger beschouwde dan zijn eigen goden. Het volk was

dus blijkbaar niet verplicht zijn eigen goden zonder meer af te zweren. De zendelingen bouwden geen volledige nieuwe kerk op, doch zij pasten aan — voor zoover dit noodig en raadzaam werd geacht — bij wat reeds bestond. Het christendom werd zooveel mogelijk gepredikt in vormen, die het volk dierbaar waren. ¹⁾

Wij zien hieruit, dat de christelijke zending der oudste tijden de *aanpassing aan het bestaande volksleven* als leidend beginsel aanvaardde. Willebrord liet ten onzent de christelijke kerken bij voorkeur op vroegere offerplaatsen bouwen. Nog in de twaalfde eeuw geschiedde het zoeken naar een geschikte plaats voor het bouwen van een nieuwe kerk naar oudheidensch gebruik: twee witte koeien werden ongemend het land ingestuurd en op de plaats, waar deze beide dieren zich neervlijden, werd de kerk gebouwd. ¹⁾

Bij de zending op Nw. Guinee was aanpassing aan het bestaande volksleven niets minder dan ketterij. Op drastische wijze stelden de zendelingen zich soms — en stellen zij zich soms nog — tegen het volksleven te weer.

Toegegeven zij, dat de zending van vroeger in Europa niet gelijk te stellen is met de zending van thans in Indië. In Europa waren de eerste doopelingen landsbestierders; christen-vorsten regeerden over heiden-onderdanen. De noodzakelijkheid, dat de rust en orde in het land niet mocht worden verstoord is mogelijkerwijs een motief geweest, dat tot het compromis van paus Gregorius tusschen christendom en heidendom, aanleiding heeft gegeven. Ook troffen de zendelingen in Europa een godendienst aan, waarbij de bovenbeschreven aanpassing mogelijk bleek. Zeer veel anders waren de toestanden op Nw. Guinee, toen de eerste zendelingen zich daar vestigden. Hoofden, aan wie eenig gezag toegekend werd, hadden de papoea's niet, evenmin als een godendienst, waaraan het christendom zou kunnen worden aangepast. De bevolking was volkomen teugelloos; raaktochten waren aan de orde van den dag. In de oogen der eerste zendelingen was aanpassing noodzakelijk noch mogelijk. Wij mogen het hun, die zich geroepenen achtten, niet euvel duiden, dat zij hun christendom in zoo zuiver mogelijken vorm aan de papoea's hebben trachten te brengen, hoewel wij het betreuren, dat zij het noodig hebben geoordeeld, alles wat met het animistische geloof der papoea's samenhang, bij scheepsladingen vol te moeten vernietigen.

---

¹⁾ Knappert, *Theol. Tijdschr.*, 1897 (uitvoerige bespreking van bovenvermelde instructie).

²⁾ Romein, *De lage Landen bij de Zee*, bl. 173.

Overall, waar de bevolking om een goeroe vroeg, werd niet alleen als eisch gesteld, dat een schoolkerk en een woning voor den goeroe moesten worden gebouwd, doch tevens, dat de korwars werden ingeleverd. „Op oudejaarsdag (1907) had men op het strand (van het eiland Roon) een groot vuur gestookt van korwars, amuletten en heidensche rouwteekens.”¹⁾

Den 25sten April 1908 landde v. Hasselt met zijn zeilscheepje de „Utrecht” — met de Hollandsche vlag en de kruisvlag in top — te Maudorri op Soepiori (Schouten-eilanden). Alle korwars en amuletten werden door de bevolking ingeleverd en in de „Utrecht” geladen; in totaal waren het een 70-tal korwars en amuletten. De schilden der krijgers werden gespleten en van de stukken werd een spreekgesteelte getimmerd. Na de installatie van een goeroe, deed de „Utrecht” het „kerkhof-eiland” (Meos Korwari) aan, vanwaar de stuurman de stamvader- en stammoeder-korwar wegnam en bij de overige korwars wierp, waarna v. Hasselt met zijn scheeps-lading vol heidendom naar Mansinam terugvoer.²⁾

Toen hij daarna Djamna bezocht, vroeg het opperhoofd hem om een goeroe. Een van de Amboneesche handelaren, die op het eiland woonden, was christen. Hij had aan het opperhoofd verteld, dat de zendeling alléén een goeroe zou geven, als de beide tempels van het eiland zouden worden afgebroken. v. Hasselt bevestigde dit, zeggende: „Ja, kerk en geestentempel gaan niet samen. Gij kunt niet den God dienen, dien ik U verkondig èn de daemonen, die uwe voorouders u hebben leeren vreezen.” Gevolg van een en ander was, dat de beide tempels werden afgebroken. Ver over de honderd heilige fluiten werden ingeleverd en naar het huis van v. Hasselt gebracht. Eén voor één verdwenen in deze streken ook de overige tempels, om plaats te maken voor kerken en scholen.³⁾

Aldus stonden de zendingen tegenover de aanvragen om een goeroe. Wij betreuren het vernietigen op groote schaal van vrijwel het eenige wat er op het gebied van volkskunst bestond. Veel waardevol studiemateriaal is op deze wijze verloren gegaan door destructie. Psychologisch is deze „staatsgreep” der Nw. Guinee-zending wel te verklaren: jarenlang hadden de zendingen geleefd te midden van oorlogsgewoel en heidendom-barbarisme, totdat hun plotseling een kans geboden werd, hieraan op demonstratieve wijze een

1) Ra u w s, *Nieuw Guinea*, bl. 149. Vergelijk ook: „Op oudejaarsavond 1907 heeft de bevolking (van Roon) geheel uit eigen beweging hare korwars in zee geworpen, teneinde het nieuwe jaar met den god der christenen aan te vangen.” (G u n n i n g, *Hedendaagsche zending in Onze Oost*, bl. 297).

2) v. Hasselt, *In het land van de Papoea's*, bl. 118.

3) *Idem*, bl. 131—137.

einde te maken. Dit psychologische moment hebben zij niet onbenut voorbij laten gaan. Zij sloegen toe en sloegen raak; het wankelend heidendom heeft een klap gekregen, dien het niet meer te boven zal komen. Bij het hoofdstuk over het godsdienstonderwijs hebben wij nog gelegenheid onze eigen meening te ontvouwen over de mogelijke gevolgen van dezen staatsgreep, die schijnbaar heroïek, doch in feite ondoordacht en niet te verantwoorden is. Dat o.a. de rouwteekenen der papoea's moesten worden verbrand, kan onze goedkeuring niet wegdragen. Hoe zouden wij, Westerlingen, reageeren op een eisch om onze dooden, die wij bij het leven liefhadden, af te moeten zweren en de teekenen van rouw te verbranden? Men is er niet mee klaar alles als heidendom te bestempelen!

Marett wijst er op, dat men bij zijn pogingen, om een onbeschaafd volk uit den natuurstaat op te heffen, zeer voorzichtig te werk moet gaan. In geen geval mag het geheel aan innerlijke waarden van dat volk worden vernietigd, met het onvermijdelijke gevolg, dat alles wat voorheen waarde aan het leven gaf, als nutteloos wordt beschouwd en verdwijnt. „Contact met de beschaving veroorzaakt bij de primitieven een verlamming van den wil om te leven. Er zijn er meer, die sterven aan neerslachtigheid, dan aan ziekte of dorst.” 2)

Als men een volk datgene ontnemt, waaraan het de grootste waarde toekent, of wanneer men een volk dwingt tot een andere levenswijze, dan bestaat de kans, dat dat volk psychisch zóo terneer gedrukt wordt, dat alle levenslust ophoudt; Oceanië en Noord-Amerika leveren daarvan de voorbeelden. 1) Aan deze mogelijkheid hebben de zendelingen op Nw. Guinee blijkbaar geen oogenblik gedacht. In de zendinglectuur, die wij raadpleegden, zijn wij althans niets tegengekomen, dat in deze richting eenige aanwijzing zou kunnen geven.

---

1) Bruynis, *Ethnologische economie*, bl. 5.

2) Marett, in het voorwoord van: *Among the headhunters of Formosa*, van Miss Mac Govern.

HOOFDSTUK VI.

DE PRACTIJK VAN HET ZENDINGSONDERWIJS.

§ 1. De aard van het zendingsonderwijs.

De eerste zendelingen op Nw. Guinee vingen hun evangeliseerenden arbeid aan met prediking, daar hun optreden er op was gericht, de papoea's tot het christendom te brengen. Al spoedig zagen zij echter in, dat nieuwe denkbeelden gemakkelijker via de jeugd, dan via de oudere generatie in de inheemsche maatschappij ingang vinden. Daarom beijverden zij zich tevens een aantal kinderen om zich te vereenigen en schooltjes te stichten. Het onderwijs op deze schooltjes was voornamelijk op de opvoeding gericht. „Meer dan verstandelijke ontwikkeling gold hun (der zendelingen — v.A. —) doel de jeugd orde en tucht bij te brengen, gehoorzaamheid te leeren, reinheid naar lichaam en geest te bevorderen, aan te sporen tot werkzaamheid, een dam op te werpen tegen den in vele opzichten onzedelijken invloed der ouderen, de schoonheid en de blijdschap van het christendom in woord en daad te toonen.”¹⁾ Het is inderdaad zeer juist gezien, dat de papoesche jeugd opvoeding van noode had — en nog heeft — naast intellectueele vorming. Het onderwijs moet daartoe strekken, dat het leven beter wordt begrepen; de opvoeding heeft ten doel den jongen mensch zoo te leiden, dat de door het onderwijs verkregen betere inzichten in het wezen der menschelijke samenleving, in practijk op de juiste wijze worden nageleefd.

De resultaten van het onderwijs zijn tot op zekere hoogte meetbaar, die der opvoeding laten zich echter niet in een tabel of statistiek vastleggen. Zij zijn daarom echter niet minder belangrijk! Jammer, dat in de practijk met die opvoeding meestal niet bereikt wordt, wat bereikt zou kunnen worden. Het onderwijs is over het algemeen te zeer doortrokken van een westerschen geest en dringt niet door tot de kinderziel. „Niets is voor degeen, die in de zending belangstelt, zo teleurstellend, als juist de kennismaking met het zgn. zendingsonderwijs. Bijna nergens vond ik iets, wat het bovengenoemde ideaal (van opvoedingsinstituut — v. A. —) benaderde. Overal treft men in plaats van zendingsscholen slechts gouvernementsscholen onder beheer van de zending aan.”²⁾

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 45, 46.

2) Fischer, *Zending en Volksleven*, bl. 184.

Aan de zendingsschool is echter nog een ander bezwaar verbonden:

Het gevaar is groot, dat de goeroe bij het geven van onderwijs te weinig rekening houdt met de denkwereld, waarin het kind leeft. Dit geldt vooral voor het onderwijs in den godsdienst; voor een natuurlijke ontwikkeling van den geest is het noodig, dat elk onderwijs uitgaat van de cultuur van het volk, waarvoor dit onderwijs gegeven wordt. Bij het zendingsonderwijs laten de goeroes dit echter bewust achterwege. Zij onderwijzen de kinderen, hen dwingend te denken, zooals zij zelf denken, dat wil zeggen: christelijk en in westerschen geest.

Den westerschen geest, waarvan het onderwijs doortrokken is, zou de zending wel willen prijsgeven. Doch dit zou gelijk staan met het prijsgeven van de regeeringssubsidie. Ergo, de papoesche kindertjes moeten nog steeds op school leeren, hoeveel stères er in een décastère gaan, hoeveel water er in een airblandaflesch gegoten kan worden en hoeveel in een bierflesch. ¹⁾

De christelijke strekking van het onderwijs laat de zending natuurlijk niet los. Het geheele zendingsonderwijs op Nw. Guinee is zóó zeer van een christelijken geest doortrokken, dat men zeer sterk den indruk krijgt, dat het volksgeloof der papoea's volkomen wordt genegeerd. Ons inziens boet het zendingsonderwijs daardoor veel aan opvoedende waarde in; het ontwikkelt de kinderen niet tot vrije, vrijdenkende menschen. Het papoea-kind wordt geestelijk in een keurslijfje gedrongen, dat westersch is van afkomst en christelijk van kleur. De ware psyché van het kind wordt vermomd en het zal den goeroe — veelal een Ambonees — niet gemakkelijk vallen de kinderziel te peilen. Toch moet, wil het onderwijs paedagogische waarde hebben, de kinderziel worden blootgelegd en begrepen.

Getracht moet worden te ontdekken, waarin aard en karakter van het papoea-kind overeenkomen of verschillen met die van het Hollandsche kind. Daaruit zou dan kunnen worden afgeleid in welke mate het papoesche volksonderwijs een westersch karakter mag dragen. Voor de doeltreffendheid van het volksonderwijs op Nw. Guinee zou een dergelijk onderzoek van groote waarde kunnen zijn.

Om den aard en het karakter van het papoea-kind te kunnen nagaan, is waarneming van het kind noodig in al zijn natuurlijke uitingen en gedragingen. Deze waarneming stuit echter af op twee vrijwel onoverkomelijke bezwaren. Ten eerste is degeen, die de waarneming moet verrichten, de (Amboneesche) goeroe, van wien niet kan worden veronder-

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 266.

steld, dat hij waarnemingen op psychisch gebied ten uitvoer kan brengen. Ten tweede zal het kind, dat zich op de school aan christelijk-westersche normen moet aanpassen, zich niet steeds op natuurlijke wijze uiten.

Voor het vergelijken van aard en karakter van het Nederlandsche kind met die van het papoea-kind, is kennis van beider psyché noodzakelijk. Dit komt practisch gesproken dus hierop neer, dat voorshands wel niemand in staat zal zijn te kunnen bepalen, in welke mate het papoesche volks-onderwijs een westersch karakter mag dragen.

In een als bijlage aan dit boekje toegevoegd opstel over kinderspelen bij de papoea's, hebben wij getracht onszelf een denkbeeld te vormen over de geaardheid van het papoesche kind. Wij zijn daarbij tot de conclusie gekomen, dat de jeugd in Nw. Guinee en in Holland onderling veel minder verschil vertoonen dan dat met de ouderen het geval is. Bij normalen aanleg van het papoea-kind zal men — theoretisch gesproken — met het verstrekken van onderwijs in westersche richting vrij ver moeten kunnen gaan. Het nabootsingsvermogen — de dynamiek van het kinderleven — is bij de papoesche jeugd tamelijk groot. Bij de ouderen ontbreekt vrijwel iedere dynamiek; de nabootsing is bij hen doodgelopen in de adat. Hierin is naar onze meening de verklaring te zoeken, dat onderwijs, dat oogenschijnlijk eenvoudig is en door de inlandsche leerlingen, zonder noemenswaardige moeilijkheden op te leveren, kan worden gevolgd, op de *inheemsche samenleving* toch ontwrichtend kan werken.

Het aanpassingsvermogen der ouderen is aan zeer enge grenzen gebonden. Vrij spoedig wordt het zoogenaamde „doode punt” der door het christendom vernieuwde cultuur bereikt. Het primitieve volk heeft dan aangepast zooveel het kon en heeft daarmee al haar aanpassingsvermogen verbruikt. Wilmink zegt, dat in de Minahassa de cultuur is doodgelopen. Dit is echter niet juist: *de vooruitgang is tot staan gekomen*. Bij het verstrekken van onderwijs dient men met dezen stilstand rekening te houden.

Het onderwijs zèlf kan nog wel groei-kracht bezitten — als gevolg van het grootere aanpassingsvermogen der jeugd — doch de maatschappij heeft geen behoefte aan dit onderwijs (over-intellectualisme).

Resumeerend concluderen wij, dat het over-intellectualisme in de inheemsche samenleving niet uitsluitend aan een te westersch karakter van het onderwijs moet worden toegeschreven, doch tevens aan de beperkte ontwikkelingsmogelijkheden der primitieve maatschappij. De school moet zich in dezen richten naar de maatschappij.

§ 2. De school, het onderwijs en de goeroe.

Alvorens de leervakken te behandelen, dienen wij eerst nog een en ander mede te deelen over de school, het onderwijs en den goeroe.

De schoolgebouwen zijn over het algemeen nog zeer primitief ingericht. Zij zijn geheel opgetrokken van boschmateriaal; de wanden zijn gemaakt van gaba-gaba (bladnerf van den sago-palm), het dak is gedekt met atap. Aan den voorkant en aan een der zijkanten van de school is de gaba-gaba wand slechts anderhalven meter hoog, zoodat licht en lucht door het niet afgesloten gedeelte binnen kunnen treden. Vensters zijn bij deze constructie dus overbodig.

Niet minder primitief dan het schoolgebouw is in den regel het schoolmeubilair. De banken en tafels werden oorspronkelijk vervaardigd van gaba-gaba of niboenglatten, doch zijn thans reeds op vele plaatsen vervangen door meubilair, vervaardigd van planken-hout. De planken worden door de bevolking zelf in het bosch gekapt, de bewerking tot meubels geschiedt in den regel door een papoeschen timmerman; ook vervaardigt deze de deuren, de schoolborden en -ezels en — soms — de kast, waarin de leermiddelen kunnen worden opgeborgen.

Zeer fraai zijn deze schooltjes in den regel niet ingericht; zij blijken echter aan het doel te beantwoorden, waarvoor zij worden gesticht. De school wordt door de belanghebbenden zelf gebouwd, hetgeen de oprichting van scholen dus al heel goedkoop maakt. Een ander voordeel van deze zelfwerkzaamheid der bevolking is, dat daar tevens eenige opvoedende waarde van uitgaat. In 1922 schreef Van Hasselt: „Hier en daar bestaan reeds schooltjes — door de bevolking zelve gebouwd — die aan redelijke eischen voldoen.”¹⁾ De niet-gesubsidieerde scholen voldoen niet steeds aan „redelijke eischen”. Vaak zijn zij bouwvallig en hebben in verhouding tot de beperkte beschikbare ruimte, te veel leerlingen. Meubilair en leermiddelen zijn op deze schooltjes vaak onvoldoende.

De leervakken, die op de papoesche volksschool onderwezen worden, zijn: bijbelsche geschiedenis, lezen, rekenen, schrijven, taal en zingen. Daarbij worden de volgende boeken gebruikt: Voor *lezen*: Kitab Batjaan I, II en III, Dekat dan Djauh I en II, Matahari Terbit I, II en III; voor *rekenen*: Madjoelah I, II, III geheel en IV gedeeltelijk. Voor *taal*: Tjontho Pertjakapan I, II en III en voor *zingen*: Bidoen Ketjil I en II.

Het leerplan en de onderwijsmethode zijn vrij, ook voor

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 56.

11. SCHOOL TE JENDÉ.

(Cliché: Zend. Bur. Oegstgeest).

12. ZENDINGSSCHOOL TE BAGAIERWAR,
met onderwijzer.

(Foto: Zend. Bur. Oegstgeest).

de gesubsidieerde scholen. Slechts gelijkwaardigheid aan (niet dus gelijkvormigheid met) het gouvernementsonderwijs wordt geëischt. Waarborgen voor deze gelijkwaardigheid moeten zijn gelegen in het leerplan en in den lesrooster.

Het leerplan luidt voor Nw. Guinee als volgt:

eerste klas: lezen (Kitab Batjaan I, II en III), rekenen (Madjoelah I — van 1 tot 20 —), zingen (Bidoean Ketjil I), taal (Tjontoh Pertjakapan I) en schrijven (op de lei).

tweede klas: lezen (Dekat dan Djauh I en II) rekenen (Madjoelah II — van 20 tot 100 —), taal (Tjontjoh Pertjakapan II), zingen (Bidoean Ketjil II) en schrijven (op de lei en op papier met potlood).

derde klas: lezen (Matahari Terbit I, II en III), rekenen (Madjoelah III en IV gedeeltelijk — van 100 tot 1000 en enkele breuken —), taal (Tjontjoh Pertjakapan III), zingen (Bidoean Ketjil II en andere liederen), schrijven (op de lei en op papier met pen en inkt).

De lesrooster. De schooltijden zijn gesplitst. In het begin van den morgen heeft de eerste klas les van 7.30—10 uur, in het tweede gedeelte van den morgen de tweede en derde klasse samen, van 10.30 tot 1 uur. 's Middags wordt geen school gehouden. Voordat de school begint, moeten eenige leerlingen eerst het lokaal aanveegen; de „veegdienst” wordt vooruit geregeld. Bij het binnenkomen der school moeten de leerlingen hun handen laten zien, of deze wel gewasschen zijn. Elk der beide afdeelingen begint met bijbelsche geschiedenis, drie keer in de week een half uur en een keer een half uur les in het van buiten leeren van een gezang of psalmvers. Van 10 uur tot 10.30 heeft de onderwijzer pauze, gedurende welken tijd hij meestal zijn ontbijt gebruikt (inlanders eten in den regel maar twee keer per dag). Per schooltijd worden vijf vakken onderwezen.

De eischen, die aan *de goeroes* worden gesteld, zijn dezelfde als die, waaraan de onderwijzers der gouvernementsvolksscholen moeten voldoen. De goeroes moeten hun onderwijs op behoorlijke wijze geven, het schoolgebouw netjes onderhouden en maken, dat hun schooladministratie in orde is. Als voorganger der christelijke gemeente moeten zij bovendien zieken bezoeken, catechisaties houden en des Zondags preeken. De invloed, die van den onderwijzer op het maatschappelijke leven van den papoea kan uitgaan, kan dus heel groot zijn. Keuze en opleiding der onderwijzers vormt dan ook een belangrijke factor in de ontwikkeling van het volksonderwijs. Het meerendeel der onderwijzers is van de Ambonsche eilanden gerecruteerd. Behalve de gewone schoolopleiding hebben verreweg de meesten van hen geen andere opleiding genoten. „Ook van Sangi werden onderwijzers ge-

zonden. Dezen hadden in den regel wel meer opleiding gehad, velen waren zelfs practisch werkzaam geweest, maar bleken min of meer ongeschikt voor hun taak of waren ontslagen wegens gepleegde onregelmatigheden. De meeste der Sangireezen voldoen niet. De Ambonees blijkt, naar de op N.G. door meer zendelingen opgedane ervaringen, meer geschikt voor den pioniersarbeid dan de Sangirees. Op de conferentie van zendelingen der N. Nw. G.-missie werd na lezing van het bovenstaande het oordeel over den Sangireeschen goeroe als minder geschikt voor den pioniersarbeid dan de Ambonsche weersproken. Er werd gemeend, dat de resultaten van den arbeid der Amboneezen meer door vreesaanjaging dan door liefde bereikt worden, terwijl de Sangirees in den regel vriendelijker jegens den Papoea optreedt." 1)

Meermalen werden leerlingen van den papoeschen landaard naar elders gezonden (Depok en Tobelo), om daar tot goeroe te worden opgeleid.

Het seminari te Depok — aan de Tji Liwoeng — werd in 1878 door Ds. Schuurman opgericht 2); voor de geschiedenis van het onderwijs op Nw. Guinee is dit seminari niet zonder beteekenis geweest. Het heeft zelfs in de bedoeling der zendelingen gelegen, zooveel mogelijk daarvoor geschikte papoesche leerlingen naar Depok te zenden, om dezen daar tot onderwijzer te laten opleiden. Toen Van Hasselt in 1894 een bezoek aan het seminari bracht, waren daar twee papoesche jongens — Petrus en Timotheus — in hun derde studiejaar. In het begin hadden zij zich in deze, voor hen geheel vreemde, omgeving erg schuw getoond. „Timotheus heeft die schuwheid nooit geheel kunnen afleggen, en zijn papoesch opvliëgend karakter heeft hemzelven en zijnen leermeesters nogal eens een moeilijk oogenblik bezorgd." 3)

„De ervaringen, die men te Depok en te Tobelo opdeed met Papoesche leerlingen, waren dezelfde, als die wij hier (op Nw. Guinee) opdoen, nl. dat de Papoea niet gelijk op kan gaan met den inlander van elders. Met een enkele werden goede resultaten bereikt, doch het meerendeel der naar elders gezonden leerlingen gaf reden tot klagen over geringe voordeelingen. Daarbij waren vooral te Depok, doch ook te Tobelo (op Halmahera), slechts eenige plaatsen beschikbaar voor Papoesche leerlingen." 4) Dit is de aanleiding geweest, dat de zending er toe is overgegaan op Nw. Guinee zelf een opleidingsschool voor goeroes te vestigen. Er waren ook nog

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 48.

2) Uitvoerig bij Coolsma, *t.a.p.*

3) v. Hasselt, *Petrus Kafiar*, bl. 24. Spoedig na zijn terugkomst op Nw. Guinee is Timotheus overleden (idem, *In het land van de Papoea's*, bl. 97). Zie ook: Ra u w s, *Nieuw Guinea*, bl. 83.

4) Idem, *Meded.*, 1922, bl. 48 en: Ra u w s, *Nieuw Guinea*, bl. 135.

andere redenen voor zelf onderwijzers te gaan opleiden. De opleidingsschool te Tobelo achtte men niet in goede handen, in Depok konden de papoesche leerlingen het onderwijs niet goed volgen ¹⁾, de toevoer van Amboneesche goeroes was zeer onvoldoende, terwijl velen van deze goeroes bovendien nog ongeschoold waren. De opleidingsschool werd te Mansinam gevestigd en kwam onder leiding te staan van den heer v. Hasselt, daar deze een van de weinige zendelingen was met een volledige onderwijsbevoegdheid. Toegelaten werden de leerlingen, die de gewone zendingsschool met vrucht doorloopen hadden. Een groote vlucht heeft de school te Mansinam nooit genomen; zij heeft slechts weinige jaren bestaan en werd in 1924 overgeplaatst naar Miei, waar zij onder leiding kwam te staan van den heer Kyne. ²⁾ Oorspronkelijk werden ook niet-papoesche leerlingen toegelaten, daar de papoesche leerlingen der gewone zendingsscholen niet steeds de geschiktheid bezaten, om tot prediker of helper te worden opgeleid. (Thans worden de leerlingen in hoofdzaak wel uit de zonen des lands gerecriteerd.) De leiding van de school te Mansinam was in handen van den heer Van Hasselt, die in het lesgeven werd bijgestaan door een paar Amboneesche onderwijzers. Godsdienstonderwijs, paedagogiek en Nederlandsch werden door Van Hasselt zelf onderwezen; de andere vakken werden voornamelijk gegeven door den Amboneeschen goeroe Manggaha — voordien werkzaam aan de Maleische school te Manokwari — en door den Sangireeschen goeroe Silas. Bij het godsdienstonderwijs was de bijbelsche geschiedenis hoofdzaak; daarnaast werd echter ook onderwijs gegeven in dogmatiek, ethiek en bijbelsche aardrijkskunde. De zang- en muzieklessen werden gegeven door den goeroe Ariks van de lagere school te Mansinam.

Het schoolgebouw was aanvankelijk nog zeer primitief ingericht, evenals de legering der leerlingen. Onder hen waren Noemfooren, Biakkers, Wandamers, Windésiërs, Idoreezen, Amboneezen, Sangireezen en Cerammers, benevens een enkele Menadonees. „Enkelen slapen op tafels en banken,” zegt Van Hasselt in zijn verslag; een deel der leerlingen was te zijnen huize ondergebracht. ³⁾

Door de veelheid van landaarden der leerlingen kon 't onderwijs op de opleidingsschool te Mansinam slechts ten deele tot zijn recht komen. Van een groot aantal goeroes, die thans

1) Idem, *Indrukken enz.*, bl. 914.

2) „... het feit, dat het werk ook innerlijk onaf blijft, doordat het aantal lessen voor één docent te groot is”, heeft er toe geleid, dat in 1935 aan den heer Kyne een hulpkracht is toegevoegd. (De Opleidingsschool te Miei, *Ned. Zend. Blad.* 1935, bl. 85).

3) *Ned. Zend. Blad.*, 1921, bl. 51—53.

op Nw. Guinee werkzaam zijn, laat de bekwaamheid in het onderwijs geven vaak nog veel te wenschen over. Van Hasselt rapporteert dienaangaande: „Bij een bespreking van het menschelijk lichaam wist een goeroe over het hoofd niet anders te zeggen, dan dat het een sieraad was voor het lichaam. Twee hoofden, dat zou misstaan, heelemaal geen hoofd, dat was heel leelijk, maar één hoofd, dat was je pracht! Een andere goeroe nam geen chinine, omdat de pillen gemaakt werden van gal uit menschen-lijken genomen en deze wijsheid verkondigde hij ook aan zijn leerlingen. Een ander liet de maan in het westen opgaan; na een opmerking, dat dit toch niet waar was, klonk het zeer beslist: elders gaat de maan in het oosten op, maar hier op deze plaats in het westen. Al deze goeroes waren in het bezit van een Soerat Tamat der vierde klasse eener gouvernementsschool. De kunst van lezen, schrijven en rekenen verstonden zij allen zeer goed, maar men vraagt zich af: heeft de leerling de school werkelijk met vrucht doorloopen, wanneer hij over zich zelve en zijn omgeving niet anders denken kan en spreken dan genoemde goeroes?” 1)

Feuilletau de Bruyn zegt omstreeks denzelfden tijd: „Wat als goeroe naar Tanah Papoea gaat, behoort in het algemeen niet tot de elite, daar de werkelijk goede op hunne reis naar dezen uitersten uithoek, meestal onderweg worden aangehouden. Zoo is het niet te vermijden, dat er wel eens kaf onder het koren schuilt.” 2) Soms waren er onder hen, die zich aan knevelarij tegenover de bevolking schuldig maakten.

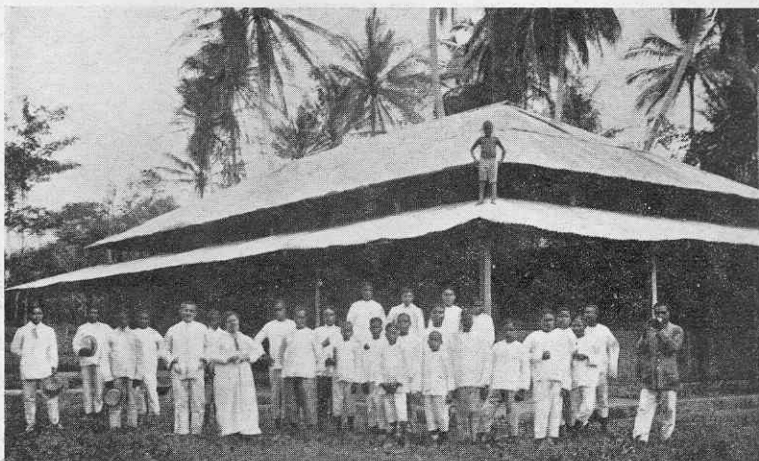
Contrôle op goeroes is dus noodzakelijk. 3)

Geregelde contrôle geeft den goeroe bovendien steun en aanmoediging bij zijn werk en stelt hem in de gelegenheid de inspecteerende autoriteiten in vele zaken om advies te vragen. De zendelingen bezoeken hun zendingsposten in den regel eenige malen per jaar; hoe vaak de schoolinspectie inspecteert, is ons echter niet bekend. Over de noodzakelijkheid van een behoorlijk schooltoezicht, schreef de oud-inspecteur van het inlandsch onderwijs te Menado: „Ik acht het echter nuttig er hier op te wijzen, van hoe overwegend groot belang en hoe dringend noodig (school)toezicht is. Ik heb mijn archief nagegaan en bevonden, dat een massa scholen gedurende tien, twaalf tot veertien jaren niet was bezocht. Wat er bij zoo'n totale afwezigheid van contrôle bij die eenvoudige leerkrachten nog overblijft aan ijver en toewijding, is werkelijk niet veel! Trouwens, hoeveel Europea-

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 50.

2) Feuilletau de Bruyn, *Schouten- en Padaido-eilanden*, bl. 142.

3) Men verzuime daarbij niet den goeroe een dusdanig salaris ter hand te stellen, dat hij onafhankelijk van de papoesche bevolking kan bestaan!

13. VOORMALIGE OPLEIDINGSSCHOOL TE MANSINAM,
met den stichter, den heer v. Hasselt en echtgenoot.

(Foto: F. J. F. v. Hasselt).

14. DE OPLEIDINGSSCHOOL VAN MANSINAM
VERHUIST NAAR MIEL.

(Foto: F. J. F. v. Hasselt).

nen zouden den lust in het werk behouden, wanneer nooit iemand notitie van dat werk nam, wanneer nooit een woord van waardeering of bemoediging werd gesproken, nooit eenige leiding werd gegeven? In een eerste klasse vond ik een geheele rij leerlingen bijeen zitten, die werkelijk niets kenden, doordat zij maar aan hun lot overgelaten waren, wegens hun mindere bevattelijkheid. Het was wanhopig!" 1)

Over het algemeen kan worden gezegd, dat het meerendeel der goeroes op Nw. Guinee ongeschoolde leerkrachten zijn, die van methodisch onderwijs geven weinig of niets begrijpen. „Het zijn witte raven, die iets van methode begrijpen,” zegt Van Hasselt in dit verband. 2) Iedere goeroe geeft maar les op zijn eigen houtje, op dezelfde wijze, waarop hij vroeger onderwijs heeft ontvangen. Aan den inlandschen schoolopziener wordt opgedragen deze goeroes te onderrichten in de „methodiek der leervakken”. Of dit veel zal helpen, wagen wij te betwijfelen!

§ 3. Het leesonderricht.

In § 4 van hoofdstuk III hebben wij gezien, dat Geissler ten behoeve van het leesonderricht een letterkast samenstelde en een aanvang maakte met het vervaardigen van leesboekjes. Daar de papoesche kinderen weinig begrip hadden van hetgeen zij leerden, waren de resultaten aanvaankelijk zeer gering. De wijze waarop Ottow en Geissler het onderwijs hadden ingericht, was niet kwaad van opzet, echter, „er waren te veel sprongen in, waardoor het reeds zoo moeilijk onderwijs in het lezen niet weinig verzwaaard werd”. 3)

Andere zendelingen hebben dit werk voortgezet; wij noemden in dit verband reeds de Noemfoorsche leesboekjes van zending Jens. Deze boekjes, in samenstelling waarvan J. L. van Hasselt — die in Holland zelf onderwijzer was geweest — een belangrijk aandeel heeft gehad, werden echter niet herdrukt. De jonge Van Hasselt — eveneens onderwijzer — vatte de taak op, een nieuw stel spel- en leesboekjes samen te stellen. Hij was daarvoor wel de meest aangewezen persoon. Niet alleen, dat hij in de leerschool van zijn vader door en door met het zendingswerk en het geven van onderwijs vertrouwd was geraakt, doch hij was tevens op Nw. Guinee geboren en sprak het Noemfoorsch als zijn eigen taal.

Waren de eerste spelboekjes geheel naar het model der oude a-b-c-boekjes ingericht — eerst de klinkers en dan de klinkers met een medeklinker: ab-eb-ib-ob-ub, enz. Van

1) Wilmink, *Meded.*, 1923, bl. 247.

2) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 51.

3) J. L. v. Hasselt, aangehaald door Rauws, *Nieuw Guinea*, bl. 56.

Hasselt brak met deze methode en vervaardigde zijn boekjes geheel volgens de methode „Bouman”. Naar het eerste normaalwoord „ra” (balsemine) noemde hij deze boekjes „Soerat Ra, I, II en III”; zij verschenen in het jaar 1907.

ra

	ra		ra
r	a	r	a
a	r	a	r
	ar		ar

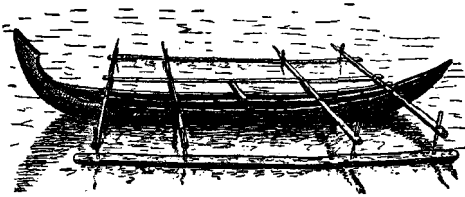
a . r . t . a . ra . r . a . r . t . a . a . ar . a . r . t . t .
a . r . r . a . ra . r . a . r . t . a . a . ar . a . r . t . t .

Eerste les van Soerat Ra, I.

Bij een nieuwen druk van het eerste deeltje werd als eerste normaalwoord gekozen „a” (hout, boom). Dienovereenkomstig heette de tweede druk van Soerat Ra I „Soerat a”. Bij den herdruk van het tweede deeltje (in 1922) kreeg dit den titel: „Soerat jar” en het derde deeltje — waarin de hoofdletters werden behandeld — den titel „Soerat A”. De boekjes werden geïllustreerd door de heeren Loran en De Groot. Het nieuwe tweede deeltje onderscheidt zich van het oude, doordat tevens het oe-teeken er in opgenomen werd. De oe-klank werd aanvankelijk voorgesteld door het teeken u, omdat de u-klank niet in het Noemfoorsch bestaat en het u-teeken minder gecompliceerd is dan het oe-teeken. Het Maleisch had intusschen het oe-teeken officieel aangenomen, zoodat, naast het bestaande u-teeken, in het vervolg ook het oe-teeken moest worden geleerd.

Vóór het verschijnen van de Soerat Ra verscheen nog het boekje „Ro rum farkor ma ro Wondi” (In en buiten de school), waarin o.a. korte lesjes over school, kerk, huis, strand, koraalrif, zee, enz. voorkomen. Dit boekje is bedoeld

als een vervolg op de Soerat Ra I, II en III. Eenigen tijd later gaf Van Hasselt een bundel fabels uit: „Kakofein ma Kakajik 40” (40 Fabels en Legendes) en het boekje „Insulinde”, beide in het Noemfoorsch. ¹⁾ Ten slotte vertaalde hij — voor schoolgebruik — het bijbelsche verhaal over Abraham.

wa

wa	wa
w a	w a
a w	a w
aw	aw
wa	wa

w . . . . . w . . . . .
w . . . . . w . . . . .

Tweede les van Soerat Ra, I (zie ook bl. 30).

Van de Kakofein ma Kakajik 40, laten wij hieronder de inhoudsopgave volgen, om den lezer eenigen indruk te geven van hetgeen de kinderen kregen te lezen:

1. De IJzerhoutboom en de Rijsthalm (La Fontaine).
2. De Mares (njamplong) en de Waringin (v. H.).
3. Buideldier en Lansap (La Fontaine).
4. Buideldier en IJzerboomblad (naar: Hert en Wingerd, van La Fontaine).
5. Mensch en Klapperboom (idem).
6. De IJzeren en de Aarden Pot (idem).
7. De Staaf ijzer en het Hakmes (v. H.).
8. Zon, Stormwind en Mensch (La Fontaine).
9. Buideldier, Westenwind en Oostenwind (Noemfoorsche fabel van dezelfde strekking als No. 8).
10. Kikvorsch en Koe (La Fontaine).
11. Muis en Oester (idem).

¹⁾ Het boekje Insulinde werd gedrukt op het zendingsdrukkerijtje te Anday op Nw. Guinee.

12. De Krab en haar Jong (Grimm).
13. De Duif en de Wesp (La Fontaine).
14. De domme Reiger (naar ?).
15. Het Duivenpaar (naar ?).
16. Boschkip en Tamme Kip (v. H.).
17. Reiger en Kreeft (De bedrieger bedrogen, naar Kern: *Buddhisme in Indië*, bl. 259).
18. De Kip en de Parel (naar ?).
19. De Wilde Hond en de Raaf (La Fontaine).
20. De Wilde Hond en de Kip (naar ?).
21. De gulzige Hond (naar ?).
22. De drie Honden (naar ?).
23. De Kat en de Muizen (La Fontaine).
24. De Tijger en de Mug (idem).
25. Leeuw en Muis (idem).
26. Schaap en Zwijn (Paul Krüger).
27. De twee Paarden (La Fontaine).
28. Hond, Koe en Paard (Gouverneur).
29. De Man en de Slang (La Fontaine).
30. Zwijn en Mensch (naar ?).
31. Vader, Zoon en Ezel (naar ?).
32. Herdersknaap en Wilde Hond (naar ?).
33. De Knapen, die om een Noot twistten (naar ?).
34. De drie Dieven (La Fontaine).
35. De Vader en de drie Zonen (naar ?).
36. Pisang, stuk Hout en Bijl (naar ?).
37. De Koning met de twee droomuitleggers (Perzische legende).
38. De Koning met het nieuwe Kleed (naar ?).
39. De Rozen van Koningin Elizabeth (Engelsche legende).
40. Het Lied der Grijsaards (legende).

Wanneer wij bovenstaand lijstje van opstellen aandachtig doorlezen, dan zien wij, dat — met uitzondering van nummer 9 — geen der verhaaltjes inheemsch zijn. Verder, dat in bovenstaande fabelen leeuwen, tijgers, paarden, geiten, ezels, koeien en schapen een rol spelen. Geen van deze dieren is in Nw. Guinee inheemsch. ¹⁾ Van het voorstellingsvermogen van het kind wordt dus veel geëischt. Dit is echter geen onoverkomelijk bezwaar; ook de Nederlandsche jeugd leest over dieren, die zij uit eigen aanschouwing in den regel nooit heeft gezien (leeuwen, tijgers, olifanten, krokodillen enz.), zonder dat dit moeilijkheden oplevert.

In W.-Nw. Guinee verschenen boekjes van Starrenburg en Bink, in navolging van Soerat Ra. Nauw aansluitend aan de Kokafein-serie schreef Starrenburg — eveneens in het Noem-

1) Koeien en geiten werden o.a. door Geissler ingevoerd.

foorsch — een boekje, getiteld: „Faja ro soep Nabor” (Verhalen uit vele Landen). Daarin komen verhaaltjes voor over: Indië, de Bataks, de zending op Nw. Guinee, beschrijving van Duitsch- en Engels-Nw. Guinee, de Hollanders ten tijde van Christus' geboorte, de zendelingen, die het christendom naar Nederland brachten, Michiel de Ruyter, de voorouders van Koningin Wilhelmina, e.a.

Doch niet uitsluitend in het Noemfoorsch verschenen leesboekjes. Vóór het verschijnen van Soerat Ra vervaardigde Mevrouw van Balen-Michaux — de vrouw met wie zending Van Balen in het huwelijk was getreden na het overlijden van zijn eerste vrouw — spelboekjes in het Windèsisch. Deze boekjes werden gebruikt op de scholen, waar Windèsisch de voertaal was, tot de „Soerat Wasja” van Starrenburg en Bout het licht zag (4 deeltjes). Starrenburg schreef voorts eenige Noemfoorsche rekenboekjes; Mevrouw van Balen-Michaux had reeds eerder dergelijke boekjes in het Windèsisch vervaardigd; voor de goeroes waren zij met wit doorschoten, voor het noteeren van op- en aanmerkingen.

Wat de bruikbaarheid van de boekjes betreft, deelt Van Hasselt mede, dat kinderen van normalen aanleg, onderwezen volgens de methode Soerat Ra, in zes tot acht maanden kunnen lezen. ¹⁾

In 1922 schreef hij: „Het is nog niet gelukt een bevredigend leerplan op te stellen, dat voor alle scholen kan gelden.” ²⁾ Wel had hij zelf een leerplan voorgesteld, doch de Conferentie van Zendelingen had de toepassing daarvan onuitvoerbaar geacht. Als reden daarvoor werd opgegeven, dat de verschillen tusschen de eene en andere plaats in den regel te groot zijn. Men bleef het lezen in de landstaal dus op den ouden voet voortzetten, met dit verschil echter, dat het leesonderwijs in de tweede klasse in het Maleisch gegeven zou worden (althans gedeeltelijk). Aan de hand van dit onderwijsplan ³⁾ krijgen de papoesche leerlingen dus een of twee jaar voorbereidend onderwijs in de landstaal. De ervaring heeft geleerd, dat, wanneer kinderen het lezen in de landstaal machtig zijn, het leesonderricht in het Maleisch geen noemenswaardige moeilijkheden meer oplevert. Pogingen, met name op het eiland Noemfoor ingesteld, om van meet af aan het onderwijs in het Maleisch te doen geschieden, zijn mislukt.

§ 4. De voertaal.

Elders in Indië — alsook daarbuiten (Indo-China, Britsch-Indië) deed men de ervaring op, dat het aanbeveling

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 55.

2) *Ibidem.*

3) Dit plan is door den heer W. Meyer in Pengadjara en Volksschool verder ontwikkeld.

verdient, het aanvangsonderwijs in de *landstaal* te geven. ¹⁾

De jarenlange strijd, door de zending (Poso-zending!) voor het behoud van de volkstaal gevoerd, is dus door haar gewonnen. Terecht wordt door den huidige Directeur van Onderwijs ingezien, dat onderwijs in een vreemde taal gebracht — ongeacht of deze vreemde taal het Nederlandsch of het Maleisch is — haar doel voorbij schiet. Kinderen, die op de school in hun eigen taal worden onderwezen, kunnen van den eersten dag af, dat zij de school bezoeken, beginnen met allerlei begrippen in zich op te nemen. Dit is niet het geval, wanneer zij van hun intrede op de school af in een vreemde taal worden toegesproken; het eerste onderwijs gaat dan geheel langs hen heen en eerst als zij iets van die vreemde taal verstaan, kunnen zij beginnen met bepaalde begrippen in zich op te nemen.

Mutatis mutandis geldt dit niet alleen voor het onderwijs, doch ook voor de prediking van het christendom. Van Hoëvell merkte reeds op: „In de Moluccos hebben onze voorvaderen eene andere taal, het Maleisch, en nog wel een door henzelf gevormd Maleisch, bij de prediking des Evangelies ingevoerd. Dat voorbeeld is later, althans voor een groot gedeelte, op Timor, de Zuid-Wester-eilanden en Celebes gevolgd. Wanneer de bevolking daar het christendom omhelzen wilde, moest zij vooraf eene vreemde taal aanleeren; niet alleen werden haar nieuwe denkbeelden *ingeprent*, maar zij moest die ook in eene nieuwe taal ontvangen. Dat van zulk eene handelwijze geene gunstige resultaten te wachten zijn, valt ieder in het oog. *Thans komt men van dien verkeerden weg terug.*” ²⁾

De volkstaal leeft, het Maleisch niet. De opleidingsschool aan het Poso-meer (te Pendolo) wordt door leerlingen uit alle deelen der Toradjalanden bezocht. Bij hun intrede op de school moeten alle jongens zóóveel Maleisch kennen, dat voor alle vakken deze taal als voertaal kan worden gebruikt. Het godsdienstonderwijs wordt echter niet in het Maleisch,

1) Rede van De Kat Angelino, als regeeringsgemachtigde in den Volksraad, gehouden op 8 Aug., 1934 (*Handelingen*, bl. 782, 783) en rede van idem, als waarnemend Dir. v. O. en E., 14 Aug., 1934 (*Handelingen*, bl. 940).

(De Kat Ang. — thans Dir. v. O. en E. — bepleit afschaffing van Nederlandsch als voertaal in de eerste drie klassen van de H.I.S., niet alleen uit bezuinigingsoverweging, maar vooral, omdat de eindresultaten van de H.I.S. over de geheele linie beter zullen worden, als het aanvangsonderwijs in de *landstaal* wordt gegeven. De vrees, dat de leerlingen der H.I.S. in kennis van het Nederlandsch ten achter zullen komen, bij die van de E.L.S., is ongegrond; de ervaring heeft geleerd, dat kinderen, die via de desa-school en de schakel-school de mulo bereiken — en dus gedurende drie jaar onderwijs in de *landstaal* hebben ontvangen — in geen geval minder Nederlandsch kennen dan zij, die rechtstreeks van de H.I.S. komen).

2) v. Hoëvell, *Nederland en Bali*, bl. 36, 40.

doch in het Baréesch gegeven. De leerlingen, die deze taal niet kennen, moeten haar eerst leeren. Dit neemt echter niet weg, dat de omgangstaal onder de leerlingen *niet het Maleisch* is — dat zij allen in meerdere of mindere mate kennen — *doch het Baréesch*. Een natuurlijke en spontane voorkeur. ¹⁾

Joustra acht het een gelukkig verschijnsel, dat de begrippen en uitdrukkingen uit den bijbel niet alle in de inlandsche talen kunnen worden vertaald. Dit komt aan den eenvoud van de evangelie-prediking ten goede. Het christendom, dat gepredikt wordt, is daardoor *minder dogmatisch*, dan mogelijk in de bedoeling der zendingen ligt. De bijbelsche verhalen moeten noodzakelijk vrij worden vertaald, wil men ze voor den inlander begrijpelijk maken. In de meeste gevallen is toelichting met beelden en vergelijkingen aan het leven en de opvattingen van het volk zelf ontleend, noodzakelijk. „Dit is zeker de beste weg, om het werkdadig Christendom te planten in de harten der menschen, gelijk het Nederlandsch Zendinggenootschap de bedoeling van zijn arbeid omschrijft.” ²⁾

Tot de taak van den zending behoort het te trachten het gemoeds- en denklevens der inlanders te leeren begrijpen en hun *in hun eigen taal* op gemoedsvragen antwoord te geven. ³⁾

Aanvankelijk leverde het groote moeilijkheden op, om de christelijke begrippen in een taal van een primitief volk over te brengen. Op den duur schijnt men daar echter zeer goed in te kunnen slagen. De eerste zendingen, die de landstaal van het volk, waaronder zij werkten, eerst zelf nog moesten leeren, namen hun toevlucht tot de omschrijving der begrippen, die zij wenschten mede te deelen. Deze begripsomschrijving is in de primitieve maatschappij in den regel geen onbekend verschijnsel. Door taaltaboe's — het onder bepaalde omstandigheden niet mogen uitspreken van bepaalde woorden — treedt bij de talen van primitieve volken een vaak niet onbeteekenende taal-variatie op; de taboe-woorden moeten worden omschreven, of door andere woorden vervangen. De talen der primitieven nemen dan ook vrij snel nieuwe woorden en nieuwe begripsomschrijvingen in zich op, zoodat de zending slechts zijn oor te luisteren behoeft te leggen, om te hooren, hoe de door hem omschreven begrippen door de inlanders zelf worden benoemd (taalkerstening).

Hier krijgen bepaalde begrippen dus als vanzelf een naam. Op de school heeft in zekeren zin het tegenovergestelde

---

1) J. Kruyt, De voertaal op de volksscholen in Poso (*brochure Schreuder*), bl. 24.

2) Joustra, *De beteekenis der zending*, bl. 18.

3) J. Kruyt, *Opvoeding*, 1931, bl. 62.

plaats: het kind kent bepaalde woorden en klanken en de onderwijzer moet trachten daar een inhoud aan te geven. Kinderen, die pas de volksschool bezoeken, kennen hun eigen taal nog maar ten deele. Is de voertaal op de volksschool nu de Maleische, terwijl de omgangstaal van het volk een andere is, dan zullen de kinderen de weinig gefundeerde begrippen, die zij kennen, in het Maleisch leeren benoemen. Daar het Maleisch niet leeft en de volkstaal wel, zal dat Maleisch altijd bij die volkstaal ten achter blijven, wanneer het er om gaat begrippen, die een dieperen inhoud hebben, in woorden uit te drukken. Als voertaal op de volksschool is het Maleisch zelden aan te bevelen; het remt de natuurlijke taalontwikkeling van het kind. Wel dient het als leervak te worden onderwezen. ¹⁾

Over de voertaalkwestie is tusschen schoolinspectie en zending een langdurige strijd gevoerd. Voor de eerste is de school veelal een op zichzelf staand instituut, dat voornamelijk ten doel heeft zijn leerlingen intellectueel te ontwikkelen; voor de laatste is zij een dorpsinstelling en heeft zij ten doel de jeugd op te voeden. De inspectie kent de scholen niet in haar totaal verband, met andere woorden, wat in de verschillende streken, op grond van de totaal-omstandigheden en de gemiddelde intelligentie, bereikbaar of wenschelijk is op het terrein der gewone schoolvakken. ²⁾

Dat de Directeur van Onderwijs het in dezen geheel met den heer Kruyt eens is, blijkt uit een departementaal rondschrijven, van Juni 1935, handelend over het gebruik van de inlandsche taal als voertaal bij het inlandsch onderwijs.

Uitvoerig wordt het regeeringsstandpunt daarin uiteengezet, onder verwijzing naar een aan den brief in extenso toegevoegd artikel van den heer Kruyt voornoemd. ³⁾ De voorstellen, die in dit rondschrijven worden gedaan, luiden als volgt:

1. Op de volksscholen moet de moedertaal der leerlingen zooveel mogelijk voertaal zijn.
2. Indien gewenscht wordt, dat de abituriënten der volksscholen Maleisch kennen, dan worde niettemin de landstaal als voertaal gebezigd en kan daarnaast het Maleisch worden onderwezen in de mate, die noodig wordt geacht in verband met de economische verhoudingen van de streek.
3. De opleiding der leerkrachten voor het volksonderwijs geschiede zooveel mogelijk in de landstaal; het geven van

1) J. Kruyt, *Brochure Schreuder*, bl. 24.

2) J. Kruyt, *Opvoeding*, 1931, bl. 61.

3) Idem, *Publicatie No. 1, v. d. bibliotheek v. h. tijdschr. Opvoeding*.

kennis van de Maleische taal aan die leerkrachten zal daarnaast noodig zijn.

4. Indien de bestaande subsidie-bepalingen zich verzetten tegen de oprichting van leergangen voor volksonderwijzers in de landstaal, dan kan in overleg met het Departement een speciale regeling worden getroffen ter subsidieering van een tweejarige premieopleiding.
5. Op de vervolgscholen dient de landstaal zooveel mogelijk als voertaal te worden gebezigd, waarnaast het Maleisch als leervak zal moeten worden gedoceerd.
6. Ten aanzien van de opleiding van leerkrachten voor het vervolgonderwijs geldt het gestelde onder 3.

In zendingskringen heeft men met niet geringe verwondering van dit rondschrijven kennis genomen; in hoeverre men zich met de voorstellen kan vereenigen, is ons niet bekend. De huidige toestand is zoo, dat in sommige zendingsvelden de landstaal voertaal is, in andere het Maleisch.

Verbetering van het volksonderwijs, door dit in de landstaal te doen geven, lijkt ons zeer aanbevelenswaardig. Op Nw. Guinee schijnt de toestand niet zeer bevredigend te zijn. Op het eiland Japen kent de bevolking geen Maleisch, terwijl onderwijs en prediking wel in deze taal worden gegeven. Veel daarvan gaat op deze wijze natuurlijk verloren. „Er wordt zooveel mogelijk voor hen (de bewoners van Japen) vertaald, maar uit den aard der zaak hebben wij op die vertalingen geen contrôle, *daar de zendelingen en de goeroes de landstalen niet spreken.*” ¹⁾ Slechts een derde deel der goeroes zijn papoea's en van hen kunnen nog maar enkelen het evangelie in de landstaal brengen.

In West-Nw. Guinee (ressort Berau), worden vele dialecten gesproken; dit heeft er toe geleid, dat het onderwijs er geheel in het Maleisch wordt gegeven. ²⁾

Bijkerk belegde in het eind van November van het jaar 1920 te Hollandia een conferentie van goeroes van N.O.-Nw. Guinee. „Zonder uitzondering waren de goeroes onbevredigd met het feit, dat de prediking tot nu toe bijna uitsluitend in de Maleische taal moet geschieden.” ³⁾

De gemeente te Manokwari is niet papoesch; prediking en onderwijs vinden er dus plaats in het Maleisch. ⁴⁾ Trouwens ook de papoea's spreken er Maleisch. ⁵⁾ Overigens wordt in de Geelvinkbaai Noemfoorsch gesproken tot aan Kaap d'Urville toe; Noemfoorsch en Windèsisch worden er

1) Slump, *Ned. Zend. Blad*, 1933, bl. 85.

2) Wetstein', in: *Ned. Zend. Blad*, 1925, bl. 126.

3) Bijkerk, *Ned. Zend. Blad*, 1921, bl. 82.

4) Rauws, *Nieuw Guinea*, bl. 133.

5) *Ned. Zend. Blad*, 1921, bl. 192.

door groote volksgroepen verstaan. Het Noemfoorsch is van oudsher de omganstaal tusschen stammen, wier dialecten afwijkend waren. De meeste handelaren leeren het Noemfoorsch of Windèsisch aan, omdat de Noemfoorsch en Windèsisch sprekende stammen niet de neiging vertoonen om het Maleisch over te nemen. Ten Oosten van bovengenoemde kaap is het geheel anders; daar bestaat een groote verscheidenheid van landstalen, „zoodat de bevolking, als bij onderlinge afspraak er vanzelve reeds toe gekomen was, vóór den arbeid van Gouvernement en Zending, om het Maleisch te nemen als omganstaal tusschen de verschillende stammen. Men heeft daar, ook door de behoefte aan één taal, groote neiging het Maleisch aan te leeren; in die streken begint men de scholen onmiddellijk met Maleisch.”¹⁾

Geen der zendelingen op Nw. Guinee is er voor, op de scholen de landstaal geheel door het Maleisch te vervangen; wél is men er voor, dat deze taal grondig wordt aangeleerd. De hoofdreden daarvoor is, dat men niet de beschikking heeft over het benodigde aantal boeken in de landstalen. Een andere belangrijke reden is, dat men de Maleische taal het belangrijkste voermiddel acht voor handel en verkeer.

§ 5. Papoesche literatuur.

Keeren wij thans nog even terug tot het leesonderricht op Nw. Guinee. Wij zagen, dat Van Hasselt zijn leesstof hoofdzakelijk heeft gekozen uit fabels van westersche origine. Bij de beoordeeling, of deze keuze juist is, dienen wij ons allereerst af te vragen: is de fabel voor den papoea een nieuw begrip, of kent hij de fabel uit eigen omgeving? Het is voor het onderwijs in het lezen namelijk niet zonder beteekenis, te weten, op welke wijze de papoea zelf gewend is zijn vertellingen te doen en wat de inhoud van die vertellingen is.

Langen tijd is het den zendelingen verborgen gebleven, welke de verhalen waren, die de papoea's elkaar vertelden, als zij des avonds rondom hun vuren waren gezeten. Men was geneigd aan te nemen, dat fabels en legenden, die elders in den archipel veelvuldig voorkomen, op Nw. Guinee geheel zouden ontbreken. Dr. Adriani schreef eens aan Van Hasselt: Zoekt gij eens naar legenden en volksverhalen onder de papoea's, zij moeten er zijn. Van Hasselt zocht, doch vond aanvankelijk niets. Totdat het toeval hem te hulp kwam. Toen hij eens in de klas een fabel verteld had, hoorde hij na schooltijd een meisje tot haar vriendinnetje zeggen: wat heeft mijnheer vanmorgen een mooie *kakofein* verteld. De sleutel, die de oplossing van het raadsel der „afwezigheid der fabels”

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 51, 52.

zou kunnen geven, was gevonden. Doch daarmee was men er nog niet. Ten eerste worden de fabels onderscheiden in: eigenlijke fabels (kakofein) en vertellingen en raadsels (sarber). Deze sarber — waartoe o.a. ook uit het hoofd rekenen behoort — mogen ten allen tijde worden verteld. Met de kakofein is dit niet het geval; deze mogen alleen verteld worden, nadat de zon is ondergegaan. Zou men ze overdag vertellen, dan zou de negorij in brand vliegen. Een tweede bezwaar was, dat elke fabel zijn eigen verteller had. Pogingen, door Van Hasselt aangewend, om eenzelfde fabel nog eens door een ander te laten navertellen, mislukten in den regel; men weigerde, de fabels, die reeds door een ander waren verteld, over te vertellen, daar men anders de „auteurswet” zou schenden. De papoea is er namelijk niet op gesteld, dat een ander een fabel of legende zou navertellen, waarvan hijzelf het vertelmonopolie bezit.

Op den duur gelukte het Van Hasselt echter een aantal papoesche vertellingen te verzamelen. 1) Enkele ervan komen vrijwel overeen met fabels, die elders in den archipel worden verteld; het meerendeel bleek echter inheemsch te zijn. In deze fabels — dierenverhalen, als bij ons — wordt o.a. verteld: waarom de paradijsvogel in alle streken van Nw. Guinee voorkomt, waarom de kasuaris niet kan vliegen en waarom de kaketoe wit is en de kraai zwart. Onder de papoesche vertellingen komen ook gewone verhaaltjes voor: de triton-schelp, de man, die goud vindt, de zilveren lepel, de afstamming van den mensch van een slang, varken, krokodil of kroonduif, de eekhoorn in den boom, de duizendpoot, koning muis, enz. Andere verhalen handelen over de manoin (weerwolf), of over Oeri, den slimmen bedrieger. Deze Oeri is een enigszins mythologische persoonlijkheid. De verhalen, die omtrent hem de ronde doen, zijn half kakofein (fabel), half kakajik (legende). 2) Vele verhalen zijn over Oeri in omloop; hij wordt daarin beschreven als een reus, die vooral populair is, wegens de talrijke leugens, die hij verspreidde en ... om zijn bedrevenheid in het feestvieren (dit hebben de papoea's namelijk van hem geleerd). Behalve als leugenaar, geniet hij een groote reputatie om zijn hartstocht voor vrouwen, om welke reden hij dan ook altijd wordt voorgesteld als iemand, met een abnormaal grooten penis. Een diepgaande studie van dezen mythologischen persoon, zal ons stellig belangrijke bijzonderheden omtrent de voorstellingswereld van den papoea kunnen verschaffen. 3)

1) v. Hasselt, *Noemfoorsche fabelen*.

2) Kakajik, afgeleid van hikajat?

3) Kyne meent een analogie gevonden te hebben, tusschen de Oeri-verhalen op Nw. Guinee en overeenkomstige Ceramsche vertellingen.

Behalve bovengenoemde fabels en vertellingen, kennen de Noemfooren nog een aantal recitatieven en deuntjes. Deze worden in den regel meer opgedreund, dan gezongen; men kan ze ten allen tijde hooren, dus ook overdag. Ook deze recitatieven zijn voor de taalstudie belangrijk; zij bevatten namelijk vele woorden en oude taalvormen, die in de spreektaal niet meer bestaan. Ook van deze recitatieven verzamelde Van Hasselt een aantal. 1) De beteekenis ervan is hem niet geheel bekend; ter illustratie laten wij een tweetal in letterlijke vertaling volgen:

1. „Meisje, kom wij beiden trekken een rood touw herwaarts, wij pakken er visch in, gij eet tot de graat, vogel, gij eet tot het been.”

2. „Grootmoeder, ik zie hem. Wie is dat? Fungemi, hij komt met hem. Welke Fungem? Fungem, ik doodde, de bewuste, die dood is.” 2)

Bestudeering der volksverhalen en vertellingen is niet alleen van belang voor onze kennis der inheemsche talen en dialecten, doch ook voor onze kennis aangaande het volksgeloof en het volksleven. Wil de zending met succes arbeiden, dan dient zij den zin van het heidendom te leeren verstaan. Naarmate de zendelingen meer aandacht aan de volksverhalen gingen schenken, werd het hun steeds duidelijker, dat de papoea's een verlangen naar iets hoogers en iets beters kennen. Komen deze toekomstverwachtingen overeen met die van het Christendom? Dit zal men nader dienen te onderzoeken. Bespreking van het heidendom met de bevolking is noodzakelijk. Bespreken is echter niet synoniem met critiseeren! Zou de zendeling het heidendom alleen critiseeren, dan bereikt hij daar alleen mee, dat de heidenen — in casu de papoea's — geestelijk in een toestand van onvrede worden gebracht. Zij voelen zich onvoldaan; het oude voorvaderlijk geloof bevredigt hen niet meer. Uit dezen toestand van onvoldaanheid, wordt licht de neiging geboren, naar het christendom over te gaan. Er zijn zendelingen, die met een dergelijken gang van zaken tevreden zijn en er volkomen mee instemmen, er op vertrouwende, dat de opvoedende kracht van het evangelie de rest wel zal doen.

Doch een papoea, die op deze wijze tot het christendom overgaat, verdient den weidschen naam van christen niet; fouten van het heidendom heeft hij niet leeren begrijpen of inzien. In diepste wezen zal hij dus animist blijven. Waarom zou hij af en toe geen koppen gaan snellen, als het wel en wee van den geheelen stam daarvan afhangt? Een in Nw.

1) v. Hasselt, *Noemfoorsche fabelen*, bl. 582—588.

2) *Ibidem*, bl. 585, 586.

Guinee zeer gezien zendeling liep op een morgen met een bedrukt gezicht door zijn standplaats. Een kennis hield hem aan, met de vraag: Waarom kijk je zoo bedrukt? Het antwoord luidde: Omdat mijn geheele kerkeraad op sneltocht is gegaan. ¹⁾

Een betere methode van evangeliseeren is een zoo diep mogelijk op het wezen der zaken ingaande bespreking van het heidendom met de personen, die dat heidendom aanhangen. Doel der zending is de christelijke *inzichten* aan de niet-christelijke volken openbaar te maken. Inzicht in een zaak krijgt men alleen, als men vóór en tegen nauwkeurig tegen elkaar afweegt. De zendeling moet dan ook niet schromen naast de critiek op het heidendom, ook de goede zijde daarvan naar voren te brengen. Juist die goede zijde moet extra worden belicht. De papoea heeft zijn legenden en overleveringen, waaruit duidelijk spreekt een uitzicht op iets hoogers en beters. „Ook de gevallen mensch — dus ook de heiden — vertoont sporen van die kleine overblijfselen van het beeld van God. Dit nu kunnen voor den zendeling aanknooppunten zijn; aan deze overblijfselen kan de evangelie-prediking worden vastgeknoopt.” ²⁾

Niet de prediking moet primair zijn, niet de critiek op het heidendom mag het zwaartepunt der bekeering wezen, niet op het kwaad dient de grootste nadruk te worden gelegd. De nadruk dient te worden gelegd op het omhoogstrevende element, dat b.v. in de volksverhalen en vertellingen naar voren treedt. Dit omhoogstrevende element is de liaan, die het aard-sche met het hemelsche verbindt, het is de voor den papoea gepraedestineerde weg, waarlangs de evolutie zich kan voltrekken van grof-stoffelijk heidendom tot subtiel-etherisch christendom.

---

¹⁾ Koppen, *Tel. A.*, 20 Febr., 1936. (Wij hebben van dit bericht geen bevestiging kunnen krijgen, ook niet of hier sprake is van zending of missie. Als de mededeeling als een grap bedoeld is, is zij een misplaatste grap, daar zij de zending zonder de minste reden in een verkeerd daglicht stelt).

²⁾ J. L. v. Hasselt, *Ber. U.Z.V.*, 1871, bl. 3.

HOOFDSTUK VII.

HET GODSDIENSTONDERWIJS OP NW. GUINEE.

„Edicter une loi n'est rien.
Ce qui est tout, c'est
de la faire accepter.”

(Beaune).

§ 1. Inleiding.

In de beide voorgaande hoofdstukken hebben wij gesproken over de taak, die de zending zichzelf, ten aanzien van het onderwijs in de primitieve samenleving, heeft gesteld en over de wijze, waarop zij deze taak meent ten uitvoer te moeten brengen. Bij het eerste van deze beide hoofdstukken, „de zendingsschool in de primitieve samenleving”, zijn wij uitgegaan van de gedachte, dat de zending *is* en zichzelf een *taak* heeft gesteld, n.l. het brengen van christendom aan nog heidensche volken (motivering der zending is daarbij buiten beschouwing gelaten). Wij hebben daarbij gelegenheid gehad te wijzen op het gevaar, dat bij doorwerking van de zending een groot deel der inheemsche cultuur verloren dreigt te gaan. Overal, waar Oost en West met elkaar in contact komen, voltrekt zich een tragedie, de strijd tusschen twee ongelijke beschavingen.

Het valt inderdaad te betreuren, dat cultuurvernietiging een onvermijdelijk gevolg van dezen strijd is. Tegen *noodelooze* cultuurvernietiging dient echter zooveel mogelijk te worden gewaakt. Niet alleen hebben de primitieven het *recht* hun cultuur te beschermen, op de hen omvattende staatsmacht rust zelfs de *plicht*, met haar wenschen en behoeften rekening te houden. ¹⁾

De zending ziet zich echter gesteld tegenover een geheel anderen plicht; zij moet — in gevolge het zendingsbevel — het evangelie verkondigen, hetgeen door haar aldus wordt verstaan, dat zij meent een offensief te moeten inzetten tegen de cultuur van bovengenoemde primitieven. Zending en bestuur zullen op het gebied van „zending” dus met elkaar in conflict kunnen komen. Onvermijdelijk is dit conflict echter niet. Veel zal in dezen afhangen van het optreden van den bestuursambtenaar. Het „bestuursbevel” van den ambtenaar (impliceerend het rekening houden met de behoeften en verlangens der inheemsche volksgemeenschap), is een meer rek-

---

¹⁾ Aldus ongeveer Prof. Berg in een rede, gehouden voor de R.K. Studenten-Vereeniging te Leiden.

baar begrip, dan het „zendingsbevel” van den zendeling (substitutie van animisme door christendom). Om tot een goede samenwerking te komen, tusschen bestuur en zending, zal dan ook veel afhangen van het bestuursbeleid en van den takt en de mate van wijsheid, door den ambtenaar aan den dag gelegd.

De zending heeft *een recht* haar zendingsbevel ten uitvoer te brengen, de regeering *den plicht* rekening te houden met de wenschen en behoeften van de volksgemeenschappen, die aan haar bestuurszorg zijn toevertrouwd. De ambtenaar, aan wien de uitvoering van bovenstaanden bestuursplicht is opgedragen, diene echter een ruim standpunt in te nemen. Niet de directe resultaten door de zending bereikt, moeten als basis voor beoordeeling van het zendingswerk worden aangemerkt, ook het doel, dat de zending zich voor oogen stelt te zullen bereiken, dient in de beoordeeling te worden betrokken.

Het bestek van dit boekje laat niet toe een uitvoerige beschouwing aan motiveering en doelstelling der zending te wijden. Tot nu toe bepaalden wij ons in hoofdzaak tot het beschrijven van de practijk van zending en zendingsonderwijs. Bij een bespreking van het godsdienstonderwijs kan men zich echter moeilijk beperken tot de practijk van dat onderwijs alleen, daar het godsdienstonderwijs op Nw. Guinee nog in het eerste stadium van ontwikkeling verkeert. Zelfs een handleiding voor dit onderwijs is nog niet geschreven.

Vooraf dit laatste maakt het noodzakelijk te trachten, uit een beperkt aantal veelal persoonlijke meeningsuitingen en eenige nog spaarzamer historische feitjes, een richtlijn te zoeken, waarlangs het godsdienstonderwijs op Nw. Guinee evolueert. ¹⁾

§ 2. Is het verantwoord den papoea's het christendom te brengen?

In de terminologie van professor Berg (zie vorige bladzijde), zouden wij deze vraag op de volgende wijze kunnen beantwoorden: een volksgemeenschap heeft het recht van haar eigen geloof te getuigen, voor zoover dat geloof niet zedelijk slecht is en de rechten van buitenstaanders niet door de getuigenis worden geschonden. Indien de volksgemeenschap geen eigen staatsmacht heeft, rust op den haar omvattenden staat de plicht met haar wenschen en behoeften rekening te houden op een wijze, welke met haar historisch

1) Slechts één artikel, rechtstreeks betrekking hebbende op het godsdienstonderwijs op Nw. Guinee, is ons bekend, nl.: K y n e, *Godsdienstonderwijs voor Papoea's*, Opwekker, 1934, bl. 224—248.

gegroeide positie in overeenstemming is en voor zoover zulke wenschen en behoeften niet in strijd zijn met het algemeen belang.

Het recht van vrije meeningsuiting is een waardevol cultuurgoed van de westersche samenleving. De toepassing van dit recht is weliswaar aan eenige beperkende bepalingen gebonden (om excessen tegen te gaan), dit neemt echter niet weg, dat geen weldenkend staatsburger gaarne van dit recht afstand zal doen, of — wat daaruit volgt — anderen dit recht zal willen betwisten.

Zoolang er niet-christenen en christenen zijn, zullen onder deze laatsten altijd menschen worden aangetroffen, die de heidenen tot Christus willen brengen, om hun daardoor de zaligheid deelachtig te doen worden. Zeer treffend is deze gedachte neergelegd in de oudste instructie voor predikanten, die met de vloot naar Indië gingen. In dezen geloofsbrief voor Caspar Wiltens — gedateerd 23 Dec. 1610 — luidt het: „Also bij gelegenheid van de O.I. Scheepsvaert door bijzondere schickinge ende genade Gods in verscheyde plaatsen van O. Indië eene grote deure geopend is, om het Evangelium onses Heeren Jesu Christi te predicken, met menselijke hope, dat daerdoor velen der inwoonders tot de kennisse des enigen waren Gods ende sijns Soons Jesu Christi ende also tot eeuwige salicheyt sullen werden gebracht.”¹⁾

Denzulken, die verlangen „dat velen der inwoonderen *also* tot eeuwige salicheyt sullen werden gebracht”, zal men — met inachtneming van daarvoor te stellen regelen — vrijelijk gelegenheid dienen te geven, hun evangeliseerenden arbeid te verrichten. Op den de christelijke gemeenschap omvattenden staat rust de plicht, met haar wenschen en behoeften rekening te houden, op een wijze, als boven omschreven.

§ 3. Studie van de ethnologie noodzakelijk.

Uit de in het begin van § 2 geponeerde stelling volgt, dat de wenschen der zending niet in strijd mogen zijn met het algemeen belang. Daarvoor is echter noodig, dat de zending dit algemeen belang kenne en bij de vervulling van haar zendingstaak zich steeds voor oogen houde, dat zij niet met het algemeen belang in strijd mag komen.

Kennis van de vreemde samenleving, waarin zij haar zendingstaak ten uitvoer wil brengen, is daarvoor een eerste vereischte. „Door gebrekkige kennis onzerzijds van de sociale-, economische- en cultureel-religieuse opvattingen der min of

1) Grothe, Archief gesch. oudh. zending, V, 10.

Op dit woordje *also* komt het aan; hierin ligt het zendingsbeginsel.

15. OPLEIDINGSSCHOOL VOOR GOEROES, TE MIEL.
(Foto: Zend. Bur. Oegstgeest.)

16. OPLEIDINGSSCHOOL VOOR GOEROES, TE MIEL.
(Foto: F. J. F. v. Hasselt.)

meer primitieve Oosterlingen, is al menig liefdevol pogen, dat gericht was op de geestelijke of economische verheffing van het volk, mislukt." 1)

Over de wijze, waarop de zendeling zich voor ethnologische vraagstukken zal moeten interesseeren, zegt Kyne — blijvende binnen de enge grenzen, die hij zich als orthodox zendeling heeft gesteld — „Voor de zending kan de ethnologische studie geen ander doel hebben dan de zin van het heidendom te leren verstaan. Zij mag die studie niet afwijzen, integendeel, het begrijpen van de heiden moest in het middelpunt staan bij de opleiding van zendingen en goeroes." 2)

De verschillen, die zich op economisch gebied tusschen westersche en oostersche samenleving voordoen, kunnen — althans gedeeltelijk — worden verklaard. Met den godsdienst is dit echter anders gesteld. Daarvoor weten wij nog te weinig van het ontstaan van het religieuze denken en de denkbeelden omtrent het bovenzinnelijke. Vele ethnologen van de vorige eeuw waren er dadelijk mee klaar, alles, wat zij in het animisme aan religieus denken tegen kwamen, als domheid en bijgeloof te bestempelen, gelijk hun voorvaders er kortweg duivelswerk in hadden gezien. Deze opvatting is echter positief fout! Achter het „bijgeloof" gaat wel degelijk religieus denken schuil en in het animisme is wel degelijk een kern van religie aanwezig.

Adriani, de man, die onze kennis omtrent de primitieve volken zeer belangrijk heeft vergroot, wijdde in 1922 een ernstig woord aan *den ernst van het heidendom* 3), terwijl Kruyt reeds in 1907 over de Posoërs schreef: „Hun godsdienst en hunne gebruiken zijn voor de natuurvölkten even waar en waarachtig als het Christendom voor ons." 4)

Dit geldt voor hun geloof in de natuurgoden, maar vooral en in hooge mate, voor den dienst van de zielen der afgestorvenen. 5)

De eerste evangelieverkondigers op Nw. Guinee dachten er weinig anders over dan hun tijdgenooten ethnologen. „De zendingen vonden een ongebreideld heidendom en beschouwden dit heidendom ook als heidendom. Ik denk, dat er niet velen onder hen een behoorlijke definitie van Animisme konden geven. Een heiden was een heiden en de

1) Fischer, *Zending en Volksleven in Ned.-Indië*.

2) Kyne, *Opwekker*, 1934, bl. 225.

3) Adriani, *Het animistisch heidendom als godsdienst* (begin).

4) A. C. Kruyt, *De Inlander en de Zending*, bl. 84.

5) Idem, *Van Heiden tot Christen*, bl. 41—56.

Bijbel vertelde niet veel goeds van heidenen. Dat heidendom moest met alle kracht bestreden worden." 1)

Inderdaad was er bij de eerste zendelingen op Nw. Guinee sprake van *strijd* tegen het heidendom, een strijd, die soms een agressief karakter droeg. Het heidendom was „leugen en bedrog” en wanneer de papoesche kinderen alleen dit op de school zouden leeren inzien, dan was het onderwijs niet vergeefs geweest, zegt Van Hasselt in bovengenoemd artikel.

Psychologisch is deze — o.i. foutieve — houding van eerste zendelingen wel te verklaren. Een van de belangrijkste bezwaren, waarop zij stuitten was, dat zij geen aanknoopingspunten vonden voor den nieuwen godsdienst. Zij moesten belangstelling trachten te wekken voor geestelijke zaken, doch zij vonden in de primitieve maatschappij geen aequivalenten, die benut zouden kunnen worden, om hun leer van barmhertigheid en naastenliefde op een begrijpelijke wijze aan de papoea's kenbaar te maken, weshalve zij er hun toevlucht toe namen, den kindekens op de school te leeren, dat het geheele heidendom niets dan leugen en bedrog was en zij de opvatting huldigden, dat het onderwijs niet vergeefs zou zijn, wanneer de papoesche kindertjes *alleen dit* op de school zouden leeren...!

Aanknoopingspunten *kunnen* echter wel gevonden worden; inzicht in het diepste wezen der primitieve samenleving is daarvoor echter een eerste vereischte. Studie der ethnologie, vooral op het geestesleven gericht, is noodzakelijk, niet alleen om bij de prediking van het christendom het begaan van fouten te vermijden, doch ook, om deze prediking meer vruchtdragend te doen zijn. 2)

§ 4. Kunnen de papoea's het christendom begrijpen?

Alvorens over godsdienst*onderwijs* te kunnen spreken, verdient de vraag, of de papoea's het christendom wel kunnen begrijpen, eenige nadere toelichting.

Albert Schweitzer heeft zich met deze vraag beziggehouden. Hij zegt daarover: „Wat vat de mensch uit het oerwoud van het christendom en welken vat heeft het christendom op hem? In Europa voerde men mij altijd weer tegen, dat het christendom te hoog is voor primitieve menschen. Die vraag had mij vroeger ook al onrustige oogenblikken bezorgd. Nu mag ik echter uit ervaring mijn neen spreken. Allereerst is

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 257.

2) „Ons doel was en nuttig te zijn voor vaderland en kolonie en ons zelve te bekwamen in de kennis van het volk, dat wij te bekwamen en christelijk te beschaven hebben. Zoo voor iemand, dan is voor ons deze kennis eene eerste behoefte.” v. Coll, *Bijdr. K. I.*, 7e vervolg., 1.

mijn antwoord, dat het kind der natuur veel meer denker is dan men vermoedt. Al kan hij niet lezen en schrijven, hij heeft toch over veel meer dingen nagedacht, dan wij wel meenen. Gesprekken, die ik met oude inboorlingen in mijn hospitaal gehad heb over de laatste vragen van het leven, hebben mij diep getroffen. Het verschil tusschen blank en kleurling, tusschen beschaafd en onbeschaafd vervalt, wanneer men met de menschen uit het oerwoud in gesprek raakt over vragen, die onze betrekking tot ons zelf, tot de menschen, tot de wereld en tot het eeuwige raken." 1)

Hoe was nu de toestand op Nw. Guinee? De eerste zendelingen melden in hun geschriften, dat zij op Nw. Guinee geen priesterstand aantroffen en dat van religieus denken weinig of niets te bespeuren viel. Merkwaardig is in dit verband een uitlating van prof. Van Oosterzee, als zoude in alle heidendom een sterke christologische trek vallen te onderkennen. „In der waarheid, er ligt een diepe zin in het woord van den profeet, wanneer hij den beloofden koning van Israël tevens „den Wensch aller heidenen” noemt. Onbewust hebben de volken der oudheid op zijne verschijning gewacht, en door de meest verschillende traditiën en aspiratiën der heidensche wereld loopt, om het koene woord te gebruiken, *een sterke Christologische trek.*” 2)

Nog merkwaardiger is, dat v. Hasselt Sr. zich in 1871 geheel bij de opvatting van v. Oosterzee aansluit voor wat betreft Nw. Guinee en daardoor de uitspraak der Gosznersche mannen, als zou er van religieus denken bij de papoea's geen sprake zijn, neutraliseert. 3) Bij de komst der zendelingen hadden de papoea's reeds hun legenden, waaruit duidelijk spreekt een uitzicht op iets hoogers en beters. Ook hadden zij gebruiken, die uit zedelijk oogpunt goed te noemen zijn. Zouden dit geen aanknoopingspunten voor de evangelie-prediking zijn? „De Logos heeft eeuwen tevoren den weg bereid, waarlangs de *Christus* later zijn intogt als koning in de heidensche harten zou houden. Tot nog toe, wij durven het vrijmoedig beweren, hebben de Apostelen en Apologeten des Evangelies op deze *aan het Christendom verwante ideeën* des heidendoms veel te weinig de aandacht gevestigd.” „Het komt er op aan, om de overeenkomst van Christologische denkbeelden en verwachtingen op te merken *bij de meest verschillende volken in onderscheidene eeuwen*, en als het ware de stem van den Goddelijken Logos te hooren, die, eeuwen vóór zijne mensch-

1) Alb. Schweitzer, *Zwischen Wasser und Urwald*, S. 144.

2) v. Oosterzee, *Christologie*, dl. 3, bl. 96 (cursiveveering van ons).

3) J. L. v. Hasselt, *Ber. U.Z.V.*, 1871, bl. 3.

wording, zichzelf heeft aangekondigd in de heilsuitzigten der heidensche wereld." 1)

Van de religieuze kern van het papoesche animisme is nog slechts weinig bekend. Het heeft er den schijn van, dat de zendelingen op Nw. Guinee geen moeite doen, den „ernst van het heidendom" te verstaan, of de religieuze grondslagen van dat „heidendom" te ontdekken en bloot te leggen. „In een handleiding voor het godsdienstonderwijs dient het Christelijk geloof behandeld te worden *als tegenstelling van het heidendom, maar zó, dat het heidendom als zonde wordt verstaan...*" 2)

Gelukkig, dat deze handleiding er nog niet is! Als zóó de directeur van de opleidingsschool voor zendingsoeroes te Miei er over denkt — de heer Kyne zal wel voor het samenstellen van bovenbedoelde handleiding worden „aangezocht" — dan betreuren wij dit ten zeerste (in § 5 hebben wij nog gelegenheid een en ander over deze handleiding te zeggen).

Van Hasselt deelde mij mede, op grond van taalkundige studiën tot de conclusie te zijn gekomen, dat de papoea's vroeger een hooger trap van beschaving moeten hebben gekend dan thans het geval is (logische opbouw der Noemfoorsche grammatica), daarmede onderschrijvende, wat prof. Max Müller in 1879 reeds had ontdekt. 3) Max Müller zegt: „Maar hoe onvolkomen een taal in een of ander opzicht ook is, toch is iedere taal, zelfs die der Papoea's en Wedda's niet uitgezonderd, zulk een meesterstuk van abstracte gedachte, dat de vindingrijkheid van menig filosoof te kort zou schieten, om iets voort te brengen, dat ook maar eenigzins daarop geleek. In verscheidene gevallen levert de grammatica der zoogenaamde wilde dialecten, het getuigenis, dat deze volken in vroeger tijden op een veel hooger trap van ontwikkeling des geestes moeten hebben gestaan." 4)

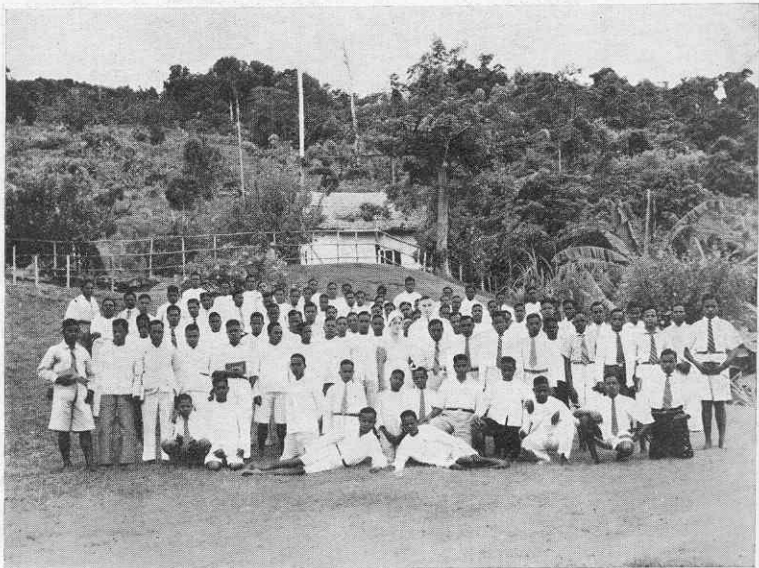
Als dit zoo is — en er is alle reden om aan te nemen dat dit zoo is —, waarom dan niet deze voormalige hoogere beschaving tot object van onderzoek te kiezen, om de wortels van het religieuze denken in de papoesche samenleving beter te leeren kennen? De papoea's kennen het verlangen naar eeuwigheidsleven en onvergankelijk heil (verhaal van Oeri

1) v. Oosterzee, *t.a.p.*, bl. 99, 100 (Van Oosterzee ziet in het feit, „dat schier alle volken in de meest verschillende vormen het verlangen geuit hebben naar een toekomstigen Verlosser", „een der merkwaardigste bewijzen voor de Goddelijkheid van het Evangelie". Met inachtneming van wat de sociologie ons leert, kunnen wij deze opvatting van Van Oosterzee onderschrijven.

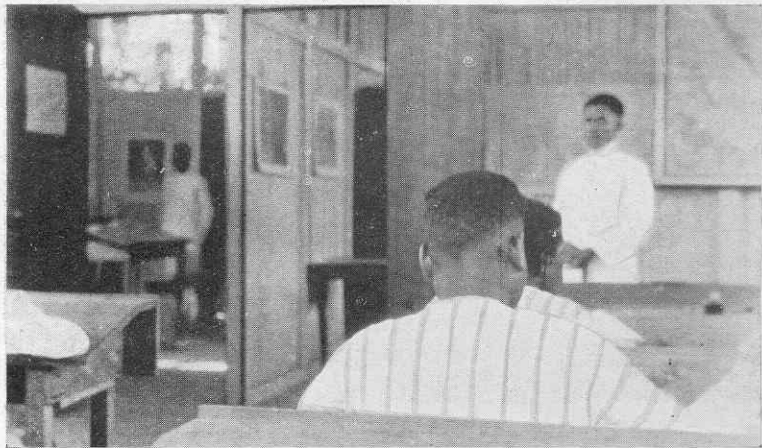
2) Kyne, *t.a.p.*, bl. 246 (cursiveering van ons).

3) v. Hasselt, *Wol. Hind.*, 1933, bl. 4.

4) Max Müller, *Oorsprong en ontwikkeling van den godsdienst*, bl. 68.

17. LEERLINGEN DER OPLEIDINGSSCHOOL TE MIEI.
In het midden: de heer en mevr. Kyne.
(Foto: Zend. Bur. Oegstgeest).

18. OPLEIDINGSSCHOOL TE MIEI,
met de hulponderwijzers Gosal en Ariks.
(Foto: F. J. F. v. Hasselt).

en Pasai); verlossing uit het kommervolle aardsche bestaan wordt verwacht van den legendarischen Manseren Manggoendi (elders Mananmaker of de Morgenster). Wij zien dus, dat de volksverhalen der papoea's wel degelijk een dieperen inhoud hebben. Waarom daar met het geven van godsdienst-onderwijs geen rekening mede te houden en daar met de prediking bij aan te knoopen?

Elke cultuur evolueert langs bepaalde lijnen van ontwikkeling, elke cultuur wortelt onnaspeurbaar diep in de historie van het verleden. Het gaat niet aan alle banden, die het verleden met het heden verbinden, door te snijden. Dit zal geen enkele cultuur — ook dus de primitieve niet — méér levensvatbaarheid geven. De zending wil papoesche loten enten op een christelijken stam. Dit is even dwaas als een wilde appel te enten op een gekweekte, want het resultaat daarvan is een wilde appel!

Wil de christelijke zending effectief nuttig werken, dan moet de wilde stam het uitgangspunt zijn en daarop moet de edele loot worden geënt. Op het ware papoesche religieuze besef komt het aan, dat zal de voedingsbodem moeten zijn voor het entwijgje, dat christendom heet en dat den wilden stam in staat zal stellen een nieuw takkenstel te ontwikkelen, dat edele vruchten zal dragen...

Keeren wij thans tot de werkelijkheid terug. 't Heidendom is stervende. „Het heidendom ontzinkt den menschen mede, ja vooral door onzen arbeid,” juicht Bijkerk. ¹⁾ Inderdaad, het heidendom kwijnt weg. Het is alles leugen en bedrog, leeraart de zendeling. En waarom zou de papoea den toewan blanda niet gelooven? Alles van het animisme wordt over boord gegooid, ook het goede. Daarmee worden alle banden, die het heden aan het verleden verbinden, opgelost. De wilde stam kwijnt weg. Wel haast is de tijd tot enten voorbij. Vroeger stond de papoesche cultuur volgens deskundigen hooger dan thans het geval is. De diepere beteekenis der volksverhalen gaat echter verloren. Roest vermeldt, dat de oorspronkelijke adatgebruiken bij de Windesiërs niet meer bekend zijn. ²⁾ Elders is het niet anders. Dit is zorgwekkend; het kan de ondergang van een volk beteekenen. Voorbeelden zijn hiervan te over. Eigener beweging komt de bevolking bij den zendeling de korwars en amuletten inleveren en breekt zij haar tempels af, melden ons de zendingsverslagen. Dat de zending hierin mede de hand heeft, behoeven wij niet nader uiteen te zetten.

Men versta ons echter wel: de zending is niet de *oorzaak* dat de papoesche cultuur afsterft; zij is slechts een factor,

1) Bijkerk, *Ned. Zend. Blad*, 1921, bl. 115.

2) Roest, *Uit het leven van de bevolking van Windessi*, bl. 5.

die het afstervingsproces helpt versnellen. Welken eerbied de papoea's voor hun eigen goden hadden, deelt Goldman — die in het begin van de tweede helft van de vorige eeuw Nw. Guinee bezocht — ons mede. Inboorlingen van Japen, die te Doreh kwamen om handel te drijven, boden hem hun korwars te koop aan. Het was toen dus al de gewoonte der papoea's om hun afgoden te straffen, als zij hen naar hun opvattingen niet voldoende geholpen of beschermd hadden. ¹⁾ Op Japen hadden de zendelingen nog niet den minsten invloed; de vestiging aldaar dateert eerst van tientallen jaren later. Stellig is, wat Goldman opmerkte, reeds een teeken van verval. Taalonderzoek — zagen wij — wettigt de veronderstelling, dat de papoea's vroeger een hooger vorm van cultuur moeten hebben gekend. Studie der volksverhalen leert ons, dat religieus besef onder de papoea's wel degelijk voorkomt. Uit één en ander meenen wij te mogen concludereen, dat er in hun geestelijk leven zeer zeker aanknoopingspunten voor het christendom aanwezig zijn en het komt ons dwaas voor, deze met wortel en taak te willen uitroeien.

Wil het christendom in de papoesche samenleving levensvatbaarheid krijgen, dan moet de prediking worden vastgeknoopt aan het religieuze besef der papoea's. Wat de zending, die Nw. Guinee als arbeidsveld krijgt aangewezen, allereerst moet weten is, waaruit het religieuze besef der papoea's bestaat. Van aanpassing der inheemsche cultuur aan den christelijken godsdienst kan in den regel maar weinig sprake zijn, zegt pater Geurtjens. ²⁾ Dit is de zaken precies omdraaien; uiterlijk aan het zendings-christendom een papoesch tintje te geven, is niet van zoo heel veel belang. Van meer belang is het, als de zending aanknoopt bij het oerreligieuze besef der papoea's. Uitgaande van het goede dat is, moet de zending trachten te ontdekken, wat voor den papoea van het christendom begrijpelijk is. Reciteert, wat U van reciteeren gemakkelijk valt, leert de koran. In dezen eenen regel ligt een groot deel van het geheim van het succes der mohammedaansche zending. Valt hier voor de christelijke zending niet iets te leeren? Zou aanpassing aan reeds bestaande inzichten tot vervlakking leiden? Maar zijn er onder de mohammedanen in Indië dan geen oprechte aanhangers van hun godsdienst? Het heidendom is de groote *zonde* van de primitieven, leeraart Kyne op bijna iedere bladzij van zijn reeds eerder aangehaald artikel. Dit zijn wij in het geheel niet met hem eens. Wij zijn van oordeel, dat het animisme de *cultuur* der primitieven is als zoodanig eerder *genade* is dan *zonde*. Het christendom is echter een grooter *genade*.

1) Haga, t.a.p., bl. 173.

2) Geurtjens, Kol. Tijdschr., 1933, bl. 629.

Alleen deze overtuiging kan tot de ware zending leiden en tot de goede methode van onderwijzen en opvoeden van primitieve volken. Hier kunnen wij een passage van Kyne te berde brengen, waar wij het volkomen mee eens zijn: „Elk onderwijs heeft alleen blijvende waarde, wanneer het tot inzicht voert. Het moet daarom steeds ontdekkend zijn. In het onderwijs, wanneer het rekening houdt met de ontwikkeling der functies van den leerling, komt de geest van stap tot stap tot het inzicht in de samenhang der dingen.”¹⁾ Het zal moeten zijn, zooals Van Nes dat zoo juist heeft uitgedrukt, „dat wij niet moeten brengen een Europeesch gedachtenstelsel van dogmatiek, ethiek en kerkinrichting, maar dat wij de kiemkrachtige ideeën van het evangelie moeten zaaien in den bodem van de vreemde volksziel om dan al controleerend af te wachten wat daaruit groeien zal.”²⁾ „Laat ieder zijn eigen beschaving houden,” zegt Stanley Jones, „mits Christus haar leide en bevruchte.”³⁾ Wederkeerigheid zal er moeten zijn van geven en ontvangen, óók op zendingsgebied (Dr. Fleming). Men hoede er zich voor christendom te brengen, dat niet wortelt in de volksziel. Een dergelijk christendom is niet veel anders dan een nieuw wereldbeeld en zegt den papoea's weinig of niets.

De christen-Japanner Kagawa geeft ons een belangrijke stuggestie in de goede richting: Wanneer Christus in het Oosten niet overwint, zal de toekomst van ons werelddeel misschien heel donker zijn. Wanneer wij niet in Christus gelooven en *wanneer ons geestelijk leven niet in Hem groeit in diepte en in kracht*, zal de vrede niet komen.”⁴⁾

Dit wil dus zeggen, dat het *eigen* geestelijk leven moet groeien, in diepte en in kracht, van het voedsel, dat het christendom kan verschaffen. In beteekenis is dit hetzelfde, als wat v. Nes zegt: op den bodem van de vreemde volksziel moeten de kiemkrachtige ideeën van het evangelie worden gezaaid.

„Wanneer gij (zendingen) het Evangelie zult prediken, hoedt u er dan voor het te prediken als een godsdienst, die alles verklaart. Het zal bij u in Engeland zijn, zooals het was bij ons op het Vasteland, namelijk dat duizenden en duizenden menschen aan het christendom zijn gaan wanhopen, omdat zij de gruwelen van den oorlog hadden gezien en beleefd. Door dit onverklaarbare is de godsdienst, waarin zij meenden voor alles een verklaring te vinden, ineengestort.”⁵⁾ Het

1) Kyne, *t.a.p.*, bl. 224.

2) v. Nes, in: *Nieuwe Theol. Studiën*, jg. 10, bl. 10 e.v.

3) Stanley Jones, *The Christ of the Indian road*.

4) Toyohiko Kagawa, *Ned. Zend. Blad*, Mei, 1935 (cursiveering van ons).

5) Schweitzer, *Das Christentum und die Weltreligionen*, 57, 58.

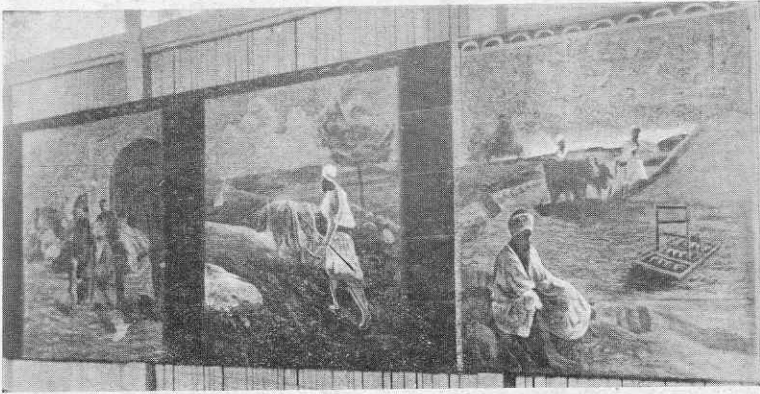
christendom dient derhalve niet te worden gebracht als een panacé voor alle kwalen en rampen: de papoea's hebben ook nog andere strevingen, dan godsdienstige alleen. Elders in den archipel is dat niet anders; daar kreeg het woord „verlossing” soms een andere beteekenis, dan de zendeling daaraan hecht (communistiche woelingen). Het mag in het Oosten niet zijn, zooals bij ons, dat duizenden en duizenden menschen aan het christendom gaan wanhopen, als zij in *hun* toekomstverwachtingen mochten worden teleurgesteld. Het christendom moet niet gebracht worden als een godsdienst, die alles verklaart, beter is het het eigen geestelijke leven der inheemschen door middel van de kiemkrachtige ideeën van het christendom te doen groeien in diepte en in kracht. Alleen christendom in dezen geest gebracht, zal verlossing en zaligheid kunnen brengen, óók aan den primitieven papoea. Het is onze vaste overtuiging, dat zulk christendom door hem zal kunnen worden begrepen.

§ 5. Godsdienstonderwijs volgens een vast plan.

Het in bovenstaande paragraaf besprokene heeft voornamelijk ten doel een inleiding te zijn op hetgeen wij thans zullen behandelen: het godsdienstonderwijs op de volksschool en op de opleidingsschool in Nw. Guinee.

Bij het onderwijs in den godsdienst wordt op de volksschool volstaan met het geven van bijbelsche geschiedenis. Bijbelsche geschiedenis was een vak, waarin ook de Goszniersche mannen les gaven. Geissler stelde voor dat doel een boekje samen, dat een vertaling was van het in zijn tijd veel gebruikte boekje van Wester; later werd dit boekje vervangen door de — eveneens door Geissler vertaalde — bijbelsche geschiedenis van Zahn (Windèsische vertaling van v. Balen, eerste druk 1912, tweede druk 1920). Als leermiddelen werden voor dit onderwijs bijbelsche platen gebruikt, die voor dat doel uit Holland waren medegebracht. Thans wordt op de scholen drie maal in de week bijbelsche geschiedenis gegeven (lessen van 30 minuten); bovendien wordt een half uur per week les gegeven in het van buiten leeren van een gezang of psalmvers. Als leerboek (alleen voor den goeroe) wordt gebruikt: Tjeritera Seartoes Empat. De leerstof uit het oude en nieuwe testament wordt over twee jaar verdeeld. Het onderwijs wordt gegeven gedurende het eerste half uur van den dag voor de betreffende afdeeling (de schooltijden zijn namelijk gesplitst: de eerste klas heeft les van 7.30 tot 10 uur, de tweede klas van 10.30 tot 1 uur).

Een verdergaand soort godsdienstonderwijs is de catechisatie. Volgens den heer Kyne dient de catechisatie gesplitst te worden in twee afdeelingen, een afdeeling voor doopcandi-

19. OBBINK'S „OOSTERSCH LEVEN”
door leerlingen der opleidingsschool met kleurkrijt op het
teekenbord nagetekend.

(Foto: J. F. v. Hasselt).

20. PAPOESCH MUZIEKKORPS.

(Foto: F. J. F. v. Hasselt).

daten, die de school hebben bezocht, aannemingscatechisanten en lidmaten en een afdeeling voor doopcandidaten, die de school nog niet hebben bezocht. Laatstgenoemde afdeeling moet een handleiding hebben voor godsdienstonderwijs, dat nauw aansluit aan de bijbelsche geschiedenis „en duidelijk aanwijzend, waar de zonde in het heidendom zich openbaart of schuilt.” 1)

De handleiding moet „duidelijk aanwijzend” zijn; algemeen geldendheid wordt stilzwijgend verondersteld (waarom anders een handleiding!). Daartegen maken wij echter bezwaar.

Zooals bekend is Waroppen in 1935 voor de zending opengesteld. Het Waroppen-gebied is echter nog zeer weinig bekend; het bestuur is er van recenten datum en beperkt zich nagenoeg alleen tot een smalle kuststrook. De toestanden in het binnenland moeten barbaarsch genoemd worden. In 1921 werd in Waroppen een Chineesch handelaar vermoord en in 1922 elf Tobeloreesche vogeljagers. In 1934 was de in het binnenland heerschende onrust voor het gouvernement nog aanleiding de zending in Waroppen niet toe te laten. Het weinige, dat van Waroppenkai bekend is, wijst er op, dat de bevolking van het binnenland zeer weinig met de kustbevolking overeenkomt. Wij achten het een dwaasheid, dat de heer Kyne een volk, waar men nog weinig of niets van weet, wil gaan becatechiseeren volgens een bepaalde van te voren opgestelde handleiding. Op de catechisatie voor lidmaten en aannemings-catechisanten worden — tevens volgens handleiding — o.a. de nieuwe regels besproken, die in de nieuwe maatschappij van kracht zullen zijn.

Uit bovenstaande krijgen wij sterk den indruk, dat de heer Kyne op weg is te veel te reglementeeren. Niet alleen zal het geloof, dat men volgens „handleiding” brengt, niet steeds aansluiten bij het religieuze besef, dat in een bepaald volk leeft — de papoesche stammen op Nw. Guinee verschillen in cultureel opzicht vaak aanmerkelijk van elkaar — doch ook zal het geloof armer worden aan persoonlijke bezieling van dengeen, die het brengt. „... de boodschap van het evangelie zal moeilijk doordringen tot hen, die hun persoonlijkheid, hun diepste zelf, terughouden.” 2) Inderdaad! Maar die boodschap zal óók moeilijk doordringen, als de brengers van die boodschap „hun persoonlijkheid, hun diepste zelf” terug moeten houden, omdat zij aan een „handleiding” gebonden zijn.

De goeroe moet ook een opleiding in den godsdienst hebben. Voor de goeroe-opleiding en de opleiding voor evan-

1) Kyne, *Opwekker*, 1934, bl. 247.

2) *Ibidem*, bl. 231.

gelist kan — volgens Kyne — de handleiding der catechisatie worden gevolgd; gedeelten daarvan zouden in een goeroeblad regelmatig dienen te worden toegelicht. Een „handleiding” is echter ook hier op den duur onontbeerlijk. Kyne stelde daarvoor een schema samen, dat luidt als volgt: 1)

1. *Gods schepping*. De wet der liefde. Vrijheid en verantwoordelijkheid, of vrije onafhankelijkheid. Het geloof als vertrouwen. In dit hoofdstuk worde reeds het huwelijk besproken, als symboliseerende de hoogste wet der schepping en om al dadelijk te doen uitkomen, wat het christelijk huwelijk voor de gemeente beteekent. In dit en de volgende hoofdstukken is het niet de bedoeling abstracte beschouwingen te geven, maar in de verhalen uit den bijbel en in de voorbeelden aan het leven ontleend, te laten zien, wat bedoeld wordt. Ter memorisatie kunnen korte verhalen, christelijke leefregels en gelijkenissen dienen, om een houvast te hebben in het geheugen.
2. *Zondeval*. Wat is zonde en hoe is de weg tot zonde?
3. *Gevolgen van de zonde*. Deze in de papoesche wereld laten zien en ook het heidendom zelf als gevolg van de zonde behandelen. De heidenvolken zijn het meest door de gevolgen van de zonde getroffen. Voorbeelden uit den bijbel, zonder chronologisch verband.
4. *De Wet*. De negatieve wet als grensbepaling, dienend 1e om de waarde van elk individu en zijn bezit vast te stellen en 2e om het bestaan in de zondige wereld mogelijk te maken. De positieve wet als liefde-eisch. Deze twee dienen duidelijk uiteen gehouden te worden, evenals de uiterlijke eeredienst, die de scheiding van mensch en God uitbeeldt en de innerlijke eeredienst, die der innerlijke verzoening, omdat het houden van de negatieve wet en den uiterlijken eeredienst alleen (teeken van het Goddelijk geduld), tot eigengerechtigheid voert en omdat de positieve wet leidt tot zonde-erkenning.
5. *De zonde in ons eigen hart*. Wat moeten wij doen om zalig te worden?
6. *Jezus Christus, Middelaar en Verlosser*. De verhalen zoorangschikken, dat de beteekenis van zijn werk goed uitkomt, ook in verband met het heidendom.
7. *Het Kruis*. Tegenstelling met het menschelijke verlossingsideaal.
8. *Het nieuwe leven*. De Heilige Geest. De Kerk. De Sacramenten. Het Christelijk leven, gemeente en maatschappij.

Wat wij op het schema-Kyne tegen hebben is vooral de

---

1) *Idem*, bl. 248.

hyper-doctrinaire geest, dien het ademt. In het voorgaande hebben wij genoegzaam gelegenheid gehad van onze eigen meening blijk te geven; verder commentaar kunnen wij hier dus achterwege laten. Welk een hemelsbreed verschil in opvatting over het begrip „zending” bestaat er tusschen v. Nes en Kyne. Of tusschen Joustra en Kyne! Joustra, die in de Bataklanden als zendeling werkzaam is geweest, geeft als zijn meening over de (Batak) zending te kennen: „Zij bestrijdt niet — althans gewoonlijk niet — rechtstreeks de animistische begrippen, veel minder nog bespot zij ze, maar zij zoekt aansluiting aan de sluimerende godsdienstige behoeften. Zij geeft in de eerste plaats dingen, die het animisme nalaat te geven, of in onvoldoende mate geeft: zekerheid en vertrouwen. Inzicht in de hoogere zedelijke waarden van de christelijke voorschriften is iets, dat pas veel later en dan nog zeer geleidelijk komt.”¹⁾

Met deze opvatting van Joustra kunnen wij ons geheel vereenigen.

---

1) Joustra, *De beteekenis der zending*, bl. 23.

HOOFDSTUK VIII.

LANDBOUW-, NIJVERHEIDS- EN VAKONDERWIJS.

„De behartiging van het landbouwonderwijs is van primair belang; de belangen van het school- en ambachtsonderwijs dienen daaraan ten achter te worden gesteld.

(Burger).

§ 1. Landbouwonderwijs.

Een leervak, waaraan wij bijzondere aandacht zouden willen zien besteed, is het landbouwonderwijs. Op sommige zendingsscholen in Nw. Guinee wordt reeds landbouwonderwijs gegeven, zij het in beperkte mate; in den schooltuin worden bloemen en planten gekweekt, om den kinderen eenig begrip van landbouw bij te brengen. „Een van de jonge papoesche onderwijzers volgt thans een landbouwcursus op Ambon, teneinde straks op school ook landbouw te kunnen onderwijzen.”¹⁾

De pogingen tot cultureele verheffing van een primitief volk zullen ten deele schipbreuk blijven lijden, als niet tevens wordt gewerkt aan de economische verheffing van dat volk. Over het algemeen wordt aan de economische verheffing van de papoea's door de zending nog weinig aandacht besteed. De reden daarvan is waarschijnlijk te zoeken in het feit, dat het arbeidsveld der zending over het algemeen te groot is, om zoowel op cultureel als op maatschappelijk gebied volledig werkzaam te kunnen zijn (tot maatschappelijk werk ook te rekenen de pogingen der zendelingen, welke er op gericht zijn, de inlandsche bevolking economisch te verheffen). Van Hasselt vraagt zich vertwijfeld af: „Wat moeten wij doen met de leerlingen, die van onze scholen komen? Bibit voor kantoorarbeid is er niet veel onder. Een papoea en een kantoor-kruk zijn twee grootheden, die zich niet gemakkelijk laten vereenigen. Pogingen daartoe eenige malen gedaan, zijn deerlijk mislukt. Lang niet alles is geschikt, om voor goeroe te worden opgeleid.”²⁾

De zending kan den leerlingen, die de zendingsscholen verlaten, geen arbeid aanbieden, waarbij het op de school geleerde, in practijk kan worden gebracht. Zij acht het ook niet op haar weg liggen, dit te doen. „Zijn wij ook op den rechten weg, als een zending de leiding neemt van een werk-

1) Werkman, *Schr. meded.*

2) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 57.

inrichting, een toko of een cultuurtuin? Wordt dat niet te zwaar voor den zendeling? Zal zijn geestelijke arbeid er niet onder lijden? Of althans zijn geestelijke invloed?" 1)

Van zendings-toko's zijn wij principieel tegenstander. Wallace had het bij het rechte eind, toen hij in zijn „*The Malay Archipelago*” het handeldrijven der Gosznersche mannen becritiseerde en onvereinigbaar achtte met de verkondiging des geloofs. Van werkinrichtingen (kleermakerij en timmerwerkplaats) valt in een tijd van malaise — ook de papoea's ondervinden daar de nadeelige gevolgen van! — weinig nuttig resultaat te verwachten. Blijft dus over het *landbouwonderwijs*.

„Het meest gewenschte is, dat het opkomend geslacht geleerd wordt, zich te wijden aan land- en tuinbouw, om dien beter te verrichten dan op de oud-vaderlijke wijze, hen te gewennen aan geregelden arbeid.” 2) De zending heeft zich met de verbetering van dien landbouw reeds bezig gehouden. Bout, die het initiatief genomen heeft tot de oprichting der werkinrichting te Mieï, werd, toen Starrenburg zijn werkzaamheden te Mieï overnam, leider van den cultuurtuin te Seroei; hij onderwees de kinderen daar in het beoefenen van den landbouw. Kyne liet zijn leerlingen tuinen aanleggen en mais, cassave en pisang planten. De resultaten van deze beide pogingen zijn niet erg bemoedigend geweest. De opleiding voor land- en tuinbouw te Mieï moest worden stopgezet. Deskundige leiding was noodig en niet iedere zendeling is deskundig op het gebied van den land- en tuinbouw. Ook Bout boekte teleurstelling met zijn cultuurtuin te Seroei. Van zijn plannen om katoen te gaan verbouwen, kwam niets; daarna volgde de koffie-cultuur, die evenmin een succes werd. Ook hierbij gold, dat de zendeling te weinig deskundig is, om bij een ingewikkelde cultuur, als die der koffie is, de juiste leiding te kunnen geven. De papoea is aan een zoo hoogstaanden vorm van landbouw nog niet toe. Producten als: koffie, rubber en katoen vragen, alvorens zij op de markt kunnen worden gebracht, een technische behandeling, die men er op Nw. Guinee nog niet aan kan geven.

Beter is het dan ook den papoea's gewassen te leeren verbouwen, die zij voor eigen gebruik noodig hebben; aanmoediging van het kweeken van producten, bestemd voor den export, is van later zorg.

Wil men in de primitieve samenleving nieuwe cultures introducereen, dan moet met een groot aantal factoren rekening gehouden worden. Nieuwe cultuurmethoden en nieuwe cultuurgewassen zullen alleen daar door de bevolking worden

1) idem, *Meded.*, 1929, bl. 270.

2) idem, *Meded.*, 1922, bl. 57.

geaccepteerd, waar behoefte aan verbetering van den landbouw bestaat. De demonstratie van den sawah-bouw in de onderafdeeling Hollandia heeft niet tot sawah-cultuur aldaar geleid, omdat de bevolking de behoefte aan dezen nieuwen vorm van landbebouwing nog niet gevoelde. 1) Rekening dient dus te worden gehouden met het stadium van ontwikkeling, waarin de inheemsche landbouw verkeert en met den trap van beschaving, die de verschillende papoea-stammen hebben bereikt. Wanneer de bevolking zichzelf op een eenvoudige wijze overvloedig van sago kan voorzien, zal voorlichting noch overreding veel baten, om beoefening van andere cultures ingang te doen vinden. Sago-kloppers hebben slechts voor de sago-cultuur interesse; alleen die landbouwvoorlichting zal bij hen succes hebben, die hun zou leeren, sago van den boom te plukken, inplaats van deze uit het merg van den sago-palm te bereiden!

Van der Wal, gezaghebber van Sorong, deelt in zijn bestuursmemorie van 1923 mede, dat landbouw als zoodanig in zijn ressort niet voorkomt. Als middelen van bestaan worden genoemd: de vischvangst, het verzamelen van zee- en boschproducten, het maken van prauwen, het vlechten van maten e.d. Landbouwonderwijs of landbouwvoorlichting zou hier zeer waarschijnlijk weinig succes hebben, om de eenvoudige reden, dat de bevolking blijkbaar geen landbouw beoefent, wijl zij andere middelen van bestaan heeft. 2)

Een andere factor, waarmee bij het geven van landbouwvoorlichting rekening gehouden moet worden, is de mentaliteit van het volk of den stam, wiens landbouw men wenschte te bevorderen. Bij de Noemfooren b.v. staat alle grondarbeid sterk in discrediet (dit was van oudsher werk voor vrouwen en slaven). Over de binnenlanders van den Vogelkop hebben zij zich vroeger eenig gezag aangematigd, waardoor zij zich een soort monopolie-positie wisten te verwerven: de binnenlanders moesten landbouwproducten leveren en daarvoor in de plaats visch en andere producten van de Noemfooren afnemen. Ten deele is dit nog zoo. De Noemfooren zijn van nature zeevaarders; landbouw zal bij hen niet spoedig populair worden. Het ambacht staat bij hen wel in eere. Dit is een opmerkelijk feit, want bij de Minahassers schijnt dit juist andersom te wezen: „Behalve voor tuinarbeid voelt de Minahasser niets voor handenarbeid; velen verafschuwen die zelfs en achten haar minderwaardig.” 3)

Ondanks de mentaliteit der Noemfooren, heeft de zending

---

1) Bruynis, *Ethnologische Economie*, bl. 89.

2) Van deze mededeeling van v. d. Wal hebben wij geen nadere bevestiging kunnen vinden.

3) Wilmink, *Meded.*, 1923, bl. 254.

getracht in het Geelvinkbaai-gebied verbetering in den landbouw aan te brengen. Enkele van deze pogingen zijn gelukt. Bruynis maakt er melding van, dat de zending er in geslaagd is, in het gebied van de Geelvinkbaai, de mangga-cultuur ingang te doen vinden. Elders, te Anday, voerden Woelders en de zendeling-werkman Kamps den rijstbouw in. Woelders heeft er zelf verbaasd van gestaan, dat de proef gelukt is, immers, een pisangtuin was gauw genoeg weer aangelegd en beloofde een zekerder succes. Aan de bergbewoners verstrekte Woelders pootaardappelen; nog heden ten dage wordt de aardappel-cultuur door hen uitgeoefend. Waren de communicatie-middelen met de kust beter, dan zou stellig in breederen kring van deze cultuur kunnen worden geprofiteerd. Thans wordt slechts een klein gedeelte van den oogst door de Noemfooren opgekocht en uit het Geelvinkbaai-gebied uitgevoerd. ¹⁾

Toen in 1898 de pokken-epidemie in Nw. Guinee uitbrak, vluchtte de bevolking overal uit den kampong naar de bosschen. In Anday werd de zaaipadi voor consumptie-doel-einden gebruikt, zoodat men geen rijst meer had voor het uitzaaien van den nieuwen oogst. Van Hasselt bestelde toen in Makassar en Tobelo zaaipadi en deelde die onder de bevolking uit. Thans wordt de toen geïmporteerde rijstsoort nog verbouwd en heet — ter onderscheiding van de „inheemsche” roode en zwarte rijstsoorten — „fas Wolanda” (Hollandsche rijst). ²⁾

Ook voerde Van Hasselt in 1902 een uit Ternate afkomstige pisangsoort in, die al spoedig door de bevolking méér dan andere pisangsoorten werd aangeplant en o.a. te Manokwari werd verhandeld.

De zending heeft op het gebied van verbetering van den inheemschen landbouw dus wel degelijk waardevolle resultaten te boeken. ²⁾ Een andere vraag is, of zij eventueel bereid is er zich op toe te gaan leggen systematisch den inheemschen landbouw te bevorderen, b.v. door middel van het onderwijs. Wij zijn van meening, dat de zending zich niet met veel ambitie op dezen tak van onderwijs zal werpen; daarvoor zijn er te weinig zendings„resultaten” van te verwachten. Hoofdzaak zal voorloopig wel blijven: prediking des geloofs en verzorging van het volksonderwijs. „In ieder zendingsgebied zal de zending hebben uit te maken, of zij deel wenscht te nemen aan het verstrekken van meer uitgebreid onderwijs en zo ja,

1) Bruynis, *t.a.p.*, bl. 59.

2) v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 264.

3) Ook het binnenlandsch bestuur heeft op dit gebied eenige geslaagde proeven genomen; wij zouden te uitvoerig worden, wanneer wij deze hier zouden vermelden. Men raadplege daarvoor de bestuursmemories van het Encyclopaedisch Bureau van het Koloniaal Instituut te Amsterdam.

in welke mate." ¹⁾ Inderdaad! Maar op een uitspraak over de vraag, of de zending op maatschappelijk gebied ook een taak te vervullen heeft, wachten wij reeds jaren. En toch is dat antwoord eenvoudig: wanneer het zendingsonderwijs van dien aard is, dat het de jeugd van de eigen inheemsche samenleving vervreemdt, rust op de zending de moreele verantwoordelijkheid voor deze jeugd nieuwe bestaansvoorwaarden te scheppen.

„Wat kan de zending doen voor den knaap, die de school verlaat?“, vraagt Van Hasselt. „Manokwari wordt overstroomd met knapen, vooral van Noemfoor, die zgn. werk komen zoeken, maar uitgenomen bij aankomst of vertrek van de schepen, wanneer zij koelie-diensten verrichten, over Manokwari loopen te slenteren.“ Slechts enkelen, die de scholen hebben bezocht, worden in de gelegenheid gesteld tot onderwijzer of geestelijk voorganger te worden opgeleid. Met de overigen weet men geen raad.

Op een conferentie van zendelingen heeft Starrenburg eens het onderwerp behandeld: „Heeft de zending een taak op maatschappelijk gebied?“ In deze voordracht wijst hij er op, dat de papoea geleidelijk aan tot steeds grooter armoede vervalt; koper- en aardewerk moeten worden verkocht, om de belasting te betalen. Bout schreef: „De papoea's gaan de armoede tegen.“ Van Hasselt antwoordde: „Bij ons in Dorehbaai en Noemfoor zitten wij er al diep in.“ ²⁾ De zendelingen volstaan met het verval te constateeren, dat zich in het economische leven van den papoea openbaart. Een weg aangeven, die de bevolking voor verdere verarming behoedt, kunnen zij niet; ons is dienaangaande althans niets bekend. Ook van het bestuur gaat in dezen weinig kracht uit. Hoe geheel anders is dat op Australisch-Nw. Guinee. Met welgevallen citeert Burger Murray en Ainworth, twee warme voorstanders van landbouwonderwijs. Ieder jaar worden er in Australisch-Nw. Guinee door het bestuur prijzen beschikbaar gesteld voor kampongs, die de zwaarste pisangtrossen en knolgewassen hebben gekweekt en de mooiste tuinen en de best onderhouden wegen hebben aangelegd.

Blijkens het jaarverslag over Papua over het jaar 1926 heeft deze bestuursmaatregel veel succes en geeft aanleiding tot groote feestelijkheden in den winnenden kampong. Ainworth is zoozeer van het belang van verbetering van den inlandschen landbouw doordrongen, dat hij de opvatting huldigt, dat de zorg voor het (volks)onderwijs aan de propaganda voor den landbouw ondergeschikt dient te

1) Fischer, *Zending en Volksleven*, bl. 195.

2) v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 266.

worden gemaakt. 1) Ten onzent laat Burger al een krachtig geluid hooren: „Minstens drie van de zes schooldagen dienen geheel aan landbouwonderwijs en flinken lichamelijken arbeid te worden gewijd. Het geklungel met bloempjes in schooltuintjes en het gepruts aan pasar-malam-artikelen, wat verschillende onderwijsinspecteurs zoo gaarne zien, is voor den papoea uit den booze.” 2) Burger moge zich hier watforsch hebben uitgedrukt, zijn bedoeling is duidelijk. Het volksonderwijs op Nw. Guinee is geheel aan de zending overgelaten, het aantal scholen neemt gestadig toe en daarmee het aantal jonge menschen, die eenige — zij het geringe — ontwikkeling hebben genoten. De zending weet met deze „afgestudeerden” geen raad; slechts enkelen kan zij voor een zendingfunctie opleiden. Tot haar onderwijs*taak* acht zij alleen het verstrekken van volksonderwijs te behooren; de vraag, of zij op economisch-maatschappelijk gebied ook een taak heeft te vervullen, wordt niet van harte met „ja” beantwoord. Het weinige landbouwonderwijs, dat in den vorm van „schooltuin-onderricht” wordt gegeven — en met echt landbouwonderwijs alleen den naam gemeen heeft — heeft weinig of niets te beteekenen. Of de zending op het gebied van dit onderricht een taak heeft te vervullen, is een vraag, die ontkennend dient te worden beantwoord. Het gouvernement wachte niet op een uitspraak van de zending, of zij zich tot het geven van volksonderwijs wenscht te bepalen, dan wel, of zij ook verdergaand onderwijs — in casu: landbouwonderwijs — tot zich wenscht te trekken. Voor landbouwonderwijs heeft de zending zich nooit bijzonder geïnteresseerd; op grond daarvan mag men het landbouwonderwijs niet rekenen tot haar zendingstaak te behooren. Landbouwwoorlichting is een erkende overheidszorg; landbouwonderwijs behoort daar ook toe. Op de zendingsschool is voor dit soort onderwijs geen plaats; de economische verheffing der inheemsche bevolking is meer overheids- dan zendingstaak en dient dan ook door de overheid te worden nagestreefd. De regeering zal het landbouwonderwijs op Nw. Guinee geheel in eigen beheer moeten nemen en houden.

De tijd lijkt ons niet verre, dat zij hiermee een begin kan maken. Dit onderwijs zou dan gegeven moeten worden in den vorm van bedrijfsonderwijs; standaardscholen zijn op Nw. Guinee onbekend, zoodat de zgn. „landbouwklasse” — het zesde leerjaar van een aantal volledige standaardscholen — op Nw. Guinee niet kan worden ingevoerd. In hoeverre de bedrijfsschool haar leerlingen van de zending-volksscholen

---

1) Burger, *Kol. Tijdschr.*, 1930, bl. 389, 395.

2) *Ibidem*, bl. 524—525.

zal kunnen betrekken, zal de practijk moeten leeren. Er zijn voor- en nadeelen aan verbonden, die hier verder onbesproken kunnen blijven. De proef dient in ieder geval te worden genomen.

Ondanks de noodzakelijke bezuinigingen, die het gouvernement de laatste jaren op onderwijsgebied heeft moeten invoeren, wordt het landbouwonderwijs nog geleidelijk aan uitgebreid. In zijn rede, 8 Aug. 1934 in den Volksraad gehouden, zeide De Kat Angelino, in de functie van regeerings-gemachtigde: „Verder is het der regeering, ondanks de ongunstige tijdsomstandigheden, mogelijk gebleken, ook thans nog elk jaar opnieuw aan een 20-tal standaardscholen ten platten lande een zesde klasse met landbouwleerplan toe te voegen, waar de leerlingen der vijfde klasse, die anders de school zouden moeten verlaten, een meer voor hen geëigend verdergaand onderwijs ontvangen.” ¹⁾ Op het oogenblik is het de tijd, om op Nw. Guinee gronden te reserveeren voor toekomstige landbouwscholen en een proef-bedrijf op te zetten. Met de mogelijkheid, dat Nw. Guinee zich in een snel tempo zal ontwikkelen, dient rekening gehouden te worden.

§ 2. Ambachtsonderwijs.

Over het ambachtsonderwijs kunnen wij aanmerkelijk korter zijn, dan over het landbouwonderwijs. De werkinrichtingen der zending zijn en blijven een voorwerp van voortdurende zorg. Het is ons niet bekend, of thans zonder verlies gearbeid kan worden; in 1932 schreef Rauws, dat de kleermakerij juist genoeg werk had om zonder nadeelig saldo te werken. Door de timmerwerkplaats werd te Miei een goerowoning gebouwd en op Seroei (Japen) een meisjeshuis met bijgebouwen. De financiering van materiaal en gereedschap bracht echter velerlei moeilijkheden met zich mede. ²⁾ Over het algemeen zijn de werkinrichtingen der zending inrichtingen, waar in hoofdzaak werkzaamheden voor de zending worden verricht. Voor het volk zelf zullen zij nooit van groote beteekenis worden. Tenminste, als men zich blijft bepalen tot kleermakerij, timmeren en smeden. In het voormalige Duitse gebied heeft de zending zich op de houtontginning toegelegd en nabij Finschhafen een groote houtzagerij gebouwd. De U.Z.V. acht het echter niet op haar weg liggen het voorbeeld van haar Oosterburen in dezen te volgen, zoodat ook niet van haar verwacht moet worden, dat zij houtzagerijen e.d. zal oprichten.

Evenmin als dat bij het landbouwonderwijs het geval is,

1) *Handeln. v. d. Volksr.*, 1934, bl. 786.

2) *Rauws, Meded.*, 1932, bl. 198.

21. TENTOONSTELLING HANDENARBEID, DEC. 1928
op de opleidingsschool te Miei.

(Foto: F. J. F. v. Hasselt).

22. ZENDINGSBAZAR TE SEROEI;
de voorwerpen zijn door schoolkinderen vervaardigd.

(Cliché: O. Werkman).

kunnen wij bij het ambachtsonderwijs van resultaten spreken. Dit geeft Feuilletau de Bruyn aanleiding zich als volgt te uiten: „Het zendingsonderwijs brengt hen (de Biakkers) op 't oogenblik weinig rechtstreeksch voordeel. Daarom verdient het m.i. aanbeveling den papoea meer praktische voordeelen van de zending te laten trekken, door hem *ambachtsonderwijs* te geven.” 1) „Onderwijs in smeden, prauwmaken, timmeren, het visscherijbedrijf, den landbouw enz., naar gelang een of meer dezer vakken in verband met den aanleg der bevolking en locale omstandigheden daarvoor in aanmerking komen, lijkt mij naast het godsdienstsonderwijs en een beetje schrijven en rekenen, de aangewezen weg tot ontwikkeling van het volk.” 2) F. de Bruyn is van oordeel, dat van ambachtsonderwijs een groote opvoedende kracht zou kunnen uitgaan. Wij achten deze uitlating op zijn minst genomen optimistisch (welke waarde aan de opvoedende kracht van het ambachtsonderwijs moet worden toegekend, kan men bij Fischer beschreven vinden. 3) En dan gaat De Bruyn door: „Bij toeneming van de bevolkingssterkte zal de bodem van het eiland (Biak) nog minder dan nu in staat zijn in de behoeften der bewoners te voorzien, zoodat het noodzakelijk is handel en industrie te ontwikkelen.” 4)

Logisch is deze conclusie allerminst. Op de Schouteneilanden moet de bevolking inderdaad voor een groot deel leven van de opbrengst van den bodem. Blijkt de opbrengst op een gegeven oogenblik de behoefte aan bodemproducten niet meer te kunnen bevredigen, dan zal een eerste eisch wezen den landbouw te intensiveeren, ergo: landbouwvoorlichting of landbouwonderwijs! Voor het vestigen van industrie onder de papoea's (Biakkers) is de Nw. Guineesche maatschappij nog niet rijp; met het inrichten van ambachtsonderwijs dient men dan ook zeer voorzichtig te zijn. Ook Burger waarschuwde hier reeds tegen. 5) Het is niet geheel juist de ambachtsschool te Miei als voorbeeld te kiezen; de daar opgeleide kleermakers, timmerlieden en smeden vinden voor een belangrijk deel emplooi in de verschillende zendingsgemeenten. In hoeverre zij voldoen is ons niet bekend. Het is mogelijk, dat zij voor de zending belangrijke hulpkrachten vormen; voor de papoesche maatschappij zelve zal hun beteekenis echter wel zeer gering zijn. Van de vele knapen, die de zendelingen in der tijd naar de ambachtsschool te Tobelo zonden, hebben maar heel weinigen aan de gestelde verwach-

1) Feuilletau de Bruyn, *Schouten- en Padaido-eilanden*, bl. 131.

2) *Ibidem*, bl. 129 (Papoea's zijn meesters in het maken van prauwen; naar onze meening behoeven zij daarvoor geen onderwijs).

3) Fischer, *t.a.p.*, bl. 196.

4) F. de Bruyn, *t.a.p.*, bl. 128.

5) Burger, *t.a.p.*, bl. 380.

tingen beantwoord. Zij lieten zich naar Tobelo zenden, omdat zij het prettig vonden eenigen tijd in den vreemde door te brengen, doch teruggekeerd zijnde, gingen zij weer vogels jagen als voorheen en voelden er weinig voor zich dagelijks aan het timmervak te wijden. ¹⁾ Deze jongens hadden dan het einddiploma der ambachtsschool! „Vol goeden moed beproefden wij dien gediplomeerden werk op te dragen. Het ging heerlijk de eerste dagen, het ging goed een week of wat; maar eer het drie maanden verder was, waren zij het werken zat. En de gediplomeerde timmerman-metselaar trok eveneens de bosschen in of werd kantoorlooper te Manokwari, verkocht soms zijn gereedschappen. En het werk, dat die gediplomeerden afleverden, wanneer men hen zelfstandig liet werken, was verre van onberispelijk. De hoop, dat zij, nu zij beter konden werken, ook voor zichzelf betere huizen zouden gaan zetten, vervloog in rook. Op Halmaheira deed men dezelfde ervaring op als hier, n.l. dat de vaklui soms in de slechtst gebouwde huizen woonden.” En Van Hasselt besluit met de woorden: „Met deze ervaring stond ik vrij pessimistisch tegenover het voorstel, dat Br. Bout indertijd deed, om een werk-inrichting te openen. Ik vond het vrij hopeloos een vrijen papoea tot een ambachtsman te vormen.” ²⁾ In de papoesche samenleving fabriceert ieder nog wat hij zelf noodig heeft, bouwt zijn eigen huis, legt zijn eigen tuin aan, enz. Ambachts- onderwijs zal daardoor in de naaste toekomst geen kans van slagen hebben. Hoe ambachts-, nijverheids- en vakonderwijs zullen moeten worden ingericht, kan hier buiten beschouwing worden gelaten. Vaste richtlijnen zijn nog niet aan te geven.

De gedachte, dat de eerste zendeling-werklieden, die zich omstreeks de helft van de vorige eeuw op Nw. Guinee hebben gevestigd, zich daar door den arbeid hunner handen een bestaan zouden kunnen verzekeren, bleek een fictie te zijn. Veel is er op economisch gebied in de daaropvolgende driekwart eeuw, bij de papoea's niet veranderd (afgezien dan van het intermezzo der vogeljacht).

§ 3. Onderwijs aan meisjes.

Een enkel woord dienen wij nog te zeggen over het onderwijs aan meisjes. De verhouding tusschen het aantal jongens en het aantal meisjes, dat de zendingsscholen bezoekt, is als 5 : 3. Deze verhouding is — gezien de lage sociale positie der papoesche vrouw — niet ongunstig. Veel kan echter nog worden verbeterd; de school is daarvoor een der meest aangewezen middelen: jongens en meisjes worden op school als

1) v. Hasselt, *Meded.*, 1922, bl. 57.

2) v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 204, 205.

gelijkwaardige elementen behandeld, beide sexen worden gedurende langeren tijd met elkaar in contact gebracht, moeten dezelfde werkzaamheden verrichten en leeren elkaar daarvoor beter waardeeren.

Voor de verbetering van de sociale positie van de papoesche vrouw is de opvoeding der meisjes van onberekenbaren invloed. Onderwijs, dat alleen de jongens bereikt, zou de differentiatie, die reeds tusschen beide geslachten bestaat, maar vergrooten en in zijn maatschappelijke gevolgen dus nadeelig zijn, of — anders gezegd — onderwijs, dat niet tevens de meisjes bereikt, mist zijn doel.

De echtgenooten der zendelingen hebben zich het lot der papoesche vrouw wel aangetrokken en getracht daarin verbetering te brengen (mevr. v. Hasselt!). Een geregelde arbeid, gericht op de sociale verheffing van de inheemsche vrouw is dit echter nooit geweest. Den stoot hiertoe heeft de Methodisten-gemeente op Java gegeven, in het jaar 1918. Mevrouw v. Hasselt was met een papoesch meisje naar Java gereisd, om te trachten haar geplaatst te krijgen op een onderwijsinrichting, waarop zij voor onderwijzeres zou kunnen worden opgeleid. Een passende opleidingsschool werd echter niet gevonden; of Javaansch of Nederlandsch was voertaal. Ten slotte nam de Methodisten-gemeente te Buitenzorg (Women's Bible Training School) de zorg voor de opleiding van de jonge papoesche op zich. Deze, Doortje Makadompis genaamd — een aangenomen dochter van goeroe Tatengken — studeerde geheel op kosten der Methodisten-gemeente en kon in 1923 als onderwijzeres naar Mansinam terugkeeren.

Na Doortje Makadompis vertrokken Else Kafiar en Emilie Tatengken naar Java, om eveneens voor onderwijzeres te leeren, terwijl een nicht van Tatengken, Dorijntje, naar Buitenzorg ging, om bij het Roode Kruis te worden opgeleid voor verpleegster en accoucheuse. Tenslotte studeerde er nog een vierde papoesche jonge dame op Java — eveneens voor rekening van de Methodisten-gemeente — en wel te Djogjakarta; zij was een pupil van zendeling Starrenberg. Voor het onderwijs aan papoesche meisjes heeft de Methodisten-gemeente verdienstelijk werk verricht; voorts zond zij nog een bedrag van vijfhonderd gulden naar Nw. Guinee, welk bedrag speciaal bestemd was voor arbeid onder de papoesche vrouwen en meisjes. 1) Doortje maakte met dit werk een aanvang.

Behalve door schoolonderwijs werd de vrouwelijke jeugd ontwikkeld door het onderwijs in handwerken en naaien. 2)

1) v. Hasselt, *Ned. Zend. Blad*, 1923, bl. 185, 186; idem in: *Indrukken van een reis*, enz., bl. 912.

2) idem, *Meded.*, 1922, bl. 44.

Dit handwerkonderwijs werd door de vrouw van den zending gegeven. Ook werden wel meisjes in het gezinsverband opgenomen; meestal waren dit toekomstige goeroevrouwen. Thans gebeurt dit nog wel (anak piara-systeem). Veel beteekent de arbeid onder vrouwen en meisjes echter nog niet. Al te lang heeft de zending de opvoeding van het meisje verwaarloosd. Een der dingen, die dringend noodzakelijk zijn, is verbetering van de sociale positie van de vrouw. ¹⁾ Dit is een van de redenen, waarom het zendingsonderwijs op Nw. Guinee vóór alles opvoedend moet zijn; intellectueele vorming zou de differentiatie tusschen jongens en meisjes vergrooten. Hieraan mag het onderwijs nooit medewerken.

---

1) *Idem, Meded.*, 1929, bl. 272.

HOOFDSTUK IX.

TOT BESLUIT.

„Wie van het moederland zich wendt tot de koloniale maatschappij, treedt een nieuwe wereld binnen.”

(v. Vollenhoven).

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij een gedetailleerde beschrijving gegeven van de werkzaamheid der Nw. Guinee zending op onderwijsgebied, aan welke beschrijving wij een aantal algemeene beschouwingen hebben vastgeknoopt. Dat wij daarmee het onderwijsvraagstuk voor Nw. Guinee hebben opgelost, zouden wij niet durven beweren, ook al meenden wij eenige richtlijnen te kunnen aangeven. Oplossing van dat vraagstuk hebben wij ons ook niet ten doel gesteld; daarvoor is het te gecompliceerd. De onderwijsvoorziening in een koloniaal gewest is een probleem op zichzelf, ook al beschikt men over een onderwijsapparaat, dat voorbeeldig is ingericht en voor de huidige omstandigheden bevredigend werkt. Hoe de toekomstige ontwikkeling van dat gewest zal zijn, kan niemand met zekerheid zeggen. Evenmin kan men voorspellen, wat het uiteindelijke resultaat is van christelijke zending onder primitieve volken. Daarvoor is o.a. onze kennis aangaande die primitieven nog te onvolledig. Uit de staatjes van de zendingsscholen blijkt, dat de tegenwoordige zendingsposten alle aan de kust, of vlak bij de kust, gelegen zijn. Van de bewoners van het binnenland weet men nog vrijwel niets; slechts enkele malen heeft de zending een vluchtig contact met binnenlanders tot stand weten te brengen. Alleen met de strandbewoners van Noord- en West-Nw. Guinee zijn de zendelingen bekend.

Het nut van de zending op maatschappelijk gebied wordt tegenwoordig algemeen erkend. „Door den invloed der zending zullen langzamerhand de zeden en gebruiken der papoea's worden verzacht en ontegenzeggelijk kan zij daardoor veel bijdragen tot de consolideering van den toestand en de ontwikkeling van Nw. Guinee,” zegt Feuilletau de Bruyn. Andere schrijvers laten zich in ongeveer denzelfden zin uit. Vele van deze uitspraken hebben echter maar een zeer betrekkelijke waarde; zij geven een *meening* weer en slechts zelden een overtuiging, die gebaseerd is op grondig onderzoek der feiten. Hieraan is een gevaar verbonden: de critische beschouwing dreigt verloren te gaan, als deze opvatting algemeen gangbaar gaat worden.

Wij willen er echter den nadruk op vestigen, dat van *de* zending niet altijd gesproken kan worden (Poso-zending, Batak-zending, Nw. Guinee-zending enz.). Ook behoeven deze afzonderlijke „zendingen” niet blijvend aan zichzelf gelijk te zijn. Van Hasselt Sr. ging — terecht — van den gedachtengang uit, dat de prediking gebaseerd moet zijn op het goede, het omhoogstrevende beginsel, dat in het papoesche geestesleven valt te onderkennen; Kyne daarentegen erkent geen inheemsch-cultureelen grondslag voor het zendingschristendom. Over 25 jaar wordt mogelijk weer een andere opvatting gehuldigd. Het oordeel over de zending kan dus niet standvastig zijn. „Onze waardeering voor de zending is afhankelijk van de wijze, waarop zij optreedt, van de middelen, waarmee zij werkt en van de resultaten, die door haar worden bereikt.” ¹⁾

Over de wijze, waarop de Utrechtsche zending op Nw. Guinee te werk gaat, hebben wij bij het godsdienstonderwijs gesproken; de overgang tot het christendom draagt daar soms een massaal karakter. „Overgang van groepen, dorpen, stammen tegelijk, die hier en daar, het bevolkingsgetal in aanmerking genomen, een massaal karakter krijgen,” vindt op Nw. Guinee plaats. ²⁾ Dit is in zekeren zin een verontrustend verschijnsel. Is de bevolking reeds zoozeer onder psychose der zending gekomen, dat zij haar eigen cultuur als iets minderwaardigs verwerpt? Of is deze overgang tot het christendom maar een vorm-kwestie en blijft men verder de eigen geloofs-overtuiging trouw? „Tegenover het christendom zelve staat men aanvankelijk vrij onverschillig. Het geloof aan faknik's en inarbor's en het animisme in het algemeen heeft een gevoeligen knak gekregen, nu men gezien heeft, dat geesten niet alleen tegen den troep, maar ook tegen de hen vergezellende Biaksche roeiers machteloos zijn. Velen gelooven wel aan den God der christenen en hebben niets tegen Zijn eeredienst, naast dien van de voorouders, maar niet alle papoesche christenen gelooven uitsluitend aan één eenigen God. De meesten meenen, dat het nooit kwaad kan ook den God der christenen te eeren. Baat het niet, schaden zal het zeker niet.” ³⁾ Hier is sprake van een natuurlijk groeiproces. Oude opvattingen verliezen hun beteekenis en inhoud; zij worden door nieuwe vervangen. Bij het overgaan in massa naar het christendom is de kans echter groot, dat de oude opvattingen en instellingen terzijde worden geschoven, zonder dat nieuwe, betere daarvoor in de plaats komen. In dit geval zou er sprake zijn van degeneratie, met als gevolg verminderde vitaliteit van het primitieve volk. ⁴⁾

1) Joustra, *De beteekenis der zending*, bl. 7.

2) Rauws, *Meded.*, 1932, bl. 197.

3) Feuilletau de Bruyn, *Schouten- en Padaido-eilanden*, bl. 131.

4) Zie bl. 58.

Bovenstaande leert ons, dat het wel degelijk een punt van overweging uitmaakt, of prediking en onderwijs gelijktijdig moeten worden gebracht, dan wel, of het aanbeveling zou verdienen, om het onderwijs aan de prediking vóóraf te laten gaan. Wij zijn geneigd te adviseeren: onderwijs vóór prediking! In ruimeren zin beteekent dit: eerst den menschen eenige geestelijke ontwikkeling bijbrengen en daarna het evangelie verkondigen; in engeren zin: op de catechisaties eerst uitvoerig bespreken — doch steeds aan de hand van voorbeelden, aan de primitieve samenleving ontleend — waarover later zal worden gepredikt.

De zending zal er niet voor voelen de prediking door onderwijs vooraf te laten gaan, want — zeggen de zendingen — dat zou de bevolking niet begrijpen; deze beschouwt kerk en school als bij elkaar hoorend. „De inlandsche Christenen,” zegt A. C. Kruyt, „weten niet anders, of zij moeten den Bijbel kunnen lezen, daarvoor sturen zij hun kinderen naar de school; dit behoort bij het Christen zijn.” Dat de bevolking er zoo over denkt, zal waarschijnlijk zijn oorzaak wel vinden in het feit, dat de *zending* er zoo over denkt. Wanneer deze juist andersom te werk was gegaan en den menschen eerst leerde lezen, totdat zij aan Het Boek toe waren en dan zei: degenen, die dit boek goed willen begrijpen, moeten des zondags ter prediking komen luisteren, dan zou de bevolking het christendom waarschijnlijk als een bekroning van hun opvoeding hebben gezien.

De zending zal deze handelwijze niet alleen principieel niet willen aanvaarden (bekeering is hoofddoel en niet volksofvoeding) de door ons geopperde methode zou zij ook te tijdroovend en dus te kostbaar vinden. Dit neemt echter niet weg, dat het voor een regelmatige geleidelijke cultuurvorming aanbeveling verdient, onderwijs aan de prediking vooraf te laten gaan.

Naar het ons wil voorkomen, wordt aan de *cultuurvorming* nog weinig of geen aandacht besteed. De zending heeft zijn handen vol met het bijhouden van alle mogelijke administratiën, de practijk van het zendingswerk komt neer op den Amboneeschen goeroe. Deze predikt het christendom, zooals hem dat geleerd is en maakt er zich geen zorgen over, of dit nu wel aansluit bij een volksgeloof, dat hij in de meeste gevallen slechts zéér oppervlakkig kent. Trouwens, de heer Kyne, die in het paedagogisch gedeelte van het zendingswerk op Nw. Guinee de leiding heeft, is een tegenstander van aansluiting van het christendom aan het volksgeloof! Is deze opvatting wel juist? Kennen wij de cultuur der primitieven al zoo goed, dat wij zonder meer die cultuur mogen veroordeelen? In geen geval!

Miss Margaret Mead, een der curatoren van de Ethno-

logische Afdeling van het American Museum of Natural History heeft een ethnologische studie gepubliceerd, waarin zeer belangrijke mededeelingen voorkomen over de cultuur van een drietal primitieve papoea-stammen. 1) Gedurende haar tweejarig verblijf op Nw. Guinee bestudeerde zij de primitieve samenleving der papoea's in verband met de sociale positie van de vrouw. In elk der drie door haar geobserveerde samenlevingen van „wilden”, was de sociale positie van de vrouw anders. Bij den eersten stam, de Arapesh; wordt de vrouw niet beschouwd als de mindere van den man — noch wat haar sociale positie betreft, noch wat betreft haar karakter — doch als volkomen gelijkwaardig aan den man. Man en vrouw oefenen dezelfde werkzaamheden uit, dragen dezelfde lasten voor den strijd om het bestaan en verzorgen samen de kinderen. Man en vrouw zijn zachtmoedig, vredelievend, altruïstisch en tot samenwerken geneigd (altruïstisch levensdoel).

Anders is dit bij de Mundugumor-stam, die 150 km. van de Arapesh verwijderd woont. Bij dezen stam zijn man en vrouw individualistisch en agressief. Zachtmoedigheid is een onbekende karaktereigenschap; man en vrouw zijn beide strijd lustig en ingesteld op de verdediging van den eigen persoon (egoïstisch levensdoel). 2)

De derde stam, die Miss Mead bezocht, was die der Tchambuli's. Deze houden er een artistiek-levensdoel op na. De vrouw beschikt over de economische macht en onderhoudt den man; de laatste heeft geen enkele economische verantwoordelijkheid voor zichzelf, zijn vrouw of zijn kinderen; hij wijdt zich geheel aan de kunst, danst, maakt muziek, snijdt maskers en beoefent de kunstnijverheid. Hier valt dus een scheiding in de geslachten op te merken, die — merkwaardig genoeg — tegengesteld is aan die, welke volgens westersche begrippen van psychologie, overeenkomen met aard en karakter van man en vrouw. Bij de Tchambuli's treedt de vrouw beschikkend en beschermend op, zij is de persoon om wien het sociale leven zich groepeerd; zij onderhoudt den man, doch zonder zijn slavin te zijn. 3)

In het voorgaande hoofdstuk zagen wij, dat bij de papoea's, onder welke de Utrechtsche Zendingsvereniging werkt, de sociale positie van de vrouw aanmerkelijk ten achter staat bij die van den man. Dit verschijnsel is vóór alles

1) Margaret Mead, *Sex and Temperament in three Primitive Societies*.

2) De Mundugumor-papoea's, wonende aan de Sepik-rivier, zijn koppen-snellers.

3) Wij zien hieruit, dat de cultuur de plaats bepaalt, die man en vrouw in de samenleving innemen. Niet het geslacht is dus overheerschend.

beslissend voor het *cultuurstadium*, waarin deze papoea's verkeerden. Verbetering van de sociale positie van de vrouw is een eerste vereischte, om de inheemsche cultuur op een hooger plan te brengen. Als genoemde papoea's vast blijven houden aan de sociale minderwaardigheid der vrouw, zullen zij het christendom slechts ten deele kunnen begrijpen; het essentieele ervan zullen zij niet vatten. Ook om die reden moet onderwijs de prediking voorafgaan. Er is echter een wisselwerking: als de papoea's de eerste beginselen van het christendom hebben leeren begrijpen — op grond van hun eigen religieus besef — zullen zij voor cultuurwijziging ontvankelijk worden en omgekeerd. Om een harmonische cultuurwijziging te bereiken, is het soms noodig op een nieuwe generatie te wachten, omdat de oudere generatie niet steeds de ontvankelijkheid bezit, om nieuwe ideeën van cultuur in zich op te kunnen nemen. Het christianisatie-proces is kwalitatief dus aan grenzen gebonden, die bepaald worden door de evolutie-mogelijkheden der inheemsche samenleving. Overhaasting zou in dezen verstoring en ontwrichtend werken.

De studie van Miss Mead leert ons, dat primitieve culturen geenszins aan elkaar gelijk behoeven te zijn. Integendeel, zij kunnen essentieel zeer veel van elkaar verschillen. Dit geldt niet alleen voor Australisch-Nw. Guinee, doch evenzeer voor het Nederlandsche gedeelte. ¹⁾

Daarmede is echter veroordeeld het streven om nog niet bekende papoeastammen „volgens handleiding” te willen bekeeren. Verder volgt uit de mededeelingen van Miss Mead, dat de veronderstelling, als zoude iedere cultuur der primitieven zedelijk slecht zijn, onjuist is. Heidendom is een uitingsvorm van cultuur, evenals dat met christendom het geval is. Beide uitingsvormen zijn aan elkaar ongelijk, omdat de culturen, waarmede zij correspondeeren, ongelijk zijn.

Het is onjuist te veronderstellen, dat het hoogste doel der zending zou zijn, om de diverse uitingsvormen onzer —onvolprezen — westersche cultuur op niet-westersche volken over te dragen. Want niet op de uitingsvormen komt het aan, doch op de cultuur zelf. Culturen laten zich wijzigen, echter niet substitueeren!

Wanneer men dit bedenkt, krijgen de woorden van Dr. Chr. Keysser diepere beteekenis: „Man kann ein Volk schliesslich auch mit lauter Wohlmeinen zugrunde richten!”

De zending mag zich dan ook niet ten doel stellen de inheemsche cultuur te vervangen door een geheel andere; het

---

¹⁾ Detiger wees er reeds op, dat de kustbevolking van Waroppen op ethnologisch gebied aanmerkelijk verschilt met die van het binnenland (zie bl. 23).

is een verheugend verschijnsel, dat dit allerwegen méér wordt ingezien! ¹⁾

Met instemming citeeren wij in dit verband Rauws: „Het zwarte heidendom is niet zoo donker, als wij het vroeger in onze onwetendheid gekleurd hebben. Het zijn vooral de meer intellectueele Oostersche Christenen, die ons hiervoor de oogen openen. Zij zeggen ons, dat er meer is tusschen hemel en aarde dan wij Westerlingen hebben vermoed. Zij zeggen, dat God zich niet onbetuigd heeft gelaten aan hun volk in de voorbijgegane eeuwen, maar dat er wel degelijk lichtspranken van Gods heerlijkheid onder hen zijn gevallen, waarbij de besten van hun volk hebben geleefd en troost gevonden. Als gij, Westerlingen, ons geheele verleden veroordeelt als zwarte duisternis, bewijst dit alleen, dat gij onwetend zijt en een oordeel uitspreekt, over wat gij niet kent.” ²⁾

Inderdaad, het dient volmondig te worden erkend, dat onze kennis aangaande het geestelijk leven der Oosterlingen — en van de primitieven in het bijzonder — nog zeer onvolledig is. Daarom is het dubbel noodzakelijk, dat een diepgaande studie van de oostersche godsdiensten en het oostersche volksleven wordt gemaakt. „Een synthese moet worden gezocht tusschen de absoluteitheid van het Christendom en de religieuze waarden der andere godsdiensten.” ³⁾

---

1) Heering: „In de bijbelsche openbaring is, naar ons oordeel, de volstrekte waarheid geschonken. Daarom zal zij zegevieren. Hierin ligt het zedingsbesef en de zedingskracht, welke gepaard moeten en kunnen gaan met eerbied voor de andere openbaringen der andere godsdiensten”. (Spatieering van ons), *Geloof en openbaring*, 1935, bl. 226.

2) Rauws, *Meded.*, 1931, bl. 301—302.

3) *idem*, 302.

EEN EN ANDER OVER DE KINDERSPELEN BIJ DE PAPOEA'S.

„Fröhlichkeit und Ergötzung seien dem Kinde so
notwendig wie Essen und Trinken”.

(Luther.)

Het spel is een noodzakelijke factor in het kinderleven. Bij elk volk, bij elken stam trachten de kinderen zich op de een of andere wijze door middel van het spel bezig te houden.

Een van de hoofdfactoren voor het ontstaan van spel, is de bewegingsdrang, die in elk kind aanwezig is. Het kind is de toekomstige man of vrouw en beweegt zich dus tusschen de beide polen: het jong zijn en het man of vrouw worden. Zijn leven is dus niet statisch, doch dynamisch. Het kind moet iets worden, wat het nog niet is. Daarvoor is ontwikkeling noodig, zoowel lichamelijk als geestelijk, ontwikkeling, die zich in de jeugd openbaart als „bewegingsdrang”. De papoea-jongeling weet, dat hij eens een man zal worden en dat hij dan een bruid zal zijn, evenals de andere papoea's en bekwaam zal wezen in bepaalde kundigheden, zooals het hanteren van pijl en boog, jagen, roeien, visschen enz.

Het zou voorbarig zijn te beweren, dat het papoea-kind zich door middel van het spel bewust oefent in het verkrijgen van die vaardigheden. Het is veeleer zijn „bewegingsdrang”, die hem prikkelt om zijn lichaamskracht te ontwikkelen, zijn lichaam te harden en zijn zintuigen te oefenen. De papoea staat nog dicht bij de natuur, hetgeen o.a. in het kinderspel tot uiting komt: de meeste spelen zijn niet meer dan lichaams- en behendigheidsoefeningen.

Een papoea in de wildernis heeft niet de gelegenheid en ook niet de behoefte, om zich geestelijk te ontwikkelen. Hij staat nog op een dusdanig lage trap van beschaving, dat er van geestelijke ontwikkeling, zooals wij die kennen, nog geen sprake is. Zijn eerste en laatste behoefte is het bevredigen van zijn materiele verlangens en het veilig stellen van zijn eigen persoon. In het bosch staat de papoea voortdurend bloot aan den verraderlijken overval van vijandige nabuurstammen. Sneltochten behooren nog geenszins tot het verleden! Alleen een goede vechtersbaas kan zich in een dergelijke primitieve maatschappij handhaven. Het geldt bij de papoea's dan ook als een deugd een krachtpersoon (een „zwijn”) te zijn, die het recht van den sterkste als hoogste recht kan laten gelden. Dit komt reeds dadelijk tot uiting in de sociale positie, die de vrouw in de papoea-maatschappij bekleedt. De vrouw is geheel aan den man ondergeschikt. Hij, de sterkere, regeert; zij,

de zwakkere, heeft slechts te gehoorzamen. Voor onze begrippen is een dergelijke verhouding tusschen man en vrouw af te keuren. De papoea's zelf denken daar echter anders over. Een zendeling kwam eens twee echtelieden tegen, die knolgewassen hadden geoogst. Dat wil zeggen, de vrouw had die geoogst en de man had toegekeken. Bij het naar huis gaan waren de lasten aan geoogste knollen als volgt verdeeld: de vrouw droeg alles en de man niets; hij stapte heel parmantig met een speer in de hand achter zijn lastdier aan. De zendeling hield beiden staande en merkte op, dat het toch veel beter zou zijn, als de man en vrouw ieder de helft der knollen zouden dragen. De vrouw antwoordde: „Wie moet mij dan beschermen, als ik door een slang word aangevallen, wie verdedigt mij, als ik overvallen word door een vijand? Nee, laat ik de knollen maar dragen en laat mijn man mij maar beschermen, dat is beter, dan wanneer wij de vracht zouden verdeelen.”

Hier blijkt dus uit, dat de man als heerscher wordt erkend en dat op zijn fysieke kracht staat gemaakt wordt. Hij regeert, terwijl de vrouw niet meer dan een dienaar is, die tot taak heeft, den strijd om het materiele bestaan voor den man te verlichten. ¹⁾

Wat nu de kinderspelen betreft, een belangrijk aantal daarvan is ontleend aan de jacht, de visscherij of aan den oorlog. Het zijn derhalve nabootsingsspelen. De nabootsing is in de primitieve samenleving een alles beheerschende factor. De geheele opvoeding der jeugd is op niets anders gebaseerd dan op de navolging. Voor het zelfstandig denken der afzonderlijke individuen is de papoesche maatschappij nog niet rijp. Critiekloos volgt de jeugd na, wat de ouderen voordoen (traditie-vorming).

Doch niet alleen de ouderen worden door de jeugd nagevolgd, de jeugd volgt ook zichzelf na. Immers ook de jeugd kent eigen gewoonten en gebruiken, eigen omgangsvormen, omganstaal enz. De jeugd vormt als het ware een maatschappijtje in het klein, waarin de jongere kinderen hun oudere speelmakkers navolgen.

Over het algemeen is de nabootsing van kinderen onderling volmakter, dan de nabootsing, die wij in de groote menschen-maatschappij aantreffen. Het kind gaat in de kindermaatschappij geheel op en aanvaardt critiekloos alles, wat oudere vriendjes op hem overdragen. Dit eigenaardige verschijnsel kan er toe leiden, dat nagebootste vormen, die

---

¹⁾ Dit geldt voor de kust-papoea's van Noord- en West-Nw. Guinee. Elders is de sociale positie van de vrouw soms zeer veel anders (zie hoofdstuk IX).

in een of ander kinderspel zijn vastgelegd, een langer leven beschoren zijn, dan de echte vormen uit de groote menschenmaatschappij, waaraan zij werden ontleend. Voor den ethnoloog zijn uit de kinderspelen nog gegevens te putten van vormen, die in werkelijkheid niet meer bestaan.

Belangrijk is in dit opzicht, wat Dr. Alb. C. Kruyt over het kinderspel bij de primitieven zegt: „We kennen allen de trek van kinderen om na te doen, wat ze ouderen zien doen. Deze trek is in den oorsprong van alle kinderspel. Alle kinderen bij de Indische volken maken op hun tijd kleine akkers, waarin ze allerlei onkruid planten, waarna ze zich verbeelden een rijstakker te hebben gemaakt. Jongens bouwen zich al spoedig hutjes, waarin ze zich den koning te rijk voelen. En we moeten niet denken, dat deze kinderen hun werk op speelsche wijze doen; neen, alle plechtigheden en riten, die bij deze werkzaamheden in het werkelijke leven verricht worden, zijn nauwkeurig door hen waargenomen en worden even nauwgezet geïmiteerd.

Zonen en neven van een smid vinden het reuzeleuk om evenals hun vader of oom een waardeloos stuk ijzer gloeiend te maken, en er op te hameren, om er allerlei fantastische vormen aan te geven. Zij, die geen aanleg voor smeden hebben, houden al spoedig met dit spel op, maar anderen blijven zich oefenen, waartoe ze de handgrepen van vader of oom afkijken. Zoo ook voelt het meisje zich al een gewichtig persoonkje, als zij naast haar moeder aan de klopplank zit, waarop deze boomschors tot een soort papier verwerkt, die tot kleedingsstof wordt aangewend, en het kind mede op een stukje boomschors hamert, bij welk werk het iedere beweging van de moeder imiteert.

Wanneer het kind groot geworden is, wordt het spel ernst, en het voegt zich als vanzelf in het organisme van de dorpsamenleving, waarvan het een goed passend onderdeel wordt.”¹⁾

Een passend voorbeeld hiervan, dat op de papoesche samenleving betrekking heeft, geeft Van Hasselt. Bij de Noemfooren (Geelvinkbaai-gebied) is het *boogschieten* als kinderspel zeer in zwang. Men oefent zich daarin, door een vrucht — een soort sinaasappel — over den grond te rollen en daarop met kleine pijltjes te schieten. Het doel van dit spel is kennelijk, om behendigheid te verkrijgen in het hanteeren van pijl en boog. Deze zelfde kinderen kan men des anderen daags langs het strand zien loopen, waar zij schieten op kleine vischjes, kreeften of krabben, die tusschen de koraalriffen zwemmen. Vrij spoedig gaan zij er toe over hun jachtterrein uit te breiden en schieten dan ook op vo-

¹⁾ A. C. Kruyt, *lezing Leiden, 1936.*

gels. ²⁾ Hier zien wij het spel dus geleidelijk aan ernst worden en zich aanpassen aan de behoeften van de primitieve maatschappij. Want de buit, die de jeugd op deze wijze spelenderwijs weet te bemachtigen, is al gauw belangrijk genoeg, om als bijdrage in het gezinsinkomen te kunnen worden aange-merkt!

Op de vorige bladzij spraken wij de suggestie uit, dat studie van het kinderspel uit ethnologisch oogpunt van belang kan zijn. Als voorbeeld noemen wij hier het *tolspel*. Op bepaalde tijden van het jaar houdt de papoesche jeugd zich onledig met priktollen (boemam). Dit spel wordt op analoge wijze gespeeld, als dat bij ons het geval is. Bij het opzetten van den tol probeert men dien van een ander te raken en zodoende te laten stilhouden. ³⁾ Door in de boemam eenige gaten te boren, verkrijgt men een bromtol. Deze tol is in zekeren zin een magisch voorwerp. Men speelt er alleen mee, als de ouders ter vischvangst zijn, met het doel, die vangst gunstig te beïnvloeden. De bromtoon is de nabootsing van de geluiden, die de papoea's plegen te uiten, als zij een overvloedigen maaltijd hebben genuttigd. Door tijdens de afwezigheid der visschers deze geluiden voort te brengen — zij het door middel van een tol — bevordert men het succes der vischvangst. ⁴⁾

Overall, waar men dezen bromtol aantreft, kan men aannemen, dat de bevolking op gezette tijden naar de kust ging om visch te vangen en (of) zout te winnen (thans worden deze producten door de kustbewoners tegen boschproducten der binnenlanders geruild).

Het kinderspel der papoea's kunnen wij echter ook nog uit *paedagogisch* oogpunt bezien: De eerste scholen op Nw. Guinee hadden niet zozeer ten doel de papoesche jeugd intellectueel te ontwikkelen, als wel haar op te voeden. Het bezig houden der kinderen, o.a. door middel van het spel, nam in dit onderwijs terecht een voorname plaats in; op iedere school waren wel eenige blokkendozen, legprenten, of illustraties om plaatjes te kijken. Maar ook leerden de kinderen spelletjes als: Jan Huigen in de ton, zakdoekje rond, ik moest dwalen langs bergen en langs dalen, blindemanne-tje enz. ⁵⁾

De vraag zou kunnen worden gesteld: heeft dit aanleeren van westersche kinderspelletjes eenig nut, gaat er eenige op-

²⁾ v. Hasselt, *In het land van de Papoea's*, bl. 38.

³⁾ *Idem*, bl. 39; zie ook: Kool, *Das Kinderspiel im Indischen Archipel*, bl. 64.

⁴⁾ Mededeeling Van Hasselt; zie ook: A. C. Kruyt, *De tol in den Indischen Archipel*, T.B.G., 1932, bl. 415.

⁵⁾ v. Hasselt, *Brief aan de Utrechtsche Zondagsschoolkinderen*, 1907, bl. 10.

voedende kracht van uit? Vaak is de klacht geuit, dat het onderwijs aan primitieven te westersch is. De leerlingen, die aan intellectueele ontwikkeling eigenlijk nog geen behoefte hebben, worden gedwongen in westerschen geest te denken, hetgeen maar al te vaak heeft geleid tot vervreemding der jeugd van de eigen inheemsche maatschappij. Gaat die verwestersching niet te ver, als bovendien de eigen inheemsche kinderspelen door westersche worden verdrongen? Waar is de grens, die gesteld moet worden aan de verwestersching van de jeugd eener primitieve samenleving als de papoesche is?

Om op de bovengestelde vragen een bevredigend antwoord te kunnen geven, is het noodig te ontdekken of, en zoo ja, waarin het karakter van het papoea-kind verschilt van dat van Hollandsche kinderen. Eerst als de geaardheid van 't papoea-kind bekend is, kan worden nagegaan hoe groot zijn aanpassings- en omschakelingsvermogen is en hoever men dus kan gaan met het geven van onderwijs in westerschen geest, zonder dat vervreemding van de eigen inheemsche samenleving optreedt. De overeenkomst tusschen de psychische gesteldheid van het papoea-kind en de psychische gesteldheid van het Hollandsche kind bepaalt mede de mate, waarin het papoesche volksonderwijs een westersch (Hollandsch) karakter kan dragen.

Nu komt de aard van een kind op de meest natuurlijke en meest zuivere wijze tot uiting in zijn spel. Door het papoesche kinderspel aan een onderzoek te onderwerpen, moet het mogelijk zijn nadere inlichtingen te bekomen over den aard en den natuurlijke aanleg van het papoesche kind.

Spel is geheel vrij; het kind is in geen enkel opzicht verplicht om te spelen. Neemt het echter aan spel deel, dan laadt het moreele verplichtingen op zich: altijd is er bij spel iemand, die moet zoeken of vangen of voor blindeman moet spelen enz. Dit lot kan ieder der medespelenden treffen. Deze is dan niet meer vrij, zich aan het spel te onttrekken, doch moet eerst zijn „verplichting” (zoeken, vangen enz.), nakomen. Hieruit volgt, dat spel een der eerste fasen van groepsverbondenheid is.

Een andere belangrijke factor van spel is, dat het beide sexen met elkaar in contact kan brengen. Hoe jonger de kinderen zijn, hoe meer zij nog aan elkaar gelijk zijn. Dit komt tot uiting in het spel; kleine jongens en meisjes spelen tezamen hetzelfde spel. Op iets ouderen leeftijd ontstaat er een differentiatie; onderscheid wordt gemaakt tusschen jongens- en meisjesspelen. In de primitieve maatschappij duurt de jeugd slechts kort; meisjes worden soms op twaalf- of veertienjarigen leeftijd uitgehuwelijkt. Eerder dan dat in de

westersche samenleving het geval is, valt in de primitieve maatschappij dan ook de scheiding tusschen jongens- en meisjesspelen waar te nemen. Jongens huwen over het algemeen niet zoo jong als de meisjes; ook worden zij in de primitieve samenleving niet zoo spoedig in het arbeidsproces betrokken. Hun jeugd is over het algemeen dus langer.

Vergeleken bij het meisje verkeert de jongeling in een bevoorrechte positie. Het meisje is de toekomstige dienaar, die het voedsel bereidt en den tuin verzorgt, de jongeling de toekomstige heerscher, jager, visscher, krijgsman.

Dat het maatschappelijk verschil, dat tusschen jongens en meisjes bestaat, in het kinderspel tot uiting komt, zal niemand verwondering wekken. De jongens spelen langer. Als gevolg daarvan is hun spel meer ontwikkeld en het aantal spelen, dat zij kennen, grooter, dan dat bij de meisjes het geval is.

Verreweg de meeste spelen hebben ten doel behendigheid en lichaamskracht aan te kweeken en vormen dus een directe voorbereiding voor het leven. Spelen, die ten doel hebben den geest of het verstand te oefenen, zijn in de primitieve samenleving zeldzaam.

Met de voortschrijdende cultuur zal het karakter van het kinderspel zich ongetwijfeld wijzigen, doordat het spel aan materieelen inhoud verliest en meer spelen wordt om het genoegen, de ontspanning, die het spel biedt. Lichaamskracht wordt minder primair dan zij aanvankelijk was, zoodat het niet meer noodig is deze speciaal aan te kweeken. Geregeld bestuur zorgt voor rust en veiligheid, missie en zending voor opvoeding en onderwijs; de papoea-maatschappij treedt in een nieuwe fase van ontwikkeling, een fase, waarin het voortbestaan van den stam niet meer afhangt van zijn weerbaarheid tegenover andere papoea-stammen, doch waarin ook geestelijke ontwikkeling waarde gaat krijgen.

Echter, een gezond en sterk lichaam is niet alleen voor den krijgsman en voor den jager een vereischte, het is ook een noodzakelijke voorwaarde voor het ontwikkelen van een gezonden geest. Alleen uit dien hoofde reeds verdient het aanbeveling, bepaalde, daartoe geëigende spelen, in stand te helpen houden en deze als spel of sport te doen beoefenen, zoodat zij hun nuttig werk van lichaamscultuur zullen blijven verrichten.

Beschouwen wij het kinderspel van meer nabij, dan valt tusschen de kinderspelen in Indië en Europa direct een groote mate van overeenkomst te constateeren: krijgertje, verstopertje, blindemannetje, voetje van den grond, stuivertje verwisselen, bokspringen enz., komen zoowel in Indië als Europa voor. In algemeene trekken zijn deze spelletjes in beide ge-

bieden gelijk, iets, dat voor de psychologie van het kinderspel een belangrijk verschijnsel mag heeten. Toch valt er wel onderscheid te constateeren, n.l. dat er in Europa veel meer variatie in het spel is, dan in Indië. Zoo is het Hollandsche kind in zijn spel o.a. individueeler en vindingrijker dan het inlandsche kind. Het Hollandsche kind verzint al gauw eens een variatie, of vindt zelf een nieuw spelletje uit. Het speelt zelf voor stoomboot, trein of vliegmaschine, zonder dat hem dat geleerd is. Een leeg sardine-blikje is voor hem een even welkom voorwerp om mede te voetballen, als een prop papier of een aardappel, die het op straat vindt.

Bij de papoea's schijnt deze vindingrijkheid veel geringer te zijn. Daar is traditie een ingeboren eigenschap; de spelletjes worden precies zoo gespeeld, als de oudere kinderen die speelden, zonder dat daar ook maar iets opzettelijk af- of toegedaan wordt. Dit geldt niet alleen voor de papoea's, doch ook voor andere primitieve volken in onzen archipel.

Wanneer wij nu het papoesche kinderspel nader onder de loupe nemen, dan stuiten wij al dadelijk op den aangehaalden brief van Van Hasselt. Daarin staat o.a., dat de papoesche kinderen uit zichzelf maar heel weinig spelen. Hun ouders spelen niet met hen, als zij klein zijn en zoodra zij groot genoeg zijn, om te kunnen loopen, worden zij geheel aan hun lot overgelaten. „Het eenige spelletje, wat ik wel zie doen, is met pijltjes schieten op een rollende vrucht, of met scherp gepunte houten werpen in een weeken pisangstam. Maar knikkeren, hoepelen en dergelijke spelletjes kennen de papoesche kinderen niet. Met een tol spelen zij ook wel eens; die noemen zij in het Nufoorsch „bumam”. Maar als zij nu echt *leeren spelen*, dan vinden zij dat wel prettig.”⁶⁾

Erg bemoedigend voor verdere bestudeering van ons onderwerp is deze sobere mededeeling niet! Wij zijn geneigd er uit te concludeeren: papoesche kinderen spelen dus niet. Deze conclusie is echter fout. Want al spelen de kinderen der Noemfooren weinig of niet, dan hoeft dat nog niet van zelfsprekend voor alle andere papoea-stammen het geval te zijn. En dit is ook niet het geval! Elders op Nw. Guinee komen kinderspelen wél voor. Dat wij daarvoor de Australische grens moeten overschrijden, is op zichzelf geen bezwaar. Niet de geografische verspreiding der kinderspelen, voorkomende in het Nederlandsche gedeelte van Nw. Guinee, is voor ons voorwerp van onderzoek, wij willen slechts een opsomming geven van spelen, die (hier en daar) op Nw. Guinee voorkomen en trachten een karakteristiek voor het kinderspel bij de papoea's samen te stellen.

⁶⁾ v. Hasselt, *Brief aan de Utrechtsche Zondagsschoolkinderen*, bl. 10.

Slechts één factor (die op de geografische verspreiding betrekking heeft, verdient vermelding: van Nederlandsch-Nw. Guinee zijn maar weinig papoesche kinderspelen bekend, in tegenstelling met het Mandaatgebied en Papua. De vermoedelijke reden daarvan is, dat de Nederlanders zich waarschijnlijk in mindere mate aangetrokken hebben gevoeld, om de in onze helft van Nw. Guinee voorkomende kinderspelen te beschrijven. Evenwel, de mogelijkheid blijft natuurlijk open, dat in de Oostelijke helft van het eiland inderdaad meer van deze spelen zouden voorkomen (hetgeen dan zou kunnen wijzen op een hooger cultuur stadium van de daar wonende stammen!)

In de literatuur over Nw. Guinee vonden wij melding gemaakt van de volgende inheemsche kinderspelen bij de papoea's:

Verstoppertje.

Dit spel wordt over bijna den geheelen Indischen Archipel gespeeld; het is ook op Nw. Guinee bekend. ⁷⁾ Het spel komt hierop neer, dat alle kinderen, jongens en meisjes, zich verstoppen, uitgezonderd degeen, die moet zoeken. Wordt iemand ontdekt, dan probeert deze vóór den zoeker de vrijplaats (het honk) te bereiken. De eerste, wien dit niet gelukt, is de zoeker voor het volgende spel. Het zoeken is afgelopen, als allen, die zich verstopt hebben, zijn gevonden.

Ook in het Mandaatgebied komt dit spel voor. In Papua (voormalig Eng.-Nw. Guinee) wordt het gecombineerd met blindemannetje; de zoeker wordt dan geblinddoekt. ⁸⁾

Krijgertje.

Krijgertje is een spel, dat evenals verstoppertje, zeer verbreid is. In het Mandaatgebied gaan de kinderen in een kring op den grond zitten en spuwen op hun handen en voeten. Op een bepaald teeken springen zij allen overeind; degenen van wie het hoopje spuug uitloopt zijn „geesten” en loopen hard weg. De overigen, de „mensen”, snellen hen achterna, om de „geesten te vangen. ⁹⁾

Blindemannetje.

In Papua wordt bij dit spel één der medespelenden geblinddoekt. De andere kinderen vormen een kring om hem heen en loopen in de rondte. Dan grijpt de blindeman iemand uit den kring beet en moet trachten zijn naam te raden. Wordt

⁷⁾ v. d. Kolk, *Bij de oermenschen van Nederl.-Zuid-Nieuw Guinea*, bl. 108.

⁸⁾ Kool, *t.a.p.*, bl. 18.

⁹⁾ Neuhausz, *Deutsch Neu-Guinea*, III, bl. 31.

de naam geraden, dan is deze persoon de blindeman voor het volgende spel.

Voetje van den grond.

De kinderen loopen vrij rondom dengeen, die moet tikken. Komt deze naderbij, dan gaan de kinderen snel op de hurken zitten. In Holland moeten de kinderen daarbij de voeten van den grond lichten; voor het papoesche spel wordt dit er niet bij vermeld. ¹⁰⁾

Eieren zoeken.

Neuhausz vermeldt voor het Mandaatgebied een spel, dat voornamelijk bij regenweer wordt gespeeld. De kinderen zoeken een aantal witte steentjes en verstoppen die onder een bergje zand. Een der medespelenden is de „boschkip”, die het nest met eieren moet bewaken. De overigen gaan vervolgens op zoek naar de eieren. Zij snuffelen daarbij onder alle huizen rond, tot zij eindelijk het nest met eieren hebben gevonden. De „boschkip” vliegt dan weg, terwijl de zoekers het nest leeg halen. ¹¹⁾

De boom wordt hoe langer hoe dikker.

Dit spel wordt zoowel op het land als in het water gespeeld, door jongens en meisjes tezamen. Er bestaan verschillende variaties op dit spel, waarbij men b.v. onder elkaars armen doorloopt. Gedurende dit figuurspel wordt een telkens herhaald refreintje gezongen. ¹²⁾

Kat en muis.

In Papua komt dit spel voor onder den naam „sioroboromoro” (hond en varken). De „hond” binnen den kring moet trachten het „varken” er buiten te vangen. Daarvoor moet hij zich echter uit den kring trachten te bevrijden. ¹³⁾

Schommelen.

Schommelen komt o.a. in het Maandaatgebied voor. De eenvoudigste schommel is een lange rotan, dien men aan een daarvoor geschikt tak van een boom bevestigt. Het afhanginge eind van den rotan wordt voorzien van een knoop of een lus om op te staan, of in te zitten. ¹⁴⁾

Varkentje jagen.

Dit spel wordt door Haddon als volgt beschreven: eenige

¹⁰⁾ Haddon, *Notes on children's games in British New-Guinea*, *Jrn. Anthropol. Inst.*, 38, bl. 291.

¹¹⁾ Neuhausz, *t.a.p.*, bl. 32.

¹²⁾ Barton, *Children's games in British New-Guinea*, *Jrn. Anthropol. Inst.*, 38, bl. 268.

¹³⁾ Haddon, *t.a.p.*, bl. 291.

¹⁴⁾ Neuhausz, *t.a.p.*, bl. 377.

jongens kruipen op handen en voeten over den grond; zij stellen wilde varkens voor. De overige jongens drijven hen op. Als de varkens in het nauw gedreven zijn, worden zij boos en vallen de jagers aan. Dit geschiedt door met het hoofd de stootbeweging van het wilde zwijn na te bootsen. De jagers moeten zorgen niet door het varken te worden geraakt. Lukt het hen één der varkens zoover op te drijven, dat het zich niet meer kan verweren, dan wordt het als gevangen beschouwd. De gevangen varkens moeten met handen en voeten een stok omklemmen en worden op deze wijze door de jagers als jacht-trofee weggevoerd, waarna zij boven een geïmproviseerd „vuur” worden geroosterd. ¹⁵⁾

Kangoeroe jagen.

De „kangoeroes” huppelen lustig rond, totdat zij jagersgerucht vernemen, waarop zij ijlings wegvlugten. De jagers achtervolgen hen en sluiten hen in. Dan volgt de opdrijving van het wild, waarbij de kangoeroes vaak in letterlijken zin op één hoop worden gedreven. ¹⁶⁾

Het duizendpoot-spel.

Dit spel komt o.a. voor bij de Kaistam (Finschhafen). Degeen, die de duizendpoot moet voorstellen, kruipt op handen en voeten over den grond. De andere kinderen springen rondom den duizendpoot heen en trachten dezen zóó tusschen stokken te klemmen, dat hij zich niet meer kan bewegen. De gevangen duizendpoot wringt zich in allerlei bochten om vrij te komen en tracht daarbij zijn belagers in de beenen te knijpen. Iedere jager, die op deze wijze „gebeten” is, wordt óók duizendpoot en moet meehelpen de jagers onschadelijk te maken. ¹⁷⁾

Speerwerpen.

Speerwerpen wordt alleen door jongens beoefend. Bij de Noemfooren heet dit spel „nanik”. Twee doelen van een zachte houtsoort worden tegenover elkaar opgesteld. De jongens stellen zich bij één van deze beide doelen op en werpen van daar met scherp gepunte stokken op het andere doel. Zijn alle stokken op deze wijze weggeworpen, dan stelt men zich bij het tweede doel op en werpt naar het eerste. Zijn er veel medespelenden, dan verdeelen zij zich in twee partijen. De partij, die het eerst al haar stokken in het vijandige doel gedreven heeft, is winnaar. ¹⁸⁾

¹⁵⁾ Haddon, *t.a.p.*, bl. 293.

¹⁶⁾ *Idem*, bl. 293.

¹⁷⁾ Neuhausz, *t.a.p.*, bl. 32.

¹⁸⁾ v. Hasselt, *In het land van de Papoea's*, bl. 38. Zie ook: v. Eck, *De Papua's, Ind. Gids*, 1881, bl. 377.

Boogschieten.

Hierover deelden wij reeds het een en ander mede. Pijl en boog worden in den regel door de jongens zelf vervaardigd; de pijlen zijn gemaakt van de bladnerf (gaba-gaba) van den sagopalm.

Het tolspel.

Ook over het tolspel spraken wij reeds. Soms houden de jongens wedstrijden in het tollen. De spelende knapen verdeelen zich dan in twee partijen. Eén der jongens speelt echter niet mee, doch fungeert als boekhouder. Hij zit op den grond met een groot varenblad in de hand. Wordt van de jongens tot de eene partij behorende, een tol uitgegooid, dan noteert de boekhouder dit, door voor den tegenpartij een blaadje van het varenblad af te plukken. De partij, wiens kant van het varenblad het eerst is leeg geplukt, heeft den wedstrijd gewonnen. ¹⁹⁾

Het epi-spel.

Hierbij gaat men als volgt te werk: één van de medespelenden staat stil, terwijl een ander met groote snelheid op hem toe komt loopen, om hem een trap te geven. De eerste jongen blijft zoo lang mogelijk op zijn plaats staan, doch wijkt op het laatste oogenblik naar rechts of links uit. Trapt zijn tegenstander daardoor mis, dan rolt deze in de meeste gevallen tegen den grond. Het spel is vrij vermoeiend, omdat degeen die loopt, de geheele groep jongens, die aan het spel deelneemt, achter elkaar moet afwerken, alvorens een ander aan de beurt is. Winnaar is hij, die het grootste aantal trappen weet uit te deelen en het kleinste aantal incasert. ²⁰⁾

Het dubu-dubu-spel.

Een rij jongens stelt zich op tegenover een rij meisjes, op een afstand van ongeveer tien meter. Achter elk der beide partijen is een zandhoop, de dubu.

Eén der jongens komt naderbij en daagt de meisjes uit hem te vangen. Wanneer een of meer meisjes trachten dit te doen, trekt de jongen zich naar zijn eigen partij terug. De meisjes durven de tegenpartij niet te dicht te naderen, uit vrees zelf gevangen genomen te worden. Zij tarten op hun beurt de jongens om haar te vangen. Waagt een jongen of meisje te veel, zoodat hij of zij door de tegenpartij wordt gegrepen, dan snelt de eigen partij dadelijk te hulp, om de(n) gevangene te verlossen. Doch ook de andere partij schiet op den buit af, om te trachten dezen binnen te halen. En dan

¹⁹⁾ v. Hasselt, als boven, bl. 39.

²⁰⁾ Barton. t.a.p., bl. 265.

kan het voorkomen, dat een half dozijn jongens aan een meisjesbeen naar de eene richting trekken en een evenzoo groot aantal meisjes aan een arm of een hoofd, naar den anderen kant. Slaagt de eigen partij er in het slachtoffer binnen zijn honk te halen, dan is deze weer vrij; wordt de gevangene echter binnen het vijandelijke honk gesleept, dan wordt hij (of zij) als gevangen beschouwd en valt uit. De overblijvenden zetten den strijd voort, tot één der beide partijen geheel gevangen genomen is. ²¹⁾

Upamaino.

Dit spel beschrijft Barton als volgt: Het wordt door jongens en meisjes gezamenlijk gespeeld. De meisjes graven een gat in den grond, waarin zij eenige kokosnoten verstoppen. Het gat wordt vervolgens dichtgegooid en met een berg aarde bedekt. Op dezen berg gaan de meisjes zitten, om hun schat te bewaken. Ieder van haar is gewapend met een stok of tak, waarop zich een kluit van een venijnig soort mieren bevindt.

De jongens moeten trachten de noten te veroveren. Daarvoor is het echter noodig eerst de meisjes van den aardhoop te verjagen. hetgeen geen gemakkelijke taak is, daar de dames zich met haar stokken over het algemeen krachtig tegen de aanvallers te weer stellen.

Tenslotte wordt wel één van de vechtersbazinnen van den heuvel getrokken. De vriendinnen laten zich echter niet onbetuigd en snellen het slachtoffer te hulp. Het handgemeen is dan eerst in vollen gang! Het gevecht eindigt in den regel met een overwinning van het sterke geslacht. ²²⁾

Vechtspelen.

Bijna overal in Indië vinden wij spelen, waarin het vechtelement een belangrijke rol speelt; bij de papoea's komen dit soort spelen veelvuldig voor en staan bij de jongens hoog aangeschreven. Dit vindt waarschijnlijk zijn oorzaak in het feit, dat oorlogsspelen de jongens in de gelegenheid stellen hun manlijke eigenschappen als, moed, kracht, list, enz. tot uitdrukking te brengen en op de proef te stellen. Neuhausz maakt melding van gevechten, waarbij beide partijen elkaar met rieten pijlen beschieten. Verwondingen zijn hierbij niet zeldzaam. ²³⁾ Hier eindigt het „spel”; het is ontaard in een oorlogje in het klein! Wanneer de jongens forten bouwen, gevechten enscenneeren en elkaar met aardkluiten bekogelen, kan men dit nog spel noemen. Als zij elkaar echter met pijlen gaan beschieten en elkaar verwonden, wordt de grens

²¹⁾ *Idem*, bl. 272.

²²⁾ *Idem*, bl. 271.

²³⁾ Neuhausz, *t.a.p.*, bl. 255.

van het betamelijke overschreden. Zoo zouden wij de gevechten tusschen knapen van twee verschillende dorpen, waar Chalmers melding van maakt, geen spel meer willen noemen ²⁴⁾; de „nabootsing” nadert daarvoor te veel de werkelijkheid...

Tot besluit.

Vergelijken wij de papoesche kinderspelen met de Europeesche, dan valt een zekere mate van overeenkomst niet te ontkennen. Er zijn echter ook punten van verschil te constateeren. Het kinderspel op Nw. Guinee heeft tot grondmotief de nabootsing van de verrichtingen der ouders en van dieren, waardoor het een grooten materieelen inhoud krijgt. Voor geestelijke spelletjes bestaat nog weinig belangstelling; men zou er de *sarber* (raadsels) onder kunnen rekenen. Met de Javaansche *tjankriman* kunnen deze echter nauwelijks vergeleken worden, daarvoor hebben zij te weinig inhoud. Ook de *kakofein* (fabel) en de *kakajik* (legende) getuigen van nog niet zoo heel veel geestelijke ontwikkeling. Van Hasselt verzamelde er een aantal van ²⁵⁾, die onder de Noemfooren verteld worden; Van Balen stelde eenige Widèsische verhalen op schrift. ²⁶⁾ Nadere studie der papoesche „literatuur” kan over de afkomst dezer verhalen mogelijk nadere bijzonderheden aan het licht brengen ²⁷⁾; het is niet onmogelijk, dat van een aantal kinderspelen, die niet rechtstreeks aan de jacht, de visscherij of de primitieve samenleving zelf zijn ontleend, de afkomst eveneens nader zou kunnen worden vastgesteld.

Dit te onderzoeken, valt buiten het bestek van ons boek. Wij hebben in bovenstaande alleen de vraag tot nadere oplossing trachten te brengen, of uit den aard van het papoesche kinderspel iets af te leiden valt omtrent den aard van het papoesche kind. Wij meenen de conclusie te mogen trekken, dat een studie van het kinderspel van een bepaald volk inderdaad nadere inlichtingen kan verschaffen over de geaardheid van de kinderen van dat volk. Voorts, dat een vergelijking met Hollandsche kinderspelen doet zien, dat de psychische gesteldheid van het papoesche kind minder verschilt van die van een Hollandsch kind, dan uit den aard van de primitieve samenleving zou kunnen worden verondersteld.

Dit laatste is, uit paedagogisch oogpunt bezien, van veel

²⁴⁾ Chalmers, *Pioneering in New-Guinea*, bl. 183.

²⁵⁾ v. Hasselt, *Noemfoorsche Fabelen*.

²⁶⁾ v. Balen, *Windèsische Verhalen*, (door bemiddeling van wijlen Prof. Kern opgenomen in *Tijdschr. T.L.V.*, 1915). Zie ook: Annie Kerr, *Papuan Fairy-tales*.

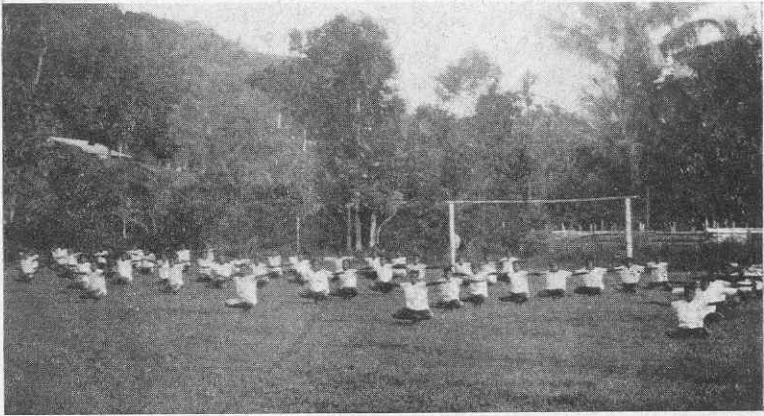
²⁷⁾ Wij wezen reeds op een interessante analogie tusschen Ceramsche vertellingen en de papoesche Oeri-verhalen.

belang. De belangrijkste Hollandsche kinderspelen komen op Nw. Guinee als *inheemsche spelen* voor. Er is dan ook geen enkel bezwaar te zien in het feit, dat aan de papoesche jeugd de gewone Hollandsche kinderspelen op de school zouden worden geleerd. Integendeel! Van Hasselt schreef in zijn „Brief aan de Utrechtsche Zondagsschoolkinderen”, dat bij de Noemfooren slechts weinig kinderspelen bekend zijn, doch dat, als de kinderen eerst *leeren* spelen, zij in het spel veel vermaak vinden. Als dit zoo is, dan heeft dus ook het aangeleerde kinderspel wel degelijk opvoedende waarde; het kan in hooge mate de levensblijheid der papoesche kinderen verhoogen en de school meer populair te maken. ²⁸⁾ Een verplicht speeluur op de lesrooster zou dan ook alle aanbeveling verdienen. Maar dan spelen onder leiding van een goeroe, die van spelleiden verstand heeft. Op de goeroeschool zal men dus moeten beginnen met de aanstaande onderwijzers voor te lichten, over spelonderwijs en spelleiding.

Voor het papoesche kind, dat in vrijheid is groot gebracht, is de school een instituut, dat naast vele voordeelen ook eenige nadeelen heeft. Eén van deze nadeelen is, dat de natuurlijke ontplooiing van het karakter wordt belemmerd. Het kind was gewend te spelen op de riffen, die onder water liepen en weer droog vielen. Tusschen die riffen waren de visschen, de krabben en de schaaldieren, waar het jacht op maakte. Sinds de kinderen echter naar school moeten, kunnen zij geen inktvisschen en alikruiken meer vangen, of in het rizophorenbosch oesters zoeken voor toespijs bij de sago, of zoete aardappelen. Zij moeten naar school, om daar te leeren „hoeveel water er in een airblandaflesch gegoten kan worden en hoeveel in een bierflesch.” „De school brengt veel vroeger niet bekende kennis aan, maar ontroofd ook aan den papoea velerlei kunde en handigheid.” ²⁹⁾ Dit is een bezwaar van de school, dat zoo mogelijk moet worden ondervangen. Wanneer het kind velerlei papoesche kundigheden worden ontroofd, dan vervreemdt het van de papoesche samenleving, waaruit het is voortgekomen *en waarin het zijn plaats weer moet vinden, als de schooljaren om zijn*. Aan dit bezwaar van vervreemding kan in belangrijke mate tegemoet gekomen worden, als aan de school meer vrijheid gelaten zou worden, zich bij de inheemsche maatschappij aan te passen en als die school zelf de voorwaarden zou scheppen om een natuurlijke ontplooiing van de kinderziel mogelijk te maken. Voor deze natuurlijke ontplooiing is een verplicht speeluur op de volksschool een eerste vereischte!

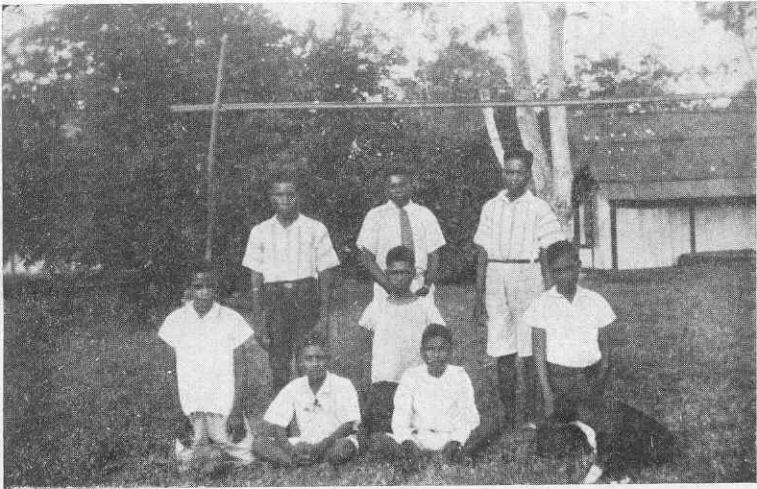
²⁸⁾ Het voetbalspel (geïmporteerd), is bij de papoesche jeugd zeer populair!

²⁹⁾ v. Hasselt, *Meded.*, 1929, bl. 266.

23. LICHAAMELIJKE OPVOEDING OP HET
VOETBALVELD TE MIEI.

(Foto: F. J. F. v. Hasselt).

24. EENIGE PAPOESCHE VOETBALLERS.
(het voetbalspel is bij de papoea's zeer populair).

(Cliché: O. Werkman).

PERSOONS-, NAAM- EN ZAAKREGISTER. 1)

- ADRIANI, Dr. N., 76, 83.
 AINWORTH, 98.
 Amban, 28.
 Amberbaken, 53.
 Amboina, 3, 9—10.
 Ambon, 8.
 Ambonees, 57, 60, 63—65, 107.
 AMIR, Tidireesche prins, 20.
 Anak piara, 103.
 Anday, 28, 32, 34—36, 69, 97.
 ANGELINO, A. D. A. de KAT,
 13, 46, 49, 72, 100.
 animisme, 83, 86—88.
 Ansoes, 52.
 ARIKS, Ambon. goeroe, 65.
 ASPEREN, L. N. v., 47, 49.
 Banda, 3.
 BALEN, J. A. v., 30—33, 53—54,
 71, 90.
 BALEN-MICHAUX, mevrouw
 van, 71.
 bareesch, 73.
 Batavia, 3, 7, 9, 21, 32.
 BAUD, J. C., 5—6.
 BEAUNE, 80.
 belasting, 49—50.
 Bentoeni, 41, 53—54.
 BERG, prof. Dr., 80—81.
 bestuursbevel, 80—81.
 Berau, 41, 75.
 Berkel, academie v., 23—24.
 bestuur, vestiging, 19, 47.
 Biak, 22, 41, 51, 53, 65, 101, 106.
 BINK, G. L., 30—31, 70.
 Boeroe, 29, 50.
 BOSCH, J. v. d., 5.
 BOUT, D. C. A., 71, 95, 98, 102.
 BOUMAN (ond. meth.), 68.
 BROUWER, W., 1, 9.
 BRUYNIS, N. W., 58, 96—97.
 BURGER, E. J., 45, 94, 98—99
 en 101.
 BUTTENAAR, 23.
 bijbelsche geschied., 90—91.
 BIJKERK, J., 75, 87.
 CAPELLEN, G. A. G. P., baron
 v. d., 3—4, 9.
 catechisatie, 90—92, 107.
 catechiseermeester, 9.
 Celebes, 47—50, 72.
 Ceram, 24, 50, 65, 77.
 christologie, 85.
 COLENBRANDER, prof. Dr.
 H. T., 19—20.
 COLL, C. v., 84.
 COLIJN, Dr. H., 14, 35.
 commissaris-generaal, 3, 8.
 compagnie, 5, 8, 19, 24.
 COOLSMA, S., 26—27, 64.
 cultuurstelsel, 4—5.
 „ tuin, 95.
 „ vernietiging, 80, 106.
 „ wijziging, 107, 109.
 DAENDELS, H. W., 1—2.
 demonen, 22—23, 57.
 Depok, 64—65.
 DETIGER, J. G., 23.
 DEYGHTON, kap., 21.
 Djamma, 43, 57.
 doodenziel, 22.
 Doreh, 19, 21, 28—30, 35, 41, 88
 en 98.
 DU BUS DE GISIGNIES, L. P.
 J., 3—4.
 DUMONT d'URVILLE, 19.
 DUNGEN GROVIUS, v. d., 20.
 ec. verheffing, 94.
 EERENS, D. J. de, 5.
 ELOUT, C. Th., 5.
 encyclop. v. Ned.-Indië, 2, 5, 7
 en 13.

1) Literatuurlijst en aanhangsel zijn niet in dit register verwerkt, evenmin als de bladz. 37—39 en 41—43.

II

- encyclop. Bureau, 97.
 Engelschen, 19, 24.
 Eng. gebied, 20.
   „ statistiek, 32.
   „ tusschenbewind, 2, 19.
 ethnologie, studie v., 82—84.
 Fakfak, 26, 54.
 faknik, 106.
 Finschhafen, 100.
 FISCHER, Dr. H. TH., 59, 83,
   98, 101.
 FLEMING, Dr., 89.
 FLIERINGA, Mr. J. W., 22.
 fluiten, heilige, 57.
 FONTAINE, la, 69—70.
 fort DU BUS, 19, 24.
 FRANKEN-v. DRIEL, Mr. P.
   M., 6, 8, 11, 15.
 Franschen, 19, 24.
 Fransche tijd, 1—2.
 FEUILLETAU DE BRUYN,
   W. K. H., 66, 101, 105, 106.
 GALLOIS, 14.
 Gebe, 20.
 Geelvinkbaai, 19, 21—22, 25—26,
   30, 52—54, 75, 96.
 GEISSLER, J. G., 21, 23—25,
   27—28, 34, 67, 90.
 GEURTJENS, H., 88.
 gezinsleven, 46, 103.
 goeroe, 51—52, 55, 63, 67, 94.
   „ vrouw, 104.
   „ woning, 48, 51, 57, 100.
   „ salaris, 66.
 GOLDMAN, 20, 88.
 Goram, 24.
 GOSZNER, JOH., 21, 23.
 Gosznersche mannen, 26, 27, 85
   en 95.
 GOUDSWAARD, A., 21.
 GRAAFLAND, 31.
 GREGORIUS, paus, 55—56.
 GRIMM, 70.
 GROENEVELD, 14.
 GROOT, de, 68.
 GROTHE, J. A., 82.
 GUNNING, J. W., 57.
 Holl. Inl. Ond. Cie, 4, 7, 12,
   14—15.
 HAAN, Dr. F. de, 2—3, 9.
 HAGA, A., 19—20, 23, 88.
 Halmahera, 64, 102.
 handel, 52—53.
 handleiding, godsd.ond., 81, 86,
   90—94, 109.
 HASSELT, F. J. F. v., 22—23,
   27, 29—30, 32—33, 50—53,
   57, 59—71, 76—77, 84, 86,
   94—95, 97—98, 102—104.
 HASSELT, J. L., 67, 79, 85, 106.
 heidendom, stervend, 87—88.
 HELDRING, Ds. O. G., 21.
 HOËVELL, W. R., baron v., 4,
   7, 72.
 Hollandia, 41, 75, 96.
 hongitochten, 19—20.
 hoofdcom. v. ond. toezicht, 3—4.
 HÖVEKER, Ds. J. E., 21.
 huwelijk, 53—54, 92.
 Idoor, 65.
 Inarbor, 106.
 Ind. kerk, 26.
   „ staatsbl., 3, 9, 11, 14, 15.
 inspecteur v. inl. ond., 31, 99.
 intellectueele capaciteiten, 64.
 islam, 54.
 Japen, 23, 41, 75, 88, 100.
 Jendé, 36.
 JENSÉ, majoor, 54.
 JENS, W. L., 30, 33, 67.
 JONKMAN, J. A., 7, 11.
 JOUSTRA, M., 73, 93, 106.
   K. P. M., 31, 55.
 KAGAWA, T., 89.
 Kaibi, 43.
 kakajik (legende), 69, 76—77, 85.
 kakofein (fabel), 69, 76—77.
 KAM, Ds., 23,
 KAMPS, 97.
 KEMP, P. H. v. d., 2.
 kerkeraad, 79.
 KERN, prof. J. H. C., 70.
 kerstfeest, 34.
 KEUCHENIUS, L. W. C., 14.
 kinderspelen, 61.
 KNAPPERT, prof. Dr. L., 24, 56.
 knevelarij, 66.
 KNIBBE, 5.

III

- Koebejari, 43.
 KOENS, A. J., 49.
 Kol. Instituut, 97.
 konoor (geestenbezweerder), 17.
 KOPPEN, G. H., 79.
 korwar (voorouderbeeld), 57, 87—88.
 krankenbezoeker, 9.
 KRUYF, prof. Dr. E. F., 24.
 KRUYT, Dr. A. C., 27, 45, 47—48, 50, 83, 107.
 KRUYT, Dr. J., 48—49, 73—74.
 KYNE, I. S., 65, 77, 81, 83, 86, 88—93, 95, 106.
 Kwawi, 28, 52.
 landaard v. leerlingen, 65.
 landbouwcursus, 94.
 „ klasse, 99.
 landsdienst, 10.
 landstaal, 10, 12, 34, 71—72, 74 en 76.
 LION CACHET, 8.
 leermiddelen, 6, 32, 71, 90.
 leerplan, 12—13, 62—63, 71.
 leervakken, 10, 12, 29—32, 62 en 94.
 leesboekjes, 27, 30, 68.
 leesonderwijs, 30, 67—71.
 lesrooster, 63.
 letterkast, 27, 67.
 liederbundel, 27.
 papoesche literatuur, 76—80.
 locale kleur (v. h. ond.), 26, 49.
 Makassar, 3, 23, 24, 25, 97.
 malaise, 50, 95.
 maleisch, 9, 35, 54, 68, 71—76.
 mananmaker, 87.
 Manaswari, 21.
 Mandor, 36.
 MANGGAHA (Amboneesche goeroe), 65.
 manoin (weerwolf), 77.
 Manokwari, 28, 65, 75, 97—98 en 102.
 manseren manggoendi, 87.
 Mansinam, 21, 26, 28, 57, 65, 103.
 Massikeri-geb., 54.
 Maudorri, 57.
 MEAD, Miss M., 107—109.
 Menado, 4, 65—66.
 Meos Karwari, 22, 57.
 Meos War, 28.
 methodisten-gem., 103.
 METZ, J., 33—35.
 MEYER, W., 71.
 Miei, 43, 65, 86, 95, 100—101.
 Minahassa, 14, 29, 31, 96.
 mohammedaan, 1—2, 5—6, 10 en 88.
 Molukken, 9—10, 13, 72.
 Moom-riv., 28.
 morgenster, 87.
 Mundugumor, 108.
 MÜLLER, prof. MAX, 86.
 MURRAY, 98.
 ned. gezag, herstel, 2.
 ned. zendel. genootsch., 10, 73.
 NES, prof. Dr. H. M. v., 89, 93.
 Nieuw Guinee, Westkust, 26, 54, 70, 75, 105.
 Nieuw Guinee, Oostkust, 53, 75.
 „ Zuidkust, 19, 24.
 „ Noordkust, 20, 24, 105.
 Nimboran, 41.
 Noemfoor(sch), 30, 34, 41, 53, 65, 67—71, 75—78, 86 en 96—98.
 NOESAWAMAR (majoor Jense), 54.
 Oceanië, 58.
 oe-klank (-teeken), 68.
 Oeri, 77, 86.
 onderwijscrisis, 12.
 „ inspectie, 3, 8—9, 13, 66—67, 74.
 „ methode, 33, 67.
 „ politiek, 13.
 „ stelsel, 12—14.
 „ taak (der reg.), 13, 46.
 „ verslag, 3—4, 6.
 „ aard v. h.-, 59—62.
 „ ambachts-, 100—102.
 „ autochthoon volks-, 14.
 „ directeur v.-, 14, 72, 74—75.
 „ geogr. verspreiding, 41.

IV

- „ godsdienst-, (chr.), 9, prim. samenleving, 24.
11, 13—14, 80—94, 101 proletariaat, geleerd-, 7.
en 106. proclamatie, 19.
- „ godsdienst-, (moh.), 4, raad v. Indië, 5, 12, 14.
11, 14. Radja Ampat, 41.
- „ gouvernements-, 1—7, regeeringsreglement, 1818: 2—3,
10—12, 14—15. 5. 1827: 3, 5. 1830: 4—5.
- „ handwerk-, 103—104. 1836: 5—6. 1854: 10—11.
- „ kopie, 13. RANDWIJCK, Mr. S. C., gr.
v., 1.
- „ landbouw-, 49, 94, 100. RAUWS, Ds. Joh., 24, 26, 54, 57,
aan meisjes, 102—105. 64, 67, 75, 100, 106.
- „ neutraal, 10, 13—14. recitatieven, 78.
- „ nijverheids-, 94. REINWARDT, prof. C. G. C.,
openbaar, 1—2. 1, 3.
- „ overdracht, 14—15. ROCHUSSEN, J. J., 6.
- „ particulier, 13—14. Roem Sajor, 21.
- „ uitbreiding, 13, 36—44. ROEST, J. L. D. v. d., 87.
- „ uniform, 49, 51—52. ROMEIN, Dr. J., 56.
- „ verdergaand, 14. Roon, 28, 30, 36, 41, 57.
- „ volks-, 4, 45, 49, 98—99. ROORDA v. EYSINGA, Ds. S.,
vreesaanjaging b. h.-, 64. 23.
- „ westersch, 13, 51, 59, ROSSKOTT, B. N. J., 9—10.
60—61. salaris, 10, 48.
- „ zelfbekostiging, 49—50. samenwerking, (best.-zend.), 81.
- „ zendings-, 1, 7, 8—16, 18, 98. Sangi, 63—65.
sarber (raadsets), 77.
- onderwijzeres, 103. Sarmi, 41.
- ontdekkingsstochten, 18. schim, 22—23.
- OOSTERZEE, prof. J. J. v., 85. school (dorpsinstelling), 48, 51.
- opleiding goeroes, 8. „ (soc. centrum), 45—46.
- opvoeding, 45, 59, 60, 101, 104. „ dwang, 9, 12.
- ORTIZ DE RETEZ, 18—19. „ gebouwen, 48, 61, 65.
- OTTOW, C. W., 21, 23—25, 27— „ geld, 49—50.
- 28, 67. „ hygiëne, 30, 32, 34, 63.
- over-intellectualisme, 61. „ kerk, 31, 57.
- PAHUD, A. D. F., 2. „ meubilair, 34, 62.
- Pakriki, 43. „ plicht, 28.
- papoesche literatuur, 76—80. „ strijd (in Ned.), 14.
- Pasay, 87. „ tuin, 94, 99.
- Pendolo, 72. „ tijden, 63.
- perintah haloes, 12. „ verloop, 12.
- pesantren, 4, 6. „ armen-, 4.
- PETRUS KAFIAR (goeroe), 64. „ dokter-djawa-, 7.
- pol. toestand, 18—21, 53. „ kost-, 2.
- Poso, 27, 47, 48, 50, 55, 72, 83 „ kweek-, 10, 12—13, 15.
- en 106. „ oprichting, 28—29.
- priesterstand, 85. „ standaard-, 99—100.

V

- „ uniforme-, 50—51.
 „ vak-, 7, 94.
 „ veeartsen-, 7.
 „ vervolg-, 46, 75.
 „ weeshuis-, 4.
 Schouten-eil., 57, 101.
 SCHUURMAN, Ds., 64.
 SCHWEITZER, prof. Dr. Alb.,
     84, 89.
 Sentani, 41.
 Seroei, 95, 100.
 Silas(Sang. goeroe), 65.
 Slavenbevolking, 27, 96, 108.
     „ kinderen, 27—28, 33—34.
     „ jacht, 19—21.
 sloyd, 35.
 SLUMP, F., 26, 54, 75.
 sneltochten, 17—18, 79.
 Soepiori, 57.
 soerat ra, 68.
     „ tamat, 66.
 Sorong, 96.
 Soweke, 43.
 Spanje, 18—19.
 spelboekjes, 30, 67.
 staatsgreep der N.G.-zend., 57.
 STANLEY JONES, 89.
 STARRENBURG, D. B., 70—71,
     95, 98, 103.
 subsidie, 10—12, 14—16, 28, 41,
     60, 62—63, 75.
 taalkerstening, 73.
     „ studie, 31, 54, 78, 86, 88.
     „ taboe, 73.
     „ variatie, 73.
 Tanah Papua, 16.
 Tandia, 43.
 TATENGEN, goeroe, 103.
 Tchambuli, 108.
 tempels, heilige-, 57, 87.
 Ternate, 4, 21—22, 25, 31—32,
     51—52, 54, 97.
 terra incognita, 23—25.
 Tidore, 18—22.
 TIMOTHEUS, 64.
 Tobelo, 64—65, 91, 97, 101—102.
 toekomstverwachtingen, 78, 86
     en 90.
 tractaat v. Londen, 19.
 tuinbouw, 50, 52.
 Urville, kaap d', 76.
 Utrecht, vrede v., 19.
 VERKERK PISTORIUS, 12—14.
 Vogelkop, 96.
 voertaal, 12—13, 71—76.
 volksgeloof, 60, 78, 107.
     „ raad, 72, 100.
     „ verhalen, 76, 87.
 VOLLENHOVEN, prof. Mr. C.
     v., 105.
 vrije meeningsuiting, 82.
 WAL, P. v. d., 96.
 WALLACE, A. R., 95.
 Wandamen, 41, 52—53, 65.
 wapenborden, 20.
 WARNECK, 23.
 Waroppen, 91.
 Warsa, 43.
 werkinrichting, 95, 100.
 WERKMAN, O., 94.
 WESTER, 90.
 WETTSTEIN, J., 75.
 WICHMANN, prof. Dr. A., 21.
 WILLEBRORD, 56.
 WILMINK, M., 61, 67, 96.
 WILTENS, CASPAR, 82.
 Windèsi, 28, 30, 32—33, 35, 53,
     65, 71, 75, 76, 87, 90.
 WOELDERS, 97.
 ZAHN, 34, 90.
 zendelingen, de eerste, 21—22,
     26—27.
     „ optreden v.-, 55—59.
     „ vraag om-, 52—55.
     „ werkman, 24, 97
         en 102.
 zending, vestiging, 17—26.
     „ bevel, 80—81.
     „ consul, 32.
     „ drukkerij (Anday), 34
         en 69.
     „ jaarboek, 41.
     „ ond. (aard v.-), 59—62.
     „ rapporten, 41.
     „ statistiek, 37—44.
     „ taak, 45—46, 80, 98—99.
 zonde, 17, 88, 91—92.

LITERATUURLIJST. 1)

- ADRIANI, N., Evangelieprediking in de landstaal, Med. 1902.
———, De ontw. v. d. zendingsscholen op Midden-Celebes, Med. 1907.
———, Het animisme als heidendom en als godsdienst, 1922.
———, Verzamelde geschr. 1932.
- ANGELINO, A. D. A. de Kat —, Staatkundig beleid en bestuurszorg in Ned.-Indië, 3 dln., 1932.
- ASPEREN, L. N. v., Inl. landbouwend. en welvaartspol., OW, 1935.
———, De primitieve samenleving, OW, 1935.
- BALEN, J. A. v., Windèsische verhalen, Tijdschr. TLV, 1915.
- BAVINCK, J. H., De crisis v. h. zend.ond. in Indië, Mac., 1932.
- BERG, C. C., Critische beschouwing van Nederlands cultuureelen invloed en Nederl. cultureele taak in O.I., I. Gen. 1934.
- BERGMEYER, P., De beteekenis v. h. bijz. ond. in Ned.-Indië, I. Gen. 1927.
- BERGSMA, W. B., Heeft de zending op N.G. fiasco gemaakt? NZbode, 1898.
- BEVERSLUIS, A. J. en A. H. C. Gieben, Het gouvernement der Molukken, 1929.
- BIERDRAGER, J., Verslag v. e. tournee naar het binnenland v. Waroppen, TAG, 1934.
- BINK, G. L., Nieuw Guinea, Ber. UZV, 1893.
———, Drie maanden a. d. Humboldbaai, TBG, 1897.
———, De zending op N.G., NZbode, 1900.
- BOISSIER, Het stervend heidendom.
- BOUT, D. C. A., In en om de Bentoenigolf, 1924.
———, Een veelbelovende arb. op Jappen, NZB, 1928.
———, Iets uit den zendingsarb. op Jappen, Opw. 1929.
- BRILMAN, D., Het zend.ond. op de Sangi- en Talaud-eil., Med. 1932.
- BROUWER, W., Historische Nota over het inl. ond. in Ned.-Indië (Alg. Versl. Ind. Ond. 1893—'97).
- BRUYNIS, N. W., Ethnologische economie, Diss. Utrecht '33.
- BURGER, E. J., Volksbestuur op N.G., K.S. 1928.
———, Beschikkingsrechten v. d. kampongs langs de Geelvb., K.S. 1928.
———, Aant. over de volkshuish. op Noord-N.G., K.T. 1928.

1) Niet alle geraadpleegde tijdschriftartikelen zijn in dit lijstje opgenomen; courantenartikelen en brieven zijn weggelaten, evenals de literatuur, behorende bij het aanhangsel.

VII

- , Papoesche problemen, K.T. 1930.
- BIJKERK, J., Een bezoek aan het voorm. Duitsch-N.G., Med. 1922 (idem NZB, 1922).
- , Naar Sentani, 1924.
- , De geheime mannenbond op N.G., Med. 1931.
- , Uit Oost-N.G., NZB, 1933.
- CAPPERS, E., Een nieuw missiegebied (tusschen Fakfak en Kokas), AMT, 1931.
- COLENBRANDER, H. T., Kol. Geschied., 3 dln. 1915.
- COLL, C. v., Land en volk v. Suriname, Bijdr. K. I., 7e vervolgr. 1.
- COOLSMA, S., De zendingseeuw voor Ned.-O.I., 1901.
- CRAANDIJK, L., Geelvink-baai of Geelvinkgolf? TAG, 1923.
- CREUTZBERG, K. F., en J. Hardeman, Het ond. in Ned.-Indië, 1916.
- CROMMELIN, D., Regeering en zending, K.T. 1928.
- , Het zendingsond., Chr. en Cult. 1932.
- DALTON, H., Joh. Goszner, Berlin, 1878.
- DETIGER, J. G., Een tournee in het binnenland v. Waroppen, K.T., 1935.
- DOORN, C. L. v., De zending en de opbouw v. h. maatsch. leven v. d. Indon. bev., Opw., 1930.
- , De houding v. d. zending t.o.v. het soc. ec. leven der inh. bev., Opw., 1931.
- ELLIS, A. G., De zending op N.G., Ber. UZV, 1889.
- , Bedenkingen tegen het door het Alg. Hbl. geopperde denkbeeld, om aan de zendelingen op N.G. bestuursmacht toe te kennen, I.G. 1, 1891.
- EMBREE, E. R., Island India goes to school, Chicago, 1934.
- ESSER, B. J., Zending en polygamie, Diss. A'dam, 1905.
- FEUILLETAU DE BRUYN, W. K. H., Schouten- en Padaido-eil., Batavia, 1929.
- , De econ. ontwikk. mogelijkheden van Noord-N.G., K.S., 1933.
- FISCHER, H. TH., Zending en volksleven, 1932.
- , De verh. tusschen B.B. en zending in Ned.-Indië, Rijkseenh., 1930—'31.
- FLIERINGA, J. W., Het koppensnellen bij de papoea's, NZB, 1921.
- FRANKEN-v. DRIEL, Regeering en zending in Ned.-Indië, Diss. A'dam, 1923.
- GEURTJENS, H., Zending en volksleven, K.T., 1933.
- GOUDSWAARD, A., De Papoewa's van de Geelvincksbaai, 1863.
- GRAAFLAND, Med., 1884.
- GRONDEL, P. J., Een dienstreis op Jappen, NZB, 1927.
- , Herdenking v. h. 75—jarig bestaan der N.G. zending, NZB, 1930.
- GROTHER, J. A., Archief v. d. oude Holl. zending, 6 dln., 1891.

VIII

- GUNNING, J. W., De Zending op N.G., Lichtstr. 1910.
 ———, Hedendaagsche zending in onze Oost, 1914.
 ———, Algemeen volksonderwijs in Indië, I.G., 1919.
 HAAN, F. de, Personalialia der periode v. h. Eng. Best. over Java, 1811—1816, Bijdr. K.I., 1935.
 ———, Oud Batavia, dl. 2.
 HAGA, A., Ned.-N.G. en de Papoesche eil., 2 dln., 1884.
 HALIE, N., Het hoofdenvraagstuk in NO.-N.G., Bijdr. K.I., 1930.
 HARTWEG, F. W., De faknik v. Wassemadori, NZB, 1929.
 HASSELT, J. L. v., Eenige aant. aangaande de bew. der NW-kust v. N.G., TBG, 1886, 1889.
 ———, Beelden uit het zendingsleven op N.G., Lichtstr. 1909.
 ———, Nacht en morgen, 1909.
 HASSELT, F. J. F., Nufoorsche fabelen, Bijdr. K.I., 1908.
 ———, Bezoek a. d. Humboldsbaai, Ber. UZV, 1909.
 ———, De Dorébaai voor den aanvang der zending, Ber. UZV, 1912.
 ———, De legende v. Manseren Manggoendi, Bijdr. K.I., 1913.
 ———, Petrus Kafiar, 1913.
 ———, Huwelijksregeling der papoesche chr. op N.-N.G., Med., 1914.
 ———, Noemfoor, Lichtstr. 1914.
 ———, Zendingsarb. van Amerikanen, Med., 1921.
 ———, Papoesche adat, Med., 1922.
 ———, Geschied. v. h. zendingsond. op N.-N.G., Med., 1922.
 ———, Samenwerking, NZB, 1923.
 ———, Groei van het werk op N.G., NZB, 1924.
 ———, De pioniers v. N.G., NZB, 1925.
 ———, Uit Nieuw Guinee, NZB, 1926.
 ———, In het land v. d. papoea's, 1926.
 ———, Verleden, heden en toekomst der N.G.-zending, Med., 1929.
 ———, De Prot. zending op N.G. 75 jaar, Opw., 1930.
 ———, De zending op O.-N.G., Opw., 1930.
 ———, Otto Gerhardt Heldring, Med., 1931.
 ———, Johannes Goszner, Med., 1931.
 ———, Iets over de papoea's v. Ned.-N.G., Wol. Hind., 1933—'34.
 ———, Tabi, Wol. Hind., 1933—'34.
 ———, De zending op N.G., opgen. in: „Nieuw Guinee”, uitg. Molukken Inst., 1935.
 ———, Johannes Lodewijk v. Hasselt, Med., 1933—'36.
 HEERING, G. J., Geloof en openbaring, 1935.
 HENZEL, J., De opwekking op N.G., NZJb, 1910.
 HOEVELL, W. R. BARON v., Nederland en Bali, 1846.
 ———, Togten v. e. Engelschman, 1853.
 HOFFMAN, Hoe de papoea's de verk. v. h. ev. opnemen, NZBode, 1914.

IX

- JENS, W. L., Meded. aangaande N.G. en de zending aldaar, TNI, 1900.
- , De Manokwari-gem., NZB, 1927.
- JONG, A. de, Een klassieke missietocht (van Langgoer naar Fakfak), AMT, 1931.
- JONKMAN, J. A., Indon. nat. grondsl. v. h. ond. Diss. Leiden, 1918.
- JOUSTRA, M., De bet. der zending, 1913.
- KEMP, P. H. v. d., Oost Indies inw. best. v. 1817—'18, 1918.
- KEYSSER, Chr., Iets over den opbouw v. e. volkskerk op N.G., Opw., 1922.
- KIELSTRA, J. C., Zending en adat, Med., 1932.
- KLEIN, W. C., Reisbrieven.
- KNAPPERT, L., Art. over Beda de eerwaardige, Theol. Tijdschrift, 1897.
- , Twee bezoeksreizen in den Oostelijken Ned.-Ind. Arch., 1821—'25, Ned. Arch. Kerkgesch., 1927.
- KNIBBE, De vestiging der monarchie, Diss. Leiden, 1935.
- KOENS, A. J., (diverse artt. over landbouwond.).
- KRAEMER, H., De cultureele bet. v. h. ond., Chr. Ond. 1932.
- , Het volksond. in de crisis, K.S., 1933.
- KROESKAMP, H., Liberale pol. en het ond. in Indië, Mac., 1932.
- KRUYF, E. F., Geschied. v. h. Ned. Zendel. Gen. en zijne zendingsposten, 1894.
- KRUYT, A. C., De inl. en de zending, 1907.
- , Van heiden tot christen.
- , De chr. zending, 1910.
- , De zend. en het indon. huwelijk, Opw., 1926.
- , De zedelijkheid v. e. natuurvolk en de zending, 1934.
- , Zending en volkskracht, Med., 1935.
- KRUYT, J., De plaats v. d. volkssch. in de samenleving op Midden-Celebes, Med., 1931.
- , De volksschool op Midden-Celebes, Chr. Ond., 1931.
- , De volksschool in de samenleving in Poso, Opv. 1931—'32.
- , De voertaal op de volksscholen in Poso (opgen. in: brochure Schreuder).
- KYNE, I. S., De N.G. zending 75 jaar, Chr. Ond., 1930.
- , Godsdienstond. voor papoea's, Opw., 1934.
- , De opl. school te Miei, NZB, 1935.
- LEEuw, G. v. d., De religieuze beteek. v. h. animisme, Med., 1921.
- LIMBURG, A., De school in het zendingswerk.
- MARETT, R., Preface van: Headhunters of Formosa, van G. Mac. Govern.
- MENSCH, G., De zending in Ned.-Ind. als beschavingsfactor, Vr. v. d. Dag, 1927.

- MEYERINK, H., Onderw. en zending, Med. 1935.
- MÜLLER, MAX, Oorsprong en ontw. v. d. godsdienst (uit het Eng. vert. door A. H. Raabe), 1879.
- MUYLWIJK, J. v., Schetsjes uit het zendingsleven op N.G., Lichtstr., 1925.
- , Onder en met papoea's, 1919.
- NEEF, A. J., Waropenkai, NZB, 1932.
- , Crisistijd, Christus' tijd, NZB, 1932.
- , Een nieuw stadium v. ontw., NZB., 1933.
- NES, H. M. v., De prot. zending, 1910.
- , Nieuwe Theol. Stud. jg. 10.
- NEURDENBURG, J. C., Een kweekschool voor zendelingen op N.G., Med. NZG, 1886.
- OOSTERZEE, J. J., Christologie v. h. oude en nieuwe verbond, 1861.
- PERIODIEKEN en publicaties: Berichten Utr. Zend. Ver., Bestuursmemories, brieven, Christelijke stemmen, Couranten artt., Encyclopaedie v. Ned.-Indië, Ind. Staatsbladen, jaarverslagen Utr. Zend. Ver., jaarverslagen zendingsconsulaat, Lichtstralen, Meded. Ned. Zend. Gen., Ned. Zend. Blad, onderw. verslagen, Opvoeding, Opwekker, Papoeablaadje, publ. HIOG., Publ. Ond. Raad, resumé lezingen N.G. Studiekring, tijdschr. Meded., zendingsjaarboekje, zendingsstatistieken, verslagen der zendelingen.
- POL, D., Onderwijs en zending, Mac., 1928.
- POST, P., Het volksond. in Ned.-Indië, 1932.
- RAUWS, J., Nieuw Guinea, 1919.
- , Overzicht v. h. zendingswerk (jaarl. in Med.).
- , De crisis der zending, Med., 1931.
- ROBINSON, W. A., Deepwater and shoal.
- ROEST, J. L. D. v. d., Lief en leed uit de zending op N.G., Lichtstr., 1912.
- ROUX, C. C. F. M. le, De exploratie (opgen. in „Nieuw Guinee”, uitg. Molukken Inst. 1935.
- SCHNEIDER, G. J., Sentani ontwaakt, NZB, 1929.
- SCHREUDER, C., Voertaal en herordening, 1930.
- , De voertaal bij het ond. in Ned.-Indië, 1932.
- , Synthese en differentiatie, Opv., 1931.
- SCHRIEKE, B., Het volksond. in de crisis, K.S., 1933 (repliek op art. v. Kraemer in id.).
- SCHUIT, A., Het volksond. in Ned.-Ind., 1933 (weerlegging brochure Post).
- SCHWEITZER, A., Zwischen Wasser und Urwald, Bern, 1921.
- , Das Christentum und die Weltreligionen, München, 1924.
- SLOTEMAKER DE BRUÏNE, N. A. C., Zending en volksleven, Med., 1931.

- , De cultureele bet. v. h. ond. in Ned.-Ind., I. Gen. 1931.
- SLUMF, F., Pleegkinderen, NZB, 1926.
- , De gemeente Fakfak, NZB, 1928.
- , Groeiende en bloeiende arb. op Jappen, NZB, 1933.
- , De zending op West-N.G., 1935.
- STANLEY JONES, The Christ of the Indian road.
- STARRENBURG, D. B., Alg. overz. v. d. arb. der UZV op N.G., Opw., 1926, 1927.
- , Nieuw Guinee, Wol. Hind., 1930—'31.
- TILLEMA, H. F., Kromoblanda, 5 dln.
- , Zonder tropen geen Europa.
- TIP, L., Enkele aant. over de geschied. v. N.G. in de laatste jaren, K.T., 1921.
- TOORENBERGEN, J. J. v., De bezwaren tegen de zending onder de papoea's v. d. zijde v. d. natuurwetenschap, NZT, 1889.
- VALETON, J. J. P., De Utr. Zend. Ver. (uitgeg. b. h. 50-jarig best.), 1909.
- , Berichten v. N.G., Boeroe en Halmahera, 3 dln., 1910.
- VOORSCHRIFTEN bijz. ond., bundel C, alg. subs. regeling incl. lager ond., Batavia, 1933.
- WERKMAN, O., Uit de duisternis tot het licht. NZB, 1932.
- , Vijfentwintig jaren zendingsarb. op de NO-Kust van N.G., NZB, 1935.
- WETTSTEIN, J., Overzicht v. h. zendingswerk in de Beraustreek, van 1911—'23, Med., 1925.
- WICHMANN, A., Entdeckungsgeschichte von N.G., Nova Guinea, vol. 1, 1909, vol. 2, 1912.
- WILMINK, M., Indrukken v. h. zendingsond., Med., 1923.
- WIELINGA, D. K., De school in dienst der zending op het eiland Soemba.
- WINCKEL, A., Animisme en christendom (bew. n. Kruyt), met handl. over ibid., 1913.
- WIJK, N. A. v., Het stervend heidendom op de Tanimbar-eil.

STELLINGEN.

---

1. De vraag, of de zending ook op maatschappelijk gebied een taak heeft te vervullen, dient bevestigend te worden beantwoord.
2. Voor de volksontwikkeling op Nw. Guinee kan niet uitsluitend met zendingsonderwijs worden volstaan, doch is gouvernementsonderwijs in de toekomst onontbeerlijk.
3. Landbouwkolonisatie van Nederlandsche werklozen naar Nw. Guinee dient vooralsnog ten sterkste te worden ontraden, daar de voorwaarden nog niet zijn geschapen, om deze werklozen in Nw. Guinee een menschwaardig bestaan te verzekeren.
4. Het is onjuist kolonisatie van Nederlanders naar eenig gebiedsdeel in Indië emigratie te noemen.
5. De regels, die in gekerstende streken onder invloed der zending zijn ontstaan en die ten doel hebben te voren onbekende verhoudingen te regelen, leegten in het adatrecht aan te vullen, of bepaalde adatgebruiken te wijzigen, dienen — wanneer blijkt, dat zij door de bevolking dier streken ten volle worden aanvaard — als nieuw adatrecht te worden beschouwd.
6. De opvatting van Feuilletau de Bruyn: „Bij toeneming van de bevolkingssterkte zal de bodem van het eiland (Biak) nog minder dan nu in staat zijn in de behoeften der bewoners te voorzien, zoodat het noodzakelijk is handel en industrie te ontwikkelen”¹⁾, is, voor wat de conclusie betreft, onjuist.

---

¹⁾ F. de Br., Schouten- en Padaido-eil., bl. 128.

7. Het verdient aanbeveling, het aanvangsonderwijs, op de lagere scholen in Friesland, in het Friesch te doen geven.
8. De mededeeling van den Nieuw-Guinea Studiekring, dat het aantal zendingsscholen op Nw. Guinee 228 zou zijn, is niet juist; zij berust op de foutieve veronderstelling, dat het aantal scholen even groot zou zijn, als het aantal goeroes, dat bij de zending in dienst is.
9. Aan uniformiteit van het volksonderwijs in Indië bestaat, in het huidige stadium van ontwikkeling van dat onderwijs, nog geen behoefte.
10. Het is gewenscht, dat ethnologen kennis nemen van de resultaten der para-psychologie.